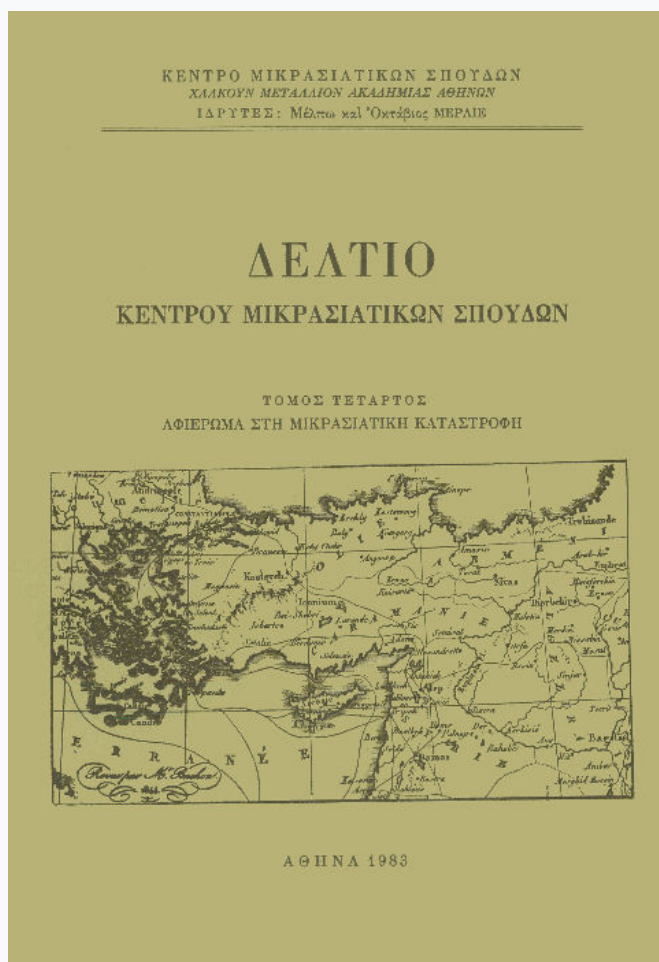

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 4 (1983)

Αφιέρωμα στη Μικρασιατική Καταστροφή

Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1921: Το σύμφωνο Franklin-Bouillon και η εκκένωση της Κιλικίας

Γιάννης Γ. Μουρέλος

doi: [10.12681/deltiokms.40](https://doi.org/10.12681/deltiokms.40)

Copyright © 2015, Γιάννης Γ. Μουρέλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μουρέλος Γ. Γ. (1983). Η γαλλοτουρκική προσέγγιση του 1921: Το σύμφωνο Franklin-Bouillon και η εκκένωση της Κιλικίας. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 4, 211–276. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.40>

Η ΓΑΛΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ 1921

ΤΟ ΣΥΜΦΩΝΟ FRANKLIN - BOUILLON ΚΑΙ Η ΕΚΚΕΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΙΑΙΚΙΑΣ

“Εχοντας σάν επίκεντρο τὸ σύμφωνο *Franklin-Bouillon* ἢ συμφωνία τῆς “Αγκυρας, ὅπως ὀνομάζεται συχνότερα, ἡ μελέτη ποὺ ἀκολουθεῖ ἀποτελεῖ μιὰ ἐνδύστερη ἀνασκόπηση τῶν σχέσεων τῆς Γαλλίας μὲ τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα τῆς Τουρκίας στὴν περίοδο 1919-1922. Τὸ σχετικὸ ὕλικὸ ποὺ χρησιμοποιήθηκε εἶναι ἀποκλειστικὰ ἀρχεῖα καὶ ἀνήκει στὰ ὅπουργεῖα τῶν “Εξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς “Ελλάδας. Εἶναι ἄφθονο, ἀποκαλυπτικὸ καὶ δίνει τὶς ἀληθινές του διαστάσεις σὲ ἓνα πρόβλημα ποὺ θεωρεῖται σάν μιὰ ἀπὸ τὶς βαθύτερες αἰτίες τοῦ ἄδοξου τέλους τῆς ἐλληνικῆς περιπέτειας στὴ Μικρασία¹.

“Η ἀνάμειξη τῆς “Ελλάδας στὴν ὅλη ὑπόθεση ἴσως φανεῖ περιορισμένη. “Ομως ἡ γαλλοτουρκικὴ προσέγγιση δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴ λεπτομέρεια τοῦ Μικρασιατικοῦ Ζητήματος. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια τὴ δομὴ τοῦ προβλήματος, γιὰ τὶς διεθνεῖς του διαστάσεις ποὺ ἀποδίδουν τὴν τελικὴ Καταστροφὴ στὴ

1. Θεωρῶ ὑποχρέωσή μου νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὶς Διευθύνσεις τῶν “Αρχείων τοῦ Quai d'Orsay, τοῦ “Ιστορικοῦ “Αρχείου τοῦ “Ελληνικοῦ “Υπουργείου τῶν “Εξωτερικῶν καὶ τῆς Γενναδεῖου Βιβλιοθήκης. “Η συγκομιδὴ στοιχείων καὶ ἡ συγγραφή τῆς μελέτης θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθοῦν δίχως τὴν εὐγενικὴ φιλοξενία ποὺ οἱ ὑπηρεσίες αὐτὲς μοῦ παρεῖχαν. Βλέπε ἀναλυτικὸ πῖνακα ἀρχεῖακῶν πηγῶν στὸ τέλος. “Η μετάφραση τῶν ξενόγλωσσων κειμένων ποὺ παρεμβάλλονται ἔγινε στὴ δημοτικὴ. Γιὰ τὰ ἐλληνικὰ κείμενα διατηρήθηκε ἡ γλώσσα τῆς ἐποχῆς. Βλ. σχετικὸ χάρτη στὸ τέλος τοῦ τόμου.

Βιβλιογραφία: “Ενδεικτικὰ, ἀναφέρω ὀρισμένες μελέτες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες υἱοθετήθηκε ἡ κατευθυντήρια γραμμὴ: 1) C. Andrew - A. S. Kanya-Forstner, *France Overseas. The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, Λονδίνο 1981, 2) H. Cumming, *Franco-British Rivalry in the Post-War Near East*, “Οξφόρδη 1938, 3) J. Ducruet, *Les capitales européennes au Proche-Orient*, Παρίσι 1964, 4) Y. Mourélos, *Les rapports gréco-turcs de 1908 à 1923*, Παρίσι 1975, 5) Harold Nicolson, *Curzon, The Last Phase (1919-1925). A Study in Post-War Diplomacy*, Λονδίνο 1934, 6) M. Llewellyn-Smith, *Ionian Vision. Greece in Asia Minor (1919-1922)*, Λονδίνο 1973, 7) J. Thobie, *Intérêts et impérialisme français dans l'Empire ottoman (1895-1914)*, Παρίσι 1977.

Συντομογραφίες: A.E.: Affaires Étrangères, A.Y.E.: “Αρχεῖο “Υπουργείου “Εξωτερικῶν, D.B.F.P.: Documents on British Foreign Policy, χ.ἀ.: ἔγγραφο χωρὶς ἀριθμὸ, π.ῆ.: ἡμερομηνία σύμφωνο μὲ τὸ βουλιανὸ (παλαιὸ) ἡμερολόγιο.

σύγκρουση των συμφερόντων των Μεγάλων Δυνάμεων στην περιοχή της Ἑγγύς Ἀνατολῆς, τὴν ἐπομένη τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Τὸ πρόβλημα τῶν γαλλοτουρκικῶν σχέσεων ἀποτελεῖ ἐπομένως, γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πλευρά, μιὰ πραγματικότητα ιδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴ μετέπειτα τραγικὴ ἐξέλιξη τῶν καταστάσεων.

Ἡ πρώτη ἐνότητα τῆς μελέτης (Δεκέμβριος 1919-Μάρτιος 1921) διαπραγματεύεται τὶς ἐπαφές τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης μὲ τὸ κεμαλικὸ κίνημα ἀπὸ τὴ γέννησή τους ὡς τὴν ὑπογραφή, στὸ Λονδίνο, μιᾶς πρώτης συμφωνίας πού, ὅμως, δὲν μῆνκε ποτὲ σὲ ἐφαρμογή. Ἡ δεύτερη (Μάρτιος-Ὀκτώβριος 1921), ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν περιγραφή τῶν δύο ἀποστολῶν τοῦ Γάλλου μεσολαβητῆ *Henri Franklin-Bouillon* στὴν Ἀγκυρὰ καὶ τῶν διαπραγματεύσεων πού κατὰ-ληξαν στὴ σύναψη ὁριστικῶ συμφώνου γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατὸ κατοχῆς. Ἡ τρίτη (Ὀκτώβριος 1921-Ἰανουάριος 1922), ἀναφέρεται στὴν ἐφαρμογὴ καὶ στὶς ἐπιπτώσεις τοῦ συμφώνου. Περιλαμβάνει τὶς διεθνεῖς ἀντιδράσεις, τὴν ἔξοδο τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν Κιλικία, τὴν ἐκκένωση τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ τὴν παράδοση, ἀπὸ τοὺς τελευταίους, ποσότητας πολεμικοῦ ὕλικου στοὺς Τούρκους ἐθνικιστές.

Α. Οἱ πρώτες γαλλοτουρκικὲς ἐπαφές (Δεκέμβριος 1919-Μάρτιος 1921)

Στὸ διάστημα 1910-1919, ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας στὸ θέμα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀποτελεῖται, ὅπως θὰ φανεῖ πιὸ κάτω, ἀπὸ μιὰ σειρά ἀδικαιολόγητων ὑποχωρήσεων καὶ ἀδέξιων χειρισμῶν.

Στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα, ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ παρουσία τῆς Γαλλίας στὸ ὡρὸ τῆς Μικρασίας καὶ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἦταν ἐντυπωσιακὴ: 60% τοῦ Ὀθωμανικοῦ Δημόσιου Χρέους βρισκόταν κάτω ἀπὸ γαλλικὸ ἐλεγχό, ἐνῶ ἡ συμμετοχὴ τῶν κεφαλαίων στὴ βιομηχανικὴ καὶ στὴν ἐμπορικὴ ἀνάπτυξη τῆς Αὐτοκρατορίας (ἐπέκταση τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου, ἐκμετάλλευση τοῦ ὀρυκτοῦ πλοῦτου, λειτουργία τῶν λιμανιῶν, μονοπώλιο τοῦ καπνοῦ) ἔφτανε τὸ 53,5%. Κύριος δίαυλος διοχέτευσης τῶν κεφαλαίων αὐτῶν γιὰ τὶς ἐπενδύσεις ἦταν ἡ Ὀθωμανικὴ Τράπεζα (*Banque Ottomane*), πού βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὸν ἐλεγχό τῶν Γάλλων. Γιὰ πολλούς, ὅμως, ἡ ἥθικὴ καὶ ἡ πολιτιστικὴ ἐπιρροή τῆς Γαλλίας στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ της παρουσία. Ἀπὸ τὸν 15' αἰῶνα, ἡ Γαλλία εἶχε ἐπωμισθεῖ τὸ ρόλο τοῦ προστάτη τῶν χριστιανικῶν μειονοτήτων τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ ρίζες αὐτῆς τῆς «ἐκπολιτιστικῆς ἀποστολῆς» (*mission civilisatrice*) χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν σταυροφοριῶν. Φορέας γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἦταν ἡ καθολικὴ θρησκεία. Τὸ 1914, στὰ

σχολεία των διαφόρων γαλλικών ιεραποστολών φοιτούσαν πάνω από 90.000 μαθητές, ενώ τα γαλλικά, ή περισσότερο διαδεδομένη ξένη γλώσσα, είχαν σχεδόν καθιερωθεί σαν ήμειπλήση γλώσσα του 'Οθωμανικού Κράτους.

Οι αδέξιοι χειρισμοί της κυβέρνησης του Παρισιού συνετέλεσαν στην απώλεια, μέσα σε μια δεκαετία, όσων πλεονεκτημάτων είχαν αποκτηθεί κατά τη διάρκεια ολόκληρων αιώνων. 'Η Γαλλία, παρά την αναμφισβήτητη οικονομική και πολιτιστική της υπεροχή, δεν είχε αντιμετώπισει ποτέ στο παρελθόν την 'Οθωμανική Αυτοκρατορία σαν χώρο εφαρμογής μιας κλασικής αποικιακής πολιτικής, με την έννοια της εδαφικής προσάρτησης και της συστηματικής αξιοποίησης. 'Η ιδέα αυτή εμφανίστηκε για πρώτη φορά μόλις το 1911 και προήλθε από τη βεβαιότητα ότι ο διαμελισμός της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν πια φαινόμενο αναπόφευκτο. 'Η κοινή γνώμη άρχισε να πιστεύει ότι η απώλεια της 'Εγγύς 'Ανατολής θα αποτελούσε πλήγμα για το γόητρο της Γαλλίας. 'Ετσι, με τη συμπαράσταση του 'Αποικιακού Κόμματος (*Parti Colonial*) και όρισμένων επιχειρηματικών κύκλων, όπως των εμπορικών επιμελητηρίων της Λυών και της Μασσαλίας, άρχισαν να ιδρύονται σταδιακά διάφοροι σύλλογοι και οργανώσεις με στόχο τη διάδοση της κατάλληλης προπαγάνδας για την επίτευξη των επεκτατικών βλέψεων της Γαλλίας στην 'Εγγύς 'Ανατολή. Τα δνόματα είναι χαρακτηριστικά: «Σύλλογος της Γαλλικής 'Ασίας» (*Comité de l'Asie Française*), «Σύλλογος Γαλλίας-Ανατολής», (*Comité France-Orient*), «Σύλλογος του Λιβάνου» (*Comité Libanais*), «Σύλλογος Dupleix» κ.λ., ενώ κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έκανε την εμφάνισή της στο Κοινοβούλιο μια ομάδα σκληροπυρηνικών οπαδών της αποικιακής πολιτικής, στην οποία δόθηκε χαρακτηριστικά ή ονομασία «Συριακό Κόμμα» (*Parti Syrien*). 'Ηγετικά στελέχη όλων αυτών των οργανώσεων ήταν επιχειρηματίες, στρατιωτικοί, πολιτικοί (μεταξύ των οποίων μετέπειτα ύπουργοί και πρωθυπουργοί) και διπλωμάτες (άνωτατοι υπάλληλοι του Quai d'Orsay). 'Ολοι τους απόβλεπαν στην προσάρτηση των εδαφών που περικλείονταν: βόρεια από την οροσειρά του Ταύρου (σύνορα Καππαδοκίας-Κιλικίας), δυτικά από τη Μεσόγειο, νότια από την έρημο του Σινάι και ανατολικά από την έρημο της Συρίας. Περιλάμβαναν, δηλαδή, ολόκληρη τη Συρία με την πετρελαιοφόρο περιοχή της Μοσούλης, την επαρχία της Κιλικίας, τον Λίβανο και την Παλαιστίνη.

'Η ιδέα του διαμελισμού της 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις απόκτησε νέες διαστάσεις από την αρχή σχεδόν του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. 'Από τις πρώτες απόπειρες διάρρησης του εδάφους σε ζώνες επιρροής υπήρξε το γαλλοβρετανικό σύμφωνο Sykes-Picot που υπογράφηκε τον Μάιο του 1916: έπειτα από τον τερματισμό του πολέμου, ή Γαλλία θα αναλάμβανε τη διοίκηση της Συρίας, της Κιλικίας και του Λιβάνου. Στη βρετανική σφαίρα επιρροής θα περνούσε το νότιο τμήμα της Μεσοποταμίας με την

περιοχή της Βαγδάτης. Τέλος, τὰ ἐδάφη πού βρίσκονταν νότια ἀπὸ τὶς περιοχές αὐτές, θὰ σχηματίζαν μιὰν ἀραβικὴ ὁμοσπονδία πού, μετὰ τὴ σειρά της, θὰ χωριζόταν σὲ ζώνες ἐπιρροῆς.

Τὸ σύμφωνο Sykes-Picot δὲν ἱκανοποίησε ἀπόλυτα τοὺς Γάλλους. Τὰ νότια ὄρια τῆς δικῆς τους ζώνης ἀντὶ νὰ φτάνουν μέχρι τὸ Σινάι, σταματοῦσαν στὸ λιμάνι τῆς Ἀκρας. Ἔτσι, τὸ θέμα τῆς διοίκησης (οὐσιαστικὰ τῆς προσάρτησης) τῆς Παλαιστίνης παρέμενε σὲ ἐκκρεμότητα. Τὰ πράγματα χειροτέρευαν τὸ 1917, ὅταν βρετανικὸς στρατός, προσερχόμενος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή, ὕστερα ἀπὸ νικηφόρο ἐπίθεση πού εἶχε ἐξαπολύσει ἐναντίον τῶν Τούρκων. Στὴ Συρία, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνέργησαν μετὰ ἔμμεσο τρόπο, τοποθετώντας στὴ Δαμασκὸ μιὰν ἀραβικὴ Κυβέρνηση πού κρατοῦσαν γερὰ κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχό τους. Ἔτσι, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1918, μετὰ τὸν τερματισμὸ τοῦ πολέμου καὶ μετὰ ἐπικείμενες τὶς διαπραγματεύσεις γιὰ τὴν εἰρήνη, ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ ὁλόκληρης σχεδὸν τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς εἶχε ἐνισχύσει σημαντικὰ τὴ θέση τῶν Ἀγγλῶν. Τόσο ἡ κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου ὅσο καὶ ὁ πρωθυπουργὸς David Lloyd George προσωπικὰ, ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ ἐκμεταλλευτοῦν στὸ ἔπακρο τὴν ὑπεροχὴ πού τοὺς εἶχαν ἐξασφαλίσαι οἱ τελευταῖες ἐξελίξεις.

Στὴ Γαλλία, ἡ κοινὴ γνώμη, δοκιμασμένη ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τοῦ Μεγάλου Πολέμου, δέχτηκε σχεδὸν ἀδιαμαρτύρητα τὴν ἀπώλεια τῆς Παλαιστίνης καὶ τὸν κίνδυνο πού ἐγκυμονοῦσε γιὰ τὴ Συρία. Οἱ λιγοστὲς ἀντιδράσεις προέρχονταν ἀπὸ τοὺς διάφορους συλλόγους, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ὀργανωμένους ὁπαδοὺς τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς, καθὼς καὶ ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ Quai d'Orsay, τὸ ὁποῖο ἡ κυβέρνηση (στὴν οὐσία ὁ πρωθυπουργὸς Georges Clemenceau) κρατοῦσε συστηματικὰ στὸ περιθώριο τῶν διαπραγματεύσεων. Αὐτὴ ἡ ἐντυπωσιακὴ ἀδιαφορία τοῦ Clemenceau γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς, καθὼς καὶ ὁρισμένοι ἐσφαλμένοι χειρισμοὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης, ἐμελλαν νὰ ἔχουν σοβαρότερες συνέπειες γιὰ τὰ γαλλικὰ συμφέροντα.

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1918 ὁ Clemenceau δέχτηκε νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὴ Συρία τὴν περιοχὴ τῆς Μοσούλης καὶ νὰ τὴν παραχωρήσει στοὺς Βρετανούς. Σὰν ἀντάλλαγμα, οἱ Ἀγγλοὶ ἀναγνώρισαν τὰ δικαιώματα τῆς Γαλλίας στὴ Συρία, στὴν Κιλικία καὶ στὸν Λίβανο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα δλέθριο λάθος τῆς γαλλικῆς διπλωματίας. Ἡ Γαλλία δεχόταν ὑποσχέσεις γιὰ μιὰ κατάσταση πού εἶχε ἤδη κατοχυρωθεῖ ἀπὸ τὸ σύμφωνο Sykes-Picot, ἀνεξάρτητα ἂν στὸ μεταξὺ τὰ ἐδάφη αὐτὰ εἶχαν καταληφθεῖ ἀπὸ βρετανικὸ στρατό. Τὸ τίμημα ἦταν βαρὺ: τὴ ἀπώλεια μιᾶς πετρελαιοφόρου περιοχῆς, ἡ ἀξία τῆς ὁποίας ἦταν ἀνεκτίμητη. Ὅταν ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ συνειδητοποίησε τὸ μέγεθος τῆς παγίδας, ἦταν πιά ἄργα. Μερικὲς προσπάθειες γιὰ ἐπαναποποθέτηση τοῦ προβλήματος μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης ὑπῆρξαν ἄκαρπες. Ἡ ὑπόθεση

τῆς Μοσούλης εἶχε χαθεῖ γιὰ τὴ Γαλλία, δημιουργώντας στὸ Παρίσι μιὰν αἰσθησιὴ πικρίας γιὰ μιὰ τόσο ἀδικαιολόγητη ἀπώλεια.

Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1919 ἡ βρετανικὴ κυριαρχία στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ βρισκόταν στὸ ἀπόγαιό της. Οἱ Γάλλοι εἶχαν ἐγκαταλείψει τὶς διεκδικήσεις τους στὰ ζητήματα τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Μοσούλης καί, τὸ κυριότερο, εἶχαν ἀρχίσει νὰ πιστεῦουν στὴν ἀνάγκη σύναψης κάποιας γενικότερης συμφωνίας μὲ τὴ Μεγάλῃ Βρετανία γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς. Νοοτροπία ποὺ εἶχε ἐπεκταθεῖ μέχρι τοὺς διαδρόμους τοῦ Quai d'Orsay, ὅπου κάποτε ἐπικρατοῦσε πλήρης ἀδιαλλαξία. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦσαν, ὅπως πάντα, οἱ σύλλογοι ποὺ συνέχιζαν τὴν προπαγάνδα γιὰ μιὰ γαλλικὴ ζώνη ποὺ θὰ περιλάμβανε τὴ Συρία, τὴν Κιλικία, τὸ Κουρδιστὰν καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Μοσούλης. Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὅμως, οἱ ἀποικιοκρατικοὶ κύκλοι ἄρχισαν κι αὐτοὶ νὰ ἀσχολοῦνται περισσότερο μὲ τὸ πρόβλημα τῆς διοίκησης τῶν γαλλικῶν κτήσεων, ἔστω καὶ ἂν αὐτὲς εἶχαν πάρει μιὰ μορφὴ κάπως πῶς περιορισμένη.

Ἐτσι, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1919, στὶς περιοχὲς τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Λιβάνου, οἱ βρετανικὲς δυνάμεις ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ γαλλικὸ στρατὸ κατοχῆς ποὺ ὑπαγόταν στὴ νεοσύστατὴ Στρατιὰ τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς (*Armée du Levant*) μὲ ἔδρα τὴ Βηρυττό. Σύντομα, ὅμως, οἱ Γάλλοι βρέθηκαν ἀντιμέτωποι μὲ ἓνα πρόβλημα ποὺ δὲν εἶχαν προβλέψει: τὴ δυναμικὴ ἀντίσταση τοῦ τουρκικοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος, ἀρχὴ τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ παρεμπόδιση κάθε μορφῆς ἱμπεριαλιστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ ποὺ ἀποσκοποῦσε στὸ διαμελισμὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους. Οἱ συγκρούσεις τῶν Γάλλων μὲ τοὺς Τούρκους ἐθνικιστὲς συστηματοποιήθηκαν γρήγορα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σχηματιστεῖ στὴν Κιλικία ἓνα κανονικὸ μέτωπο ἐπιχειρήσεων.

Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1920, τὸ Ἀνώτατο Συμμαχικὸ Συμβούλιο ἀνάθεσε ἐπίσημα πιά στὴ Γαλλία τὴν ἐντολὴ (*mandat*) γιὰ τὴ διοίκηση τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Λιβάνου. Ἡ σύντομη περίοδος ὕφεσης στὶς σχέσεις ἀνάμεσα στὴ Γαλλία καὶ στὴ Μεγάλῃ Βρετανία τερματίστηκε περίπου τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὅταν στὶς γαλλικὲς βουλευτικὲς ἐκλογὲς ἐπικράτησε ὁ «Ἐθνικὸς Συνασπισμός» (*Bloc National*), προκαλώντας τὴν πτώση τοῦ Clemenceau. Στὴν ἐξουσία ἀνέβηκαν πολιτικοὶ ποὺ τοὺς διέκρινε ἓνας ὑπέρμετρος ἐθνικισμὸς καὶ ποὺ εἶχαν πρόσφατα ἀσπαστεῖ τὴν ἰδεολογία τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ. Μερικοὶ εἶχαν ἀναδειχθεῖ καὶ κατὰ τὴν προηγούμενη διοίκηση, ὅπως ὁ Philippe Berthelot, διευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ Quai d'Orsay, καὶ ὁ Robert de Caix, σύμβουλος στὸ ἴδιο ὑπουργεῖο γιὰ θέματα τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς καὶ κυριότερος ἐπικριτὴς τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς τοῦ Clemenceau. Τὴν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν, ὁ πρῶτος προβιβάστηκε σὲ γενικὸ γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐνῶ ὁ δεῦτερος τοποθετήθηκε στὴ Βηρυττό ὡς γενικὸς γραμματέας τῆς γαλλικῆς ἀρμοστείας στὴ Συρία. Ὅπαδοὶ τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς διορίστηκαν ἐπίσης σὲ ἄλλες οὐσιαστικὲς θέσεις: ὁ στρατηγὸς Henri Gouraud ὡς

υπατος αρμοστής στη Συρία, ο Louis Barthou ως υπουργός Στρατιωτικῶν καὶ ὁ κόμης de Peretti ως διευθυντὴς πολιτικῶν ὑποθέσεων τοῦ Quai d'Orsay. "Ολοὶ τοὺς εἶχαν διατελέσει στελέχη τῶν διαφόρων συλλόγων καὶ δὲν ἀπόβλεπαν παρὰ σὲ ἓνα μόνο σκοπὸ: τὴν ἀποκατάσταση τοῦ κλονισμένου γοήτρου τῆς Γαλλίας στὸ χῶρο τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ἡ σύγκρουση μὲ τὴ Μεγάλη Βρετανία ἦταν ἐπόμενο νὰ γνωρίσει μιὰ νέα κρίσιμη φάση ὀξύτητας.

Ἀπὸ τὴν ἀνοιξή τοῦ 1920, ἡ νέα γαλλικὴ κυβέρνηση υἱοθέτησε μιὰ καινούρια πολιτικὴ: προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσαι τὰ συμφέροντά της, μεταμορφώθηκε σὲ ὑπερασπιστὴ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Ὁ τεμαχισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους ἔπρεπε νὰ περιοριστεῖ στὸ ἐλάχιστο, γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἓνα ἰσχυρὸ τουρκικὸ κράτος. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἦταν καὶ ἡ ἰδεολογία τοῦ κεμαλικοῦ κινήματος. Ἡ ἰδέα μιᾶς προσέγγισης μὲ τοὺς Τούρκους ἐθνικιστὲς ἄρχισε, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, νὰ ἀποκτᾷ ὁπαδοὺς στὸ Παρίσι. Ὑπῆρχαν ἐνδείξεις ὅτι ἡ ὑπόθεση τῆς Κιλικίαςμποροῦσε νὰ διευθετηθεῖ μὲ τὴν παραχώρηση, π.χ., τῆς ἐπαρχίας στὴν Τουρκία. Σὰν ἀντάλλαγμα, ἡ Γαλλία θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐγγύηση τῶν Τούρκων γιὰ τὴν κατοχύρωση τῶν οἰκονομικῶν της συμφερόντων σὲ ὁλόκληρὴ τὴν ἐπικράτεια πού ἐλεγχε τὸ κεμαλικὸ κίνημα.

Μιὰ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἐθνικιστὲς εἶχε πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1919, ὅταν ὁ τότε Γάλλος ὑπατος ἀρμοστής στὴν Παλαιστίνη, François Georges-Picot, εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴ Σεβάστεια. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅμως, ὁ Μουσταφὰ Κεμάλ παρούσκιζε περισσότερο τὴν εἰκόνα ἐνὸς κινήματος, παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ μιᾶς ὑπεύθυνης κυβέρνησης. Γι' αὐτὸ, ἡ Γαλλία ἀπόφυγε νὰ προχωρήσει σὲ συγκεκριμένες προτάσεις².

Ἡ ἐναρξὴ τῶν ἐχθροπραξιῶν στὴν Κιλικία προκάλεσε μιὰ δευτέρη ἐπαφὴ, τὸν Μάιο τοῦ 1920. Πρωταγωνιστὴς τῇ φορᾷ αὕτῃ ἦταν ὁ Robert de Caix. Σκοπὸς τῆς ἐπίσκεψής του στὴν Ἀγκυρα ἦταν ἡ ἐναρξὴ διαπραγματεύσεων μὲ τοὺς Τούρκους, γιὰ τὴν ἐπίτευξη μιᾶς προσωρινῆς ἐκεχειρίας στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας. Οἱ συνομιλίες πῆραν μιὰν ἀπρόβλεπτη τροπὴ καθὼς ὁ Κεμάλ ἐπιχείρησε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἀρχίσει διάλογο πού θὰ κάλυπτε τίς τουρκικὲς ὑποθέσεις στὸ σύνολό τους. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ προσπάθησε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ τὴν παρουσία τοῦ Γάλλου ἐπισήμου γιὰ νὰ ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ μιὰν ἀπὸ τίς Μεγάλες Εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο συλλογισμό, ἐπικεντρω τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῶν θὰ ἦταν ἡ ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἐθνικιστικῆς κυβέρνησης.

Διαπιστώνοντας τὴν ἐπιμονὴ τοῦ συνομιλητῇ του νὰ μὴν παρασυρθεῖ σὲ συζητήσεις γιὰ τίς ὁποῖες δὲν εἶχε ἐξουσιοδοτηθεῖ, ὁ Κεμάλ προσπάθησε νὰ

2. *A.E. 170*: Ἀνυπόγραφη σημείωση τῆς 24.12.20. Γιὰ τὴ μέχρι στιγμῆς γενικὴ τοποθέτηση τοῦ προβλήματος, ἀντλήθηκαν ἐκτενῆ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πρόσφατη μελέτη τῶν Chr. Andrew καὶ A. S. Kanya-Forstner, *ὁ.π.*, κεφάλαια ἀρ. 3-5 καὶ, κυρίως, ἀρ. 6-9.

κερδίσει τουλάχιστον όρισμένα όφέλη στο συγκεκριμένο πρόβλημα της Κιλικίας. Οί δυο πλευρές συμφώνησαν, τελικά, στην εκκένωση της επαρχίας από τις δυνάμεις κατοχής, με αντάλλαγμα σημαντικές οικονομικές παραχωρήσεις για τὰ γαλλικά συμφέροντα. 'Η εκκένωση θά ήταν σταδιακή και θά κάλυπτε τὸ σύνολο της Κιλικίας και τῶν ἐδαφῶν πού γειτόνευαν με τὴ Συρία (περιοχή 'Αιντάμπ³ - Κιλίς). 'Ανακεφαλαιώνοντας τις έντυπώσεις από τὸ ταξίδι του στην "Αγκυρα, ó de Caix κατάρτησε στην ἐξῆς διαπίστωση:

«'Ισως τὸ θέμα της ὑπογραφῆς ἐνός τοπικοῦ διακανονισμοῦ με τοὺς ἐθνικιστὲς νὰ εἶναι λεπτὸ τὴ στιγμή πὸν τὸ γενικότερο πρόβλημα της εἰρήνης με τὴν Τουρκία παραμένει σὲ ἐκκρεμότητα. Δυνὸ προσοπτικές προσφέρονται τώρα στοὺς Συμμάχους: νὰ συμφωνήσουν γιὰ τὴν ἐπιβολὴ της συνθήκης εἰρήνης στοὺς κύκλους της "Αγκυρας ἢ νὰ ἀφήσουν τὰ πράγματα ὅπως ἔχουν και νὰ ἐπιχειρήσουν σταδιακὰ νὰ ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις μαζί τους (. . .) Εἶναι φανερό πὸς ἡ κατάσταση θὰ ἐξεληχθεῖ κάπως ἔτσι. 'Επομένως θά ήταν ἀμέλεια ἀπὸ μέρους μας νὰ μὴν ἀποφύγουμε στὸ μεταξὺ ἀψιμαχίες (στὴν Κιλικία) πὸν οἱ "Αγγλοι και οἱ 'Ιταλοὶ δὲν μοιράζονται μαζί μας»⁴.

'Απὸ τὴ στιγμή ἐκείνη, ὁ δρόμος γιὰ μιὰ προσέγγιση εἶχε ἀνοίξει. Οἱ γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Συρίας ἄρχισαν νὰ ἐξετάζουν σοβαρὰ τὴν πιθανότητα μιᾶς συμφωνίας με τοὺς Τούρκους. Στις 3 'Ιουνίου 1920, ὁ ὑπατος ἀρμοστής, στρατηγὸς Henri Gouraud, ἐκφραζόταν ὡς ἐξῆς:

«Τὸ σχέδιο συνθήκης εἰρήνης με τὴν Τουρκία⁵ ἐδνοεῖ τόσο πολὺ τὴν 'Ελλάδα (. . .) ὥστε εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποτραπεί μιὰ αἱματηρὴ σύγκρουση (ἀνάμεσά τους). Γι' αὐτὸ καλὸ εἶναι νὰ μὴν καθυστεροῦμε (. . .) Θὰ ήταν πρὸς ὄφελός μας ἂν τὸ ὑπουργεῖο τῶν 'Εξωτερικῶν ἔθετε τις βάζσεις γιὰ μιὰ συνεννόηση με τοὺς κεμαλικούς, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας θὰ ήταν ἡ ὁριστικὴ κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν με τις γαλλικὲς δυνάμεις (στὴν Κιλικία)»⁶.

Δυὸ μέρες ἀργότερα, στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὑπατος ἀρμοστής τῆς Γαλλίας, Jules Defrance, ὑποστήριξε τὴν ἴδια πολιτικὴ:

3. Σημερινὸ Γκαζιαντέπ.

4. Α.Ε. 113: 'Εκθεση τοῦ Robert de Caix σχετικὰ με τὴν ἀποστολὴ του στὴν "Αγκυρα, 7.6.20.

5. 'Εννοεῖται ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν πὸν δὲν εἶχε ἀκόμη ὑπογραφεῖ.

6. Α.Ε. 170: Gouraud πρὸς Millerand, 1150-1151 τῆς 3.6.20.

«Εἶναι καιρὸς ποὺ εἶχα προτείνει τὴ σύναψη ἐνὸς τέτοιου συμφώνου μετὰ τῇ μετριοπαθῇ πτέρυγᾳ τῶν ἐθνικιστῶν. Βασικὴ προϋπόθεση, ὅμως, εἶναι ἡ ὑπογραφή μιᾶς γενικῆς συνθήκης εἰρήνης, οἱ ὁροὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνονταν ἀποδεκτοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους (...) Ἀποτέλεσμα τῆς συνθήκης, σήμερα, εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροὶ Τούρκοι ἔχουν ἀκολουθήσει τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα. Ἄν δὲν ἐπιφέρουμε οὐσιαστικὰς τροποποιήσεις στοὺς ὁρους τῆς συνθήκης, δὲν ἔχουμε ἐλπίδες γιὰ μιὰ ἐναρξη διαπραγματεύσεων μαζί τους»⁷.

Ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, ποὺ τελικὰ ὑπογράφηκε στὶς 10 Αὐγούστου 1920, περιεῖχε, πράγματι, ὅρους εὐνοϊκοὺς γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Τουρκίας τὴ συνθήκη ὑπέγραψαν μόνο οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ σουλτάνου. Οἱ κεμαλικοὶ ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα τους. Τὴν ἴδια μέρα, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία ὑπέγραψαν ἓνα τριμερὲς συμφωνο ποῦ, μετὰξὺ ἄλλων, κατοχύρωνε τὴν ἐντολὴ γιὰ τὴ διοίκηση τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας στὴ Γαλλία καὶ τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Παλαιστίνης στὴν Ἀγγλία.

Ἡ Γαλλία δέχτηκε νὰ ὑπογράψει τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν προκειμένου νὰ ἀποσοβηθεῖ μιὰ διάσπαση ποὺ διαγραφόταν ἀναπόφευκτη στοὺς κόλπους τοῦ συμμαχικοῦ συνασπισμοῦ. Σύντομα, ὅμως, ἄρχισε νὰ ἀποζητᾷ τὴν εὐκαιρία ποὺ θὰ προκαλοῦσε μιὰν ἀναθεώρηση τῶν ὅρων. Ἡ συνθήκη αὐτή, ἀπὸ τὴ φύση της, ἐξυπηρετοῦσε περισσότερο τὰ ἐλληνοβρετανικὰ συμφέροντα. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1920, τὴν πρωθυπουργία ἀνάλαβε ὁ Georges Leygues, βετεράνος τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς, ἀρχηγὸς τοῦ «Συριακοῦ Κόμματος» στὴ βουλὴ καὶ ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Γαλλίας-Ἀνατολῆς (*Comité France-Orient*)⁸. Οἱ ὁπαδοὶ μιᾶς πολιτικῆς περισσότερο ἐνεργητικῆς στὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴ ἄρχισαν νὰ πιέζουν καὶ πάλι τὴν κυβέρνηση γιὰ μιὰ προσέγγιση μετὰ τὸν Κεμάλ. Καθὼς, μάλιστα, ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀπόβλεπε στὴν ἐπίτευξη τῆς κυβερνητικῆς ἐνότητας τῆς Τουρκίας, μιὰ ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν ἦταν προηγουμένως ἀναγκαία γιὰ νὰ κερδιθεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν Τούρκων⁹.

Τὴν ἀφορμὴ ποὺ τόσο ἐπίμονα ζητοῦσε ἡ Γαλλία, πρόσφεραν οἱ ἐλληνικὲς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου 1920, ποὺ προκαλέσαν τὴν πτώση τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τὴν ἄνοδο τῆς παράταξης τῶν βασιλοφρονῶν στὴν ἐξουσία. Ἡ ἐπ'ἀνόδου ἐπὶ ἐλληνικὸ προσκίνητο πολιτικῶν ποῦ, κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, εἶχαν ἐκφράσει γερμανόφιλα αἰσθήματα, ἦταν πρώτης τάξεως εὐκαιρία γιὰ τὴ γαλλικὴ κυβέρνησις νὰ ἀποδεσμευτεῖ ἀπὸ τοὺς ἐνοχλητικοὺς περιορι-

7. A.E. 170: Defrance πρὸς Millerand, 916-917 τῆς 5.6.20.

8. Πλήρης ὀνομασία: «Comité France-Orient. Association nationale pour le développement du prestige, de l'influence et des intérêts français dans les pays orientaux».

9. A.E. 170: Ἐπιστολὴ τοῦ Συλλόγου Γαλλίας-Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Leygues, 24.11.20.

σμούς που της επέβαλλε η συνθήκη των Σεβρών¹⁰. Έτσι, στα κυβερνητικά παρασκήνια, παράλληλα με τη γενική καταδίκη του αποτελέσματος των ελληνικών εκλογών, δημιουργήθηκε μια κίνηση υπέρ της προσέγγισης με την κεμαλική Τουρκία¹¹. Από τους κύριους συντελεστές υπήρξε ο φραγκολεβαντίνος πρώην πρόεδρος της επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων της βουλής και πρώην υπουργός Προπαγάνδας, βουλευτής Henri Franklin-Bouillon. Κάτοχος των μεθόδων της προπαγάνδας, ο Franklin-Bouillon άναπτυξε αρχικά τις απόψεις του μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Matin*. Αργότερα, όμως, έφτασε μέχρι να προτείνει άνεπισημα στην κυβέρνηση ένα σχέδιο δράσης στην Έγγυς Ανατολή. Σύμφωνα με αυτό, η Γαλλία έπρεπε να άποσύρει τις δυνάμεις κατοχής από την Κιλικία, σάν χειρονομία καλής θέλησης άπέναντι στην Τουρκία. Καθώς, μάλιστα, η συνθήκη των Σεβρών δέν είχε άκόμη επικυρωθεί από κανέναν, η γαλλική κυβέρνηση μπορούσε εύκολα να δικαιολογήσει τη στάση της στους ύπόλοιπους Συμμάχους. Άπέναντι στους κεμαλικούς, ο νέος προσανατολισμός της γαλλικής πολιτικής θά έπαίρνε τη μορφή ενός πρώτου βήματος για τη σύναψη μιās συμφωνίας¹².

Γενικότερα, ένας λόγος που προκάλεσε την έκρηξη του τουρκόφιλου ρεύματος στη Γαλλία υπήρξε και η διπλή έπαφή που είχε σημειωθεί άνάμεσα στην έθνικιστική Τουρκία και τη Σοβιετική Ένωσή. Ήδη, από τó καλοκαίρι του 1920, βρίσκονταν στη Μόσχα εκπρόσωποι των κεμαλικών για διαπραγματεύσεις με στόχο τη σύναψη συμφώνου φιλίας. Τόν Οκτώβριο έφτασε στην Άγκυρα σοβιετική άποστολή για τόν ίδιο σκοπό. Στις πρωτεύουσες της Δύσης επικράτησε η γνώμη ότι οι διαπραγματεύσεις δέν έπρόκειτο να καρποφορήσουν, λόγω της προτίμησης του Κεμάλ για άνάλογες πρωτοβουλίες που θά προέρχονταν από τη μεριά των Συμμάχων¹³. Πάντως, ο κίνδυνος για τη γαλλική πολιτική διαγράφηκε διπλός: οι άρχες της σοβιετικής επανάστασης είχαν άποκτήσει ύποστηρικτές στους κόλπους του κεμαλικού κινήματος. Ή μερίδα αυτή, που άποτελούσε την άκραία παράταξη, μπορούσε να προβάλει αντίρρήσεις για μια ένδεχόμενη προσέγγιση με τους Γάλλους. Κυρίως, όμως, η Γαλλία διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο να χάσει την προνομιούχο θέση της πρώτης Εύρωπαϊκής Δύναμης που θά συνθηκολογούσε με τόν Κεμάλ. Άναπόφευκτη επίπτωση θά ήταν η άπώλεια των οικονομικών προνομίων που πρόσφερε μια τέτοια θέση.

Ή κυβέρνηση του Παρισιού άποφάσισε ότι έπρεπε σύντομα να δοθεί κάποια λύση στο ζήτημα της Κιλικίας. Οι εκεί γαλλικές δυνάμεις ήταν έπαρκείς για

10. *A.E.* 73: Billy πρὸς Briand, 47 τῆς 23.1.21.

11. *D.B.F.P.* (35): Cheetam πρὸς Curzon, 464 τῆς 8.2.21.

12. *A.E.* 170: Προτάσεις του Franklin-Bouillon πρὸς τὴ γαλλικὴν κυβέρνηση, 9.12.20.

13. *D.B.F.P.* (4, 6, 46): Rumbold πρὸς Curzon, 13 τῆς 6.1.21. Περὶ τὴν συνομιλίαν Crowe-Fleuriau στὸ Foreign Office, 7.1.21. Curzon πρὸς Rumbold, 206 τῆς 2.3.21.

μικὴν ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπιση τῶν συμμοριῶν τῶν ἀτάκτων ποὺ δροῦσαν στὴν ἐπαρχία αὐτὴ καὶ στὰ βόρεια σύνορα τῆς Συρίας. Ἦταν, ὅμως, ἀμφίβολο ἂν θὰ μπορούσαν νὰ ἐμποδίσουν μιὰ καλύτερα ὁργανωμένη ἐπίθεση τῶν κε-
μαλικῶν, κάτι ποὺ ἔπρεπε κανεὶς νὰ περιμένει μὲ τὴν εἴσοδο τῆς ἁνοιξης τοῦ 1921. Σὲ διάστημα ἐνὸς χρόνου, οἱ γαλλικὲς δυνάμεις κατοχῆς εἶχαν ἀυξηθεῖ ἀπὸ 22.000 σὲ 34.000 ἄνδρες. Οἱ ἀπώλειες ἀνέρχονταν σὲ 6.500 περίπου ἄν-
δρες καὶ οἱ ἐπιχειρήσεις τῆς Κιλικίας εἶχαν στοιχίσει στὸ γαλλικὸ Κράτος 324.623.000 φράγκα. Κατάσταση ποὺ ὀδήγησε τὸν ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν Louis Barthou νὰ γράψει πρὸς τὸν Leygues τὰ ἑξῆς:

*«Ἡ Στρατιὰ τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς δὲν διαθέτει τὰ μέσα γιὰ νὰ ἀντε-
πεξέλθει μὲ ἐπιτυχία (. . .) Πρὸς τὸ παρὸν ἀντέχει, ἀλλὰ αὐριο μπορεῖ
νὰ ὑποκύψει λόγῳ ἔλλειψης ἐνισχύσεων. Ἐφόσον ἡ ἐνίσχυσὴ τῆς εἶναι
πρόγραμμα ἀδύνατο, δὲν μένει παρὰ νὰ συνθηκολογήσουμε τὸ γρηγορότερο
μὲ τὸν Κεμάλ»¹⁴.*

Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Leygues δὲν ἔκρυβε τὸν ἀληθινὸ προσανατολισμὸ τῆς
κυβέρνησής του:

*«Ἡ πολιτικὴ μας πρέπει νὰ τείνει πρὸς τὴ διάλυση τῶν παρεξηγήσεων
ποὺ ὀδήγησαν τοὺς ἐθνικιστὲς νὰ μᾶς ἀντιμετωπίσουν δυναμικά, σὲ μιὰ
περιοχὴ ποὺ κατέχουμε προσωρινά, ἀλλὰ ποὺ εἴμαστε ἀποφασισμένοι
νὰ παραχωρήσουμε στὴν Τουρκία μόλις ἐπικυρωθεῖ ἡ συνθήκη τῶν Σε-
βρῶν (. . .) Ἡ συμφωνία μεταξὺ Γάλλων καὶ Τούρκων γιὰ τὸ θέμα τῆς
Κιλικίας θὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς δυσκολίες ὅταν λυθεῖ τὸ σύνολο τῶν
προβλημάτων ποὺ ἔχουν προκύψει ἀπὸ τὴ γενικότερη συνθήκη εἰρήνης
μὲ τὴν Τουρκία. Τὸ κυριότερο ἐμπόδιο γιὰ ἓναν τοπικὸ γαλλοτουρκικὸ
διακανονισμὸ ἀποτελοῦν οἱ διεθνεῖς δυσκολίες ποὺ δημιούργησε ἡ συνθή-
κη τῶν Σεβρῶν. Οἱ περιστάσεις αὐτὲς ἐξηγοῦν καὶ γιατί οἱ συνομιλίες
τῶν κ.κ. Georges-Picot καὶ de Caix στὴ Σεβάστεια καὶ στὴν Ἀγκυρὰ
δὲν εἶχαν θετικὸ ἀποτέλεσμα»¹⁵.*

Αὐτὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ τελευταία ἐκτίμηση τῆς κατάστασης ἀπὸ τὸν Γάλλο
πρωθυπουργό. Στις 17 Ἰανουαρίου, ἡ κυβέρνηση ἀνατράπηκε. Ὑστερα ἀπὸ
μιὰν ἀποτυχημένη προσπάθεια τοῦ προέδρου τῆς βουλῆς, Raoul Peret, νὰ σχη-
ματίσει νέα κυβέρνηση, τὴν πρωθυπουργία ἀνάλαβε ὁ Aristide Briand. Λίγες
μέρες ὠρτίτερα, ὁ καινούριος πρωθυπουργὸς εἶχε δηλώσει ἐμπιστευτικὰ ὅτι

14. A.E. 114: Barthou πρὸς Leygues, ἔκθεση ἀρ. 24 τῆς 11.1.21. Barthou πρὸς Briand, ἔκθεση ἀρ. 913 τῆς 18.2.21.

15. A.E. 137 - A.E. 170: Leygues πρὸς Gouraud, 48-50 τῆς 12.1.21.

σὲ περίπτωσιν ποὺ ἀνέβαινε στὴν ἐξουσία σκόπευε νὰ ἐπιμείνει ἰδιαίτερα σὲ δυὸ θέματα: στὴν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρών καὶ στὴ σύναψιν συμφωνίας μὲ τὸν Κεμάλ¹⁶.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ οἱ Τούρκοι ἀνάπτuζαν μιὰν ἀπροσδόκητὴ ὅσο καὶ ἀνέλπιστὴ πρωτοβουλία. Στὶς 8 Ἰανουαρίου ἔφτασε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν στὴ Ρώμην ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ, ποὺ εἶχε διατελέσει στὸ παρελθὸν πρόεδρος τοῦ ὀθωμανικοῦ κοινοβουλίου. Σκοπὸς τοῦ ἦταν νὰ συναντηθεῖ μὲ πρόσωπα ποὺ βρίσκονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας καὶ νὰ ἐξετάσει μαζί τους τὴ διερεύνηση ἐνὸς τρόπου συνεννόησης ἀνάμεσα στοὺς κύκλους τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ἀγκυρας καί, κυρίως, τίς δυνατότητες ἐπαφῆς μὲ τὴ Γαλλία γιὰ τὴ ρύθμιση τοῦ ζητήματος τῆς Κιλικίας¹⁷. Ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ, προτοῦ πάει στὴ Ρώμην, εἶχε περάσει ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν Leygues. Ἀπὸ τὴ συνάντησιν αὐτὴ εἶχε διαπιστώσει ὅτι καὶ ἀπὸ τὴ γαλλικὴ πλευρὰ ὑπῆρχαν στοιχεῖα ποὺ ἐνθάρρυναν τὴν ἐναρξὴ διαπραγματεύσεων¹⁸. Τὸ κυριότερο πρόσωπο μὲ τὸ ὁποῖο συναντήθηκε στὴ Ρώμην ἦταν ὁ Ἰζαμί μπέης, εἰδικὸς ἀπεσταλμένος τοῦ Κεμάλ γιὰ τὴν ὁργάνωσιν καὶ τὸ συντονισμὸ τῆς προπαγάνδας τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος στὶς χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Χάρη στὶς ἰταλικὰς ἀρχάς, ὁ Ἰζαμί μπέης εἶχε ἐπιπλέον τὴ δυνατότητα ἀπευθείας ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Ἀγκυρὰ μέσω τηλεγράφου¹⁹.

Στὶς 10 Ἰανουαρίου οἱ Τούρκοι ἀνακοίνωσαν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς ὅρους τοὺς σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας: ὁργάνωσιν μεικτῆς χωροφυλακῆς κάτω ἀπὸ τὸν ἑλεγχὸ Γάλλων ἀξιωματικῶν, ταυτόχρονη ἐκκένωσιν τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατὸ καὶ τίς δυνάμεις τοῦ Κεμάλ, τέλος, ἀναπροσαρμογὴ τῶν νοτιοανατολικῶν συνόρων μὲ τὴν παραχώρησιν τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀιντάμπ στὴν Τουρκία. Ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισίου ἀντέταξε τίς προτάσεις τῆς στίς 12 Ἰανουαρίου. Δέχτηκε τὴν ἰδέαν τῆς ὁργάνωσης μεικτῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς παραχώρησης τοῦ Ἀιντάμπ, ζήτησε, ὅμως, ἡ ἐκκένωσιν τῆς Κιλικίας νὰ πραγματοποιηθεῖ σὲ δυὸ στάδια. Πρῶτα ἀπὸ τοὺς κεμαλικούς καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴ Στρατιὰ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ζήτησε, ἐπίσης, ἐγγυήσεις ἀπὸ τὸν Κεμάλ ὅτι οὐ παρέμπόδιζε κάθε ἐπίθεσιν ἢ ὁργάνωσιν προπαγάνδας σὲ βάρος τῆς γαλλικῆς κατοχῆς στὴ Συρία. Τέλος, διευκρίνισε ὅτι, πέρα ἀπὸ τὴ σύναψιν ἐνὸς τοπικοῦ διακανονισμοῦ μὲ περιορισμένη ἐφαρμογὴ, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ

16. *A.E.* 73: Billy πρὸς Briand, 27 τῆς 18.1.21. *A.Y.E.* A5/II: Μεταξᾶς πρὸς Πάλλη, 8052 τῆς 15.1.21, χ.ἀ. τῆς 15.1.21 καὶ 16.1.21, 75 τῆς 21.1.21. Billy πρὸς Πάλλη, 14 τῆς 19.1.21. *D.B.F.P.* (12): Ἰπόμνημα Nicolson σχετικὰ μὲ τὴν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρών, 18.1.21.

17. *A.E.* 162: Barrère πρὸς Leygues, 51-58 τῆς 10.1.21. *A.Y.E.* A5/VI (1): Μεταξᾶς πρὸς Πάλλη, 27 τῆς 19.1.21. *D.B.F.P.* (17): Curzon πρὸς Hardinge, 243 τῆς 24.1.21.

18. *A.E.* 162: Ἐπιστολὴ Ἀχμέτ Ριζᾶ πρὸς Κεμάλ, 19.1.21.

19. *A.E.* 162: Barrère πρὸς Leygues, 88 τῆς 15.1.21.

ἀρχίσει μὲ τοὺς Τούρκους, χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Συμμάχους, διαπραγματεύσεις μὲ στόχο τὴν ἀναθεώρηση τῆς συνθήκης τῶν Σεβρών²⁰.

Ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ χαρακτηρίσει τὴν ἀπάντηση τῶν Γάλλων ἰδιαίτερα ἱκανοποιητικὴ καὶ ἐξέφρασε τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ Κεμάλ θὰ ἀκολουθοῦσε τὴν ἴδια γραμμὴ μὲ προθυμία. Ἡ ὁθωμανικὴ διάσκεψις τῆς Ρώμης ἔληξε στὶς 22 Ἰανουαρίου. Οἱ Τούρκοι συμφώνησαν μεταξὺ τους γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ὁθωμανικῆς κυριαρχίας στὸ σύνολο τῆς Μικρασίας (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ζώνης τῆς Σμύρνης, τῇ διοίκηση τῆς ὁποίας εἶχε ἀναλάβει ἡ Ἑλλάδα), γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῆς ἀνατολικῆς Θράκης στὴν Τουρκία, καὶ γιὰ τὴν προστασία τῶν χριστιανικῶν μειονοτήτων, ὅπως εἶχε διατυπωθεῖ ἀπὸ τὶς πρόσφατες διεθνεῖς συνθήκες²¹.

Δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δώσει κανεὶς ἰδιαίτερη σημασία στὶς συνομιλίες τῆς Ρώμης. Σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν, πρόκειται κυρίως γιὰ μιὰ πρωτοβουλία ποὺ ἀνάπτυξαν οἱ κύκλοι τῆς Κωνσταντινούπολης, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ ἐδραιώσουν τὴν ἀνύπαρκτη ἐξουσία τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀνταπόκριση τῶν Γάλλων ὑπῆρξε συγκρατημένη καὶ σχετικὰ ἀσαφής. Γιὰ τὴν κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ, ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ζητήματος τῆς Κιλικίας κατ'ἀρχὴν στὴν Ἀγκυρὰ χωρὶς νὰ περνᾷ προηγουμένως ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κεμάλ δὲν γνωστοποίησε σὲ καμιά στιγμὴ τὶς ἀπόψεις του. Ἀποφασισμένοι νὰ παραμερίσει ὅποιονδήποτε συμβιβασμὸ μὲ τὴν ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος εἶχε, στὴν οὐσία, διακόψει κάθε ἐπικοινωνία μὲ τὸ περιβάλλον τοῦ σουλτάνου²².

Τέλη Ἰανουαρίου, τὸ Ἀνώτατο Συμβούλιο τῶν Συμμάχων ἀποφάσισε τὴ σύγκληση μιᾶς ἔκτακτης διάσκεψης γιὰ τὸ Ἀνατολικὸ Ζήτημα, στὸ Λονδίνο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῆς συμμαχικῆς ἡγεσίας, ἀποφασίστηκε καὶ ἡ πρόσκληση ἀντιπροσώπων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκία. Ἡ παρουσία τοῦ Ἰδίου τοῦ Κεμάλ ἢ εἰδικῶν ἀπεσταλμένων του στοὺς κόλπους τῆς τουρκικῆς ἀντιπροσωπείας θεωρήθηκε ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς διάσκεψης²³.

Ἡ πρόσκλησις αὐτὴ προκάλεσε διάφορες ἀντιδράσεις. Ἡ κυβέρνηση τοῦ

20. *A.E. 162*: Barrère πρὸς Leygues, 51-58 τῆς 10.1.21. Leygues πρὸς Barrère, 120 τῆς 12.1.21, 136-137 τῆς 15.1.21.

21. *A.E. 162*: Barrère πρὸς Briand, 129-130 τῆς 22.1.21.

22. *A.E. 162*: Defrance πρὸς Leygues, 73-79 τῆς 16.1.21.

23. *A.E. 163*: Briand πρὸς Defrance 244, πρὸς Billy 63 τῆς 25.1.21 *A.Y.E. A2*: Billy πρὸς Πάλλη, 16 τῆς 26.1.21. Πάλλη πρὸς Billy καὶ Granville, 502-503 τῆς 28.1.21. *A.Y.E. A18*: Μεταξᾶς πρὸς Πάλλη, 145 τῆς 25.1.21, 145β τῆς 26.1.21, 184 τῆς 28.1.21. Gravelle πρὸς Πάλλη, 13 τῆς 27.1.21. Παγκαθῆς πρὸς Πάλλη, χ.δ. τῆς 29.1.21. *D.B.F.P. (19, 20, 23, 27, 28)*: Hardinge πρὸς Tyrel 59, πρὸς Curzon 60 τῆς 26.1.21. Granville πρὸς Curzon, 37 τῆς 27.1.21, 41 τῆς 28.1.21, 42 τῆς 29.1.21.

σουλτάνου προσφέρθηκε να τη διαβιβάσει χωρίς καθυστέρηση στην "Αγκυρα. 'Η συμμετοχή των εθνικιστών στους κόλπους της ὀθωμανικῆς ἀντιπροσωπειᾶς ὄχι μόνο θὰ ἐπισφράγιζε τὴν πολυπλοκὴν προσέγγιση ἀνάμεσα στὶς δυὸ κυβερνήσεις τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπισημοποιοῦσε τὴν ἐξάρτηση τοῦ Κεμάλ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης²⁴. Ἀντίθετα, οἱ κύκλοι τῆς "Αγκυρας ἐπιχείρησαν νὰ δώσουν στὴν πρόσκληση τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου διαστάσεις ἐπίσημης ἀναγνώρισης τοῦ κινήματος ἀπὸ τοὺς Συμμάχους. 'Η ἀπάντηση τοῦ Κεμάλ ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη στὶς 29 Ἰανουαρίου: ἡ κυβέρνησις τῆς "Αγκυρας ἦταν νόμιμη ἀρχή, ὑπεύθυνη νὰ διαπραγματευτεῖ μόνη τῆς τὶς ὑποθέσεις τῆς Τουρκίας. Στὸ Λονδίνο ἔπρεπε νὰ σταλεῖ μόνο ἡ δική της ἀντιπροσωπεία. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ σουλτάνου μποροῦσαν νὰ παρευρίσκονται μόνο μὲ τὴν ἰδιότητα ἐμπειρογνομῶνων. 'Η ὅλη κατάσταση ἔπαινε πρὸς τὴν ἀποστολὴν δυὸ ἀνεξάρτητων τουρκικῶν ἀντιπροσωπειῶν²⁵.

'Η ἀδιαλλαξία τῶν εθνικιστῶν ἔφερε τὶς κυβερνήσεις τῶν Δυνάμεων σὲ δύσκολη θέση. 'Ο Βρετανὸς ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν λόρδος Curzon δήλωσε ὅτι οἱ Σύμμαχοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀναμειχθοῦν στὸ πρόβλημα τοῦ καθορισμοῦ ἀρμοδιότητων ἀνάμεσα στοὺς Τούρκους, ἀλλὰ, ἀντίθετα, νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν σὰν μιὰ καὶ μοναδικὴ ἀντιπροσωπεία²⁶. Τὰ πράγματα δυσκόλεψαν ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Κεμάλ διακήρυξαν ὅτι δὲν ἦταν διατεθειμένοι νὰ συνεχίσουν τὸ ταξίδι τους μέχρι τὸ Λονδίνο, ἂν προηγουμένως δὲν δέχονταν ἐπίσημη πρόσκληση ἀπὸ τοὺς Συμμάχους.

«Οἱ κεμαλικοὶ εἰδοποιήθηκαν ὀνομαστικὰ ἀπὸ τοὺς Συμμάχους μέσω τῆς κυβερνήσεως τῆς Κωνσταντινούπολης, πὺν ἀναγνωρίζουμε σὰν τὴ μόνη ὀθωμανικὴ ἀρχή. Αὐτὸ εἶναι ἀρκετό. Ἄν δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ ἔρθουν, τότε ἡ διάσκεψις θὰ πραγματοποιηθεῖ χωρὶς τὴ δική τους συμμετοχή. Ἄν ὑποχωρήσουμε τώρα στὶς ἀξιώσεις τῆς "Αγκυρας, θὰ πρόκειται γιὰ μιὰ πράξη ἀδυναμίας ἱκανὴ νὰ καταστήσει ἀκόμη πῶς δυσέυρετη τὴ λύση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος».

ἔγραφε, φανερὰ ἐκνευρισμένος, ὁ Philippe Berthelot, γενικὸς γραμματέας τοῦ Quai d'Orsay²⁷.

24. *A.E. 163*: Defrance πρὸς Briand, 171 τῆς 26.1.21, 184-185 τῆς 29.1.21. *D.B.F.P.* (21, 26): Rumbold πρὸς Curzon, 57 τῆς 26.1.21, 62 τῆς 28.1.21.

25. *A.E. 163*: Defrance πρὸς Briand, 190-191 τῆς 29.1.21, 200 τῆς 31.1.21, 241 τῆς 6.2.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Κανελλόπουλος πρὸς Πάλλη, 345 τῆς 31.1.21, 554 τῆς 7.2.21. Μεταξὺ πρὸς Πάλλη, χ.ἀ. τῆς 1.2.21. *D.B.F.P.* (30): Rumbold πρὸς Curzon, 70 τῆς 31.1.21.

26. *D.B.F.P.* (36, 37): Curzon πρὸς Rumbold 91, πρὸς Hardinge 70, πρὸς Buchanan 43 τῆς 11.2.21. Curzon πρὸς Buchanan, 154 τῆς 12.2.21.

27. *A.E. 163*: Saint-Aulaire πρὸς Briand, 87 τῆς 10.2.21. *A.E. 164*: Barrère πρὸς

Ἡ προσπάθεια τῶν Τούρκων ἐθνικιστῶν κατάληξε τελικὰ σὲ ἀποτυχία. Ὁ αὐστηρὸς τόνος τῶν Γάλλων τοὺς ἔπεισε νὰ μὴν ἐπιμείνουν περισσότερο στὶς ἀξιώσεις καὶ νὰ ἀποδεχτοῦν τὴ συμμετοχὴ τους μέσα στὰ πλαίσια ποὺ εἶχαν ἐπιβάλει οἱ Σύμμαχοι. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, ὑπῆρξαν οἱ οὐσιαστικοὶ πρωταγωνιστὲς τῆς διάσκεψης, ἐπισκιάζοντας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῶν συνεδριάσεων τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ σουλτάνου. Ὅσο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεΐα, ὁ τρόπος συμμετοχῆς τῆς ἀποδείχθηκε ἐντελῶς ξεπερασμένος ἀπὸ τὰ γεγονότα. Προορισμένη νὰ συμβιβάζει τὰ ἀσυμβίβαστα, ἡ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου δὲν κατάληξε σὲ κανένα ἀποτέλεσμα. Ἐπέτρεψε κυρίως μιὰ πρώτη ἐπαφὴ τῶν Συμμάχων μὲ τοὺς νεοφερμένους, στὴν τράπεζα τῶν διαπραγματεύσεων, κεμαλικούς²⁸.

Μέσα στὸ κλίμα αὐτό, ἄρχισαν διμερεῖς διαπραγματεύσεις ἀνάμεσα στοὺς Γάλλους καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἀγκυρας γιὰ τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας. Ἐπικεφαλῆς τῆς κεμαλικῆς ἀντιπροσωπεΐας ἦταν ὁ Μπεκίρ Σαμί μπέης, ποὺ εἶχε διοριστεῖ λαϊκὸς ἐπίτροπος γιὰ τὶς ἐξωτερικὲς ὑποθέσεις ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς πιὸ θερμοὺς φίλους τῆς Γαλλίας στὸ ἄμεσο περιβάλλον τοῦ Κεμάλ. Ὁ Μπεκίρ Σαμί εἶχε δηλώσει πρὶν ἀπὸ τὴ διάσκεψη ὅτι προσκόμιζε συγκεκριμένες προτάσεις γιὰ τὰ θέματα ποὺ εἶχε θίξει ὁ Ἀχμέτ Ριζᾶ ἕνα μῆνα νωρίτερα. Σκοπὸς του στὸ Λονδίνο ἦταν νὰ ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ τὴ γαλλικὴ ἀντιπροσωπεΐα. Ἡ σύναψη ἐνὸς συμφώνου γιὰ τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας δὲν ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ συναντήσει ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια²⁹. Οἱ γαλλοτουρκικὲς συνομιλίες ἄρχισαν στὶς 5 Μαρτίου. Χαρακτηριστικὲς τοῦ πνεύματος ποὺ ἐπικρατοῦσε εἶναι οἱ κρίσεις τοῦ Briand:

«Σήμερα τὸ πρωὶ εἶχαμε, ὁ Philippe³⁰ καὶ ἐγώ, μιὰ συνάντηση ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες μὲ τὸν Μπεκίρ Σαμί. Τοῦ ὑποδείξαμε σὲ γενικὲς γραμμὲς τοὺς ὁρους μας καὶ τοὺς δέχτηκε ὅλους. Ἐλπίζω νὰ ἔχουμε τακτοποιήσει τὰ πάντα μέχρι τὴ Δευτέρα. Οἱ βάσεις εἶναι: 1) Παραχώρηση στὸν Τούρκο τοῦ ἐδάφους ἀνάμεσα στὸ Djai-han³¹ καὶ μιὰ γραμμὴ ποὺ νὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν κόλπο τῆς Ἀλεξανδρέττας. Ἡ πόλη αὐτὴ θὰ παραμείνει κάτω ἀπὸ δικό μας ἔλεγχο. Τοὺς παραχωροῦμε τὸ Ἀιντάμπ, τὸ Κιλίς καὶ ὅλες τὶς ἄλλες πόλεις τῆς Κιλικίας. 2) Ἀποχώρηση Τούρ-

Briand, 304-308 τῆς 18.2.21. Berthelot πρὸς Barrère, 448-450 τῆς 19.2.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Μεταξῆς πρὸς Ράλλη, 229 τῆς 6.2.21.

28. *A.E. 164*: Διάσκεψη Λονδίνου. Πρακτικά. *A.Y.E. A1, A2, A18*: Ἐκτενὴ στοιχεῖα γύρω ἀπὸ τὴ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου.

29. *A.E. 164*: Barrère πρὸς Briand, 317 τῆς 18.2.21.

30. Philippe Berthelot.

31. Σεῦχάν ἢ Σάρος ποταμὸς - περιφέρεια Ἀδάνων.

κων καὶ Γάλλων καὶ ὀργάνωση μεικτῆς χωροφυλακῆς κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση δικῶν μας ἀξιωματικῶν. ὙΑναγνώριση τῶν οἰκονομικῶν μας δικαιωμάτων στὴν Κιλικία καὶ, γενικότερα, σὲ ὁλόκληρη τὴ ζώνη ποὺ παραχωρήθηκε σὲ μᾶς ἀπὸ τὸ τριμερὲς σύμφωνο. 3) Παραχώρηση στοὺς Τούρκους τοῦ λιμανιοῦ τῆς Μερσίνας. 4) Εἰδικὸ τελωνειακὸ καθεστὼς στὴν περιοχὴ ποὺ συνορεύει μὲ τὴ Συρία. 5) ὙΑναγνώριση τῶν δικαιωμάτων μας στὸ σιδηροδρομικὸ δίκτυο τῆς Μικρασίας. 6) ὙΑμεση κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν. 7) ὙΑνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου. Τὰ πάντα μέσθα σὲ κλίμα φιλίας καὶ εὐκρινούς συνεργασίας»³².

Δυσκολίες ἀνάκυψαν σὲ δυὸ διαφορετικὰ σημεῖα: οἱ Τούρκοι ἀρνήθηκαν νὰ προσδιορίσουν μὲ ἀκρίβεια τὴ ζώνη ὅπου, κατὰ τὸ τριμερὲς σύμφωνο, ἡ Γαλλία εἶχε οἰκονομικὴ προτεραιότητα σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους Συμμάχους. ὙΕπέμειναν, ἐπίσης, νὰ παραμείνει σὲ τουρκικὸ ἔδαφος ὁλόκληρο τὸ τμήμα τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης ποὺ διέσχιζε τὴν Κιλικία καὶ τὴν περιοχὴ κατὰ μῆκος τῶν συνόρων μὲ τὴ Συρία. Δέχτηκαν, ὅμως, νὰ παραχωρήσουν τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσή του σὲ γαλλικὴ ἐταιρεία. Στὶς 8 Μαρτίου, στὸ Παρίσι, οἱ ἐπιτροπὲς ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας ἀπόρριψαν ὅποιανδήποτε ὑποχώρηση στὶς ἀξιώσεις τῶν κεμαλικῶν. ὙΑνάλογη ἀπόφαση ἐξέδωσε καὶ τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο τὸ ἴδιο βράδυ³³. ὙΗ ἐπιμονή, ὅμως, τῶν Τούρκων ἀνάγκασε τὸν Briand νὰ παρακάμψει τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς καὶ νὰ προχωρήσει στὴ σύναψη τῆς συμφωνίας.

Τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο ὑπογράφηκε στὶς 11 Μαρτίου καὶ περιλάμβανε: 1) Τὴν ἄμεση κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας. 2) Τὴν ἐκκένωση τῆς ἐπαρχίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρατὸ καὶ τὶς γαλλικὲς δυνάμεις κατοχῆς σὲ διάστημα τριάντα ἡμερῶν, μὲ βασικὴ προϋπόθεση τὸν ἔγκαιρο ἀφοπλισμὸ τῶν συμμοριῶν τῶν ἀτάκτων. 3) Τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου. 4) Διαβεβαιώσεις γιὰ τὴν προστασία τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων. 5) Τὴ γαλλοτουρκικὴ οἰκονομικὴ συνεργασία μὲ τὴν ἐξασφάλιση προτεραιότητος στὶς γαλλικὲς ἐπιχειρήσεις³⁴. 6) Τὴ συνεργασία τοῦ ὀθωμανικοῦ κεφαλαίου μὲ τὸ ἀντίστοιχο γαλλικὸ γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Κιλικίας. Τὸ σύμφωνο ὅα εἶχε προσωρινὴ διάρκεια ἐφαρμογῆς μέχρι τὴ σύναψη, ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς, μιᾶς συνθήκης μὲ εὐρύτερη ἔκταση³⁵.

32. *A.E. 170*: Briand πρὸς Bonnevey, ἐπιστολὴ τῆς 5.3.21.

33. *A.E. 170*: Bonnevey πρὸς Briand, 752 τῆς 8.3.21.

34. ὙΗ προτεραιότητα αὕτη ἀφοροῦσε οἰκονομικὲς παραχωρήσεις ποὺ ἐπεκτείνονταν στὰ βιλαέτια τοῦ Νταρμπεκίρ, τῆς Σεβάστειας καὶ τοῦ Μαμουρετ-Ἑλ-Ἀζίζ.

35. *A.E. 170*: Κείμενο τοῦ γαλλοκεμαλικοῦ συμφώνου τῆς 11.3.21. *A.Y.E. A2 - A.Y.E. A18*: Καλογερόπουλος πρὸς Μπαλτατζή, 152 τῆς 2.3.21 π.ῆ. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μελέες πρὸς Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, 44 τῆς 6.3.21 π.ῆ.

«Σήμερα 11 Μαρτίου στις 9.30' το βράδυ υπογράψαμε ειρήνη με τὸν Κεμάλ κάτω ἀπὸ ὅρους πὸν ἐξυπηρετοῦν περισσότερο τὰ δικὰ του συμφέροντα, ἀφοῦ προϋποθέτουν τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐθνικιστικῆς κυβέερσης τῆς Τουρκίας. Πρὶν ἀπὸ δυὸ μέρες σὰς ἔγραψα ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχαν ξαφνικὰ ἀπαιτήσει τὴ διατήρηση τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης σὲ ὁθωμανικὸ ἔδαφος. Ἀντισταθίκαμε πολὺν προτοῦ ὑποχωρήσουμε φαινομενικά, κρατήσαμε ὅμως ὅτι, ἔχει ὁδισαστικὴ σημασία. Στὴν πραγματικότητα δυσκολευτήκαμε ἀπὸ διάφορους παράγοντες: 1) Τὴ μεγάλη ἐπιθυμία τοῦ κ. Briand νὰ συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Τούρκους κυρίως γιὰ τὰ οἰκονομικὰ ἀνταλλάγματα (. . .) 2) Ὁ συνταγματάρχης Mougin³⁶ (. . .), λόγω μᾶς ἀρρωστημένης σχεδὸν τουρκοφιλίας, πῆζε συνέχεια τὸν κ. Briand καὶ μᾶς γιὰ νὰ προβοῦμε σὲ παραχωρήσεις, ἐπειδὴ πίστευε ὅτι δὲν ἤμασταν ἀνεκτικοὶ ὅσο ἔπρεπε στὶς ἀξιώσεις τῶν συνομιλητῶν μας. 3) Ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς Ἀγκυρας ἀποτελεῖται ἀπὸ στελέχη πὸν ἀπαιτοῦσαν ἀπὸ τὸν Μπεκίρ Σαμί νὰ προβάλει ὑπερβολικὲς ἀξιώσεις. Ἀντιλαμβάνεστε πόσο πολὺ μᾶς κούρασαν τὰ παζαρέματα αὐτὰ (. . .) Σὲ τελευταία ἀνάλυση δὲν εἴμαστε δυσαρεστημένοι. Πετύχαμε ἐπιτέλους τὴν εἰρήνη στὰ σύνορα τῆς Συρίας, κάτι πὸν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ περιορίσουμε τὶς δαπάνες καὶ τὶς στρατιωτικὲς μας δυνάμεις, ὅσοντας παράλληλα τέρμα σὲ ἀδικαιολόγητες ἀπώλειες (. . .) Ἔχουμε τὴν αἴσθηση ὅτι κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθῆκες δὲν μπορούσαμε νὰ πετύχουμε πὺλ πολλά. Δὲν μετανιώνουμε ἂν οἱ Τούρκοι κέρδισαν περισσότερα. Ἐπιπλέον, ἡ ἀτμόσφαιρα ὑπῆρξε φιλικὴ καὶ πιστεύουμε ὅτι στὸ μέλλον θὰ καλλιεργήσουμε μᾶζι τοὺς σχέσεις χωρὶς προκαταλήψεις ἢ ἀπώτερους σκοποὺς»

ἔγραφε ὁ Kammerer, προϋστάμενος τῆς διεύθυνσης Ἀσίας καὶ Ὠκεανίας τοῦ Quai d'Orsay, πρὸς τὸν Robert de Caix, στὴ Βηρυττό³⁷. Ὁ Briand, σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ δικαιολογήσει τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέερνησός του, τηλεγραφοῦσε πρὸς τὶς γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς τὰ ἑξῆς:

«Τὴν ὑπογραφή τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἐπέβαλλαν συγχρόνως ἡ γαλλικὴ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ βουλὴ, ἐκφράζοντας τὶς οἰκονομικὲς ἀνάγκες πὸν μᾶς ὡδηγοῦν στὴν ἀποκατάσταση καὶ στὴν ἐνίσχυση τῶν παλιῶν μας σχέσεων καὶ στὴν ἐξασφάλιση τοῦ γοήτρου μας στὴν Τουρκία». ³⁸

36. Μέλος τῆς γαλλικῆς ἀντιπροσωπείας στὴ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου. Ἀργότερα, τὸ 1922, διετέλεσε στρατιωτικὸς σύμβουλος τῆς Γαλλίας στὴν Ἀγκυρα.

37. A.E. 171: Kammerer πρὸς de Caix, ἐπιστολὴ τῆς 11.3.21.

38. A.E. 137 - A.E. 171: Briand πρὸς de Caix 397-403, πρὸς Pellé 719-725, πρὸς Saint-Aulaire, 1044-1055 τῆς 29.3.21.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ συμφώνου τοῦ Λονδίνου ἀποτελεῖ τὴν πρώτη ὑλοποίηση τῆς γαλλοτουρκικῆς προσέγγισης. Χρειάστηκαν ἑπτὰ ὁλόκληροι μῆνες γιὰ νὰ τεθεῖ, ὕστερα ἀπὸ ἐπίπονες προσπάθειες, σὲ ἐφαρμογή. Στὴν ἀνάλυση τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἐπόμενη ἐνότητα τῆς μελέτης.

**Β. Ἡ ἀποστολὴ Franklin-Bouillon καὶ ἡ συμφωνία τῆς Ἀγκυρας
(Μάρτιος-Ὀκτώβριος 1921)**

Οἱ διάφορες ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε ἡ ὑπογραφή τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἔγιναν γρήγορα αἰσθητές.

Στις 14 Μαρτίου, στὸ Λονδίνο, ὁ ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν τῆς Ἑλλάδας, Δημήτριος Γούναρης, δήλωσε ὅτι ἡ προσέγγιση μὲ τὴ Γαλλία ἐπέτρεπε τὴ στρατιωτικὴ ἐνίσχυση τῶν Τούρκων ἐθνικιστῶν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν παράταση τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸ μικρασιατικὸ μέτωπο³⁹. Ἀνεξάρτητα, ὅμως, ἀπὸ τὴ σύναψη τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀθῆνας εἶχε ἀποφασίσει τὴν ἐναρξὴ μιᾶς νέας ἐπίθεσης ἐναντίον τῶν κεμαλικῶν. Ἀφῆνε, μάλιστα, νὰ νοηθεῖ ὅτι ἡ Ἀγγλία χρηματοδοτοῦσε τὴν ἐπιχειρήσιν αὐτή. Πράγματι, ἡ ἐπιχειρήσιν ἐκδηλώθηκε στὶς 23 Μαρτίου καὶ ἀπότυχε στὴν περιοχὴ τοῦ Ἐσκι-Σελίρ. Στις 8 Ἀπριλίου, ὁ Γούναρης ἀνάλαβε τὴν πρωθυπουργία. Τὴν ἴδια στιγμὴ ξέσπασε στὴν Ἀθήνα ἔντονο κύμα δυσαρέσκειας ἐναντίον τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποία πολλοὶ θεωροῦσαν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπίθεσης τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Οἱ ἐφημερίδες ἀνάγγελλαν καθημερινὰ τὴν παρουσία, στὸ μέτωπο τῶν ἐπιχειρήσεων, τμημάτων τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ ποὺ μὲν εἶχαν μεταφερθεῖ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Κιλικία. Θέλοντας νὰ μετριάσει τὰ πάθη, ὁ Γούναρης δήλωσε ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς, ὅτι μιὰ τέτοια μεταφορὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθεῖ μέσα σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα. Ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργὸς πίστευε ὅτι τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο, ποὺ εἶχε ὑπογραφεῖ πρόσφατα, δὲν εἶχε ἐπηρεάσει τὴν ἄτυχὴ ἐξέλιξη τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐγκυμονοῦσε, ὅμως, σοβαροὺς κινδύνους γιὰ τὸ μέλλον⁴⁰. Στις

39. *A.E. 73*: Saint-Aulaire πρὸς Briand, 224 τῆς 15.3.21.

40. *A.E. 171*: Gouraud πρὸς Briand, 584-585 τῆς 17.4.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παπούλας πρὸς Μπατατζῆ, 6789 τῆς 20.4.21. *A.Y.E. A5/VI (16)*: Μελάς πρὸς Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, 134 τῆς 23.4.21. Λέλης πρὸς Μπατατζῆ, 23 τῆς 23.4.21, 31 τῆς 24.4.21. *A.Y.E. A18*: Μεταξᾶς πρὸς Μπατατζῆ, χ.ἀ. τῆς 26.3.21. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ στρατηγοῦ Gouraud, οἱ κεμαλικὲς δυνάμεις τῆς Κιλικίας δὲν ἐπρόκειτο νὰ μεταφερθοῦν στὸ ἐλληνοτουρκικὸ μέτωπο προτοῦ ἡ συμφωνία τοῦ Λονδίνου ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἀγκυρας. Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ Τούρκοι εἶχαν ἤδη ἀποσύρει μιὰ μεραρχία καὶ προετοιμαζαν τὴν ἀποστολὴ ἄλλων δυό, ποὺ εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ Ποζαντί καὶ στὸ Μαρᾶς. Ἡ συμμετοχὴ τους, ὅμως, στὶς ἐπιχειρήσεις κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ πραγματοποιηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος Ἀπριλίου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, στὶς

15 Ἀπριλίου, ἡ βουλὴ ἔδωσε στὴ νέα κυβέρνηση ψῆφο ἐμπιστοσύνης γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ πολέμου⁴¹.

« Ἡ ματαιοδοξία τῶν Ἑλλήνων εἶναι χωρὶς προηγούμενο. Ὅδεόνουν πρὸς τὴν καταστροφὴν ἐπειδὴ δὲν θέλουν νὰ παραδεχτοῦν ὅτι γελάστηκαν. Ἡ μεταβίβαση τῆς εὐθύνης στοὺς ξένους γιὰ λάθη ποὺ ἔχουν διαπράξει οἱ ἴδιοι ἀποτελεῖ πιά παράδοση. Ὁλος ὁ κόσμος περιμένει θαύματα, διατυμπανίζοντας, γιὰ ὅποιον θέλει νὰ τὴν πιστέψει, τὴν πιδὶ παράξενη αἰσιοδοξία».

τηλεγραφοῦσε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ὁ ἐπιτετραμένος τῆς Γαλλίας Robert de Billy⁴².

Ἡ ἀντίδραση τῆς Ἀγγλίας στὴ σύναψη τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἔργησε κάπως περισσότερο νὰ ἐκδηλωθεῖ. Ἴσως ἡ κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου περίμενε προηγουμένως τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐπίσημη θέση της, πάντως, ἦταν ἡ ἐξῆς: ἡ Μεγάλὴ Βρετανία ἤταν τῆς γνώμης ὅτι ἡ ἑναρξὴ διαπραγματεύσεων ἀνάμεσα στὶς ἀντιπροσωπεῖες τῆς Γαλλίας καὶ τῆς ἐθνικιστικῆς Τουρκίας ἦταν ἀπόλυτα φυσιολογικὴ ὅσο ἀφοροῦσε ἀποκλειστικὰ διμερῆ θέματα (ἐκκένωση τῆς Κιλικίας, ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων πολέμου, ὀργάνωση μεικτῆς χωροφυλακῆς). Γι' αὐτὸ δὲν εἶχε προβάλλει ἀντιρρήσεις στὴν ἀρχή. Ἡ ἐπιμονή, ὅμως, τῶν Γάλλων νὰ μὴ ἐνημερώνουν τοὺς Συμμάχους γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν συνομιλιῶν καί, κυρίως, ὀρισμένα σχόλια τοῦ γαλλικοῦ τύπου, ποὺ ὑποστήριζαν ὅτι ἡ συμφωνία ἔθετε ζήτημα ἀναθεώρησης τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν καὶ ἀμφισβήτησης τοῦ τριμεροῦς συμφώνου, προκαλέσαν ἔντονη ἀνησυχία ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς Μάγχης. Στὶς 4 Ἀπριλίου, ὁ Βρετανὸς πρεσβευτὴς στὸ Παρίσι, λόρδος Hardinge, ὑποστήριξε ὅτι ἡ ἐνέργεια τῆς Γαλλίας εἶχε ὑπονομεύσει τὴ διασυμμαχικὴ ἐνότητα. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνηση εἶχε λάβει γνώση τοῦ περιεχομένου τῆς συμφωνίας πολὺ ἀργότερα ἀπὸ ὅ,τι ἡ γαλλικὴ βουλὴ. Ἡ πρᾶξι τῶν Γάλλων χαρακτηρίστηκε, ἐπομένως, σὰν ἀνάπτυξή ξεχωριστῆς πρωτοβουλίας, γιατί δὲν εἶχε προηγηθεῖ ἐνημέρωση τῶν ὑπόλοιπων Συμμάχων.

περιοχὲς τῆς ὑπόλοιπης Κιλικίας, τοῦ Ἀιντὰμπ καὶ τῆς ἀριστερῆς ὀχθῆς τοῦ Εὐφράτη, εἶχαν ἀπομείνει μόνον γύρω στὶς 9.000 ἄνδρες τακτικοῦ στρατοῦ. Ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας προσπάθησε, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ἐνσωματώσει στὶς δυνάμεις αὐτὲς τὶς συμμορίες τῶν ἀτάκτων. Μιὰ περαιτέρω σημαντικὴ ἐνίσχυση τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ μετῶπου θὰ εἶχε, ἐπομένως, περιορισμένον χαρακτήρα ἐξαιτίας τοῦ μικροῦ δυναμικοῦ τοῦ τουρκικοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ποὺ στάθμειε στὴν Κιλικία.

41. A.E. 73: Billy πρὸς Briand, 138-139 τῆς 20.3.21, ἐκθεση ἀρ. 91 τῆς 29.3.21. A.E. 74: Billy πρὸς Briand, 171-172 τῆς 8.4.21, 173 τῆς 9.4.21, 176-177 τῆς 12.4.21, ἐκθεση ἀρ. 103 τῆς 16.4.21. D.B.F.P. (53): Granville πρὸς Curzon, 127 τῆς 28.3.21.

42. A.E. 74: Billy πρὸς Briand, ἐκθεση ἀρ. 107 τῆς 21.4.21.

Ἀπαντώντας στις κατηγορίες τῶν Βρετανῶν, ὁ Berthelot πρῶτα καὶ ὁ Briand ἔπειτα, ἀνάπτυξαν μὲ μεγάλη διπλωματικότητα τοὺς λόγους ποὺ εἶχαν ὀδηγήσει τὴ γαλλικὴ κυβέρνησις στὴν προσέγγισις μὲ τοὺς κεμαλικούς. Ἡ κοινὴ γνώμη, ὑποστήριζαν, δὲν ἦταν διατεθειμένη νὰ ὑποστῇ τὴ συνέχιση ἑνὸς αἱματηροῦ καὶ δαπανηροῦ πολέμου στὰ σύνορα τῆς Συρίας. Ἐπιπλέον, ἡ σύγκρουσις αὐτὴ γινόταν σὲ μιὰ περιοχὴ ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τοὺς ἔθρους τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, ἐπρόκειτο νὰ παραχωρηθῇ μελλοντικὰ στὴν Τουρκία. Ὁ Briand πρόσθεσε ὅτι εἶχε ἐνημερώσει ἀνάλογα τὸν Lloyd George κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διάσκεψης τοῦ Λονδίνου καὶ ὅτι ὁ Βρετανὸς πρωθυπουργὸς δὲν εἶχε προβάλλει καμιάν ἀντίρρηση.

«Ἀλήωσα, μάλιστα, ὅτι δὲν εἶχα σκοπὸ νὰ ὑπογράψω μιὰ τέτοια συμφωνία παρὰ μόνον τὴν τελευταία στιγμὴ, ἀφοῦ διαπίστωνα πρῶτα ὅτι οἱ προσπάθειες τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου (γιὰ μιὰ ἐκεχειρία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων) εἶχαν καταλήξει σὲ ἀδιέξοδο. Ὑπῆρξα ἀπόλυτα συνεπής. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσει τὴν τιμότητα τῆς Γαλλίας ἀπέναντι στοὺς Σύμμάχους της, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἀπότρεφα τοὺς Τούρκους ἀπὸ κάθε συζήτηση γύρω ἀπὸ τὰ πετρέλαια τῆς Μοσούλης καὶ ἀπὸ τὴν ἐπέκτασις τῆς δικῆς μας ζώνης ἐπιρροῆς μέσα στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια»,

ἔγραφε ὁ Γάλλος πρωθυπουργός. Ὅσο γιὰ τὴν καθυστέρηση ποὺ εἶχε προκύψει στὴν ἐνημέρωση τῶν Συμμάχων, ὀφειλόταν, εἶπε, ἀποκλειστικὰ στὴ συνθησιμένη κοινοβουλευτικὴ διαδικασίαν. Γιὰ νὰ θεθεῖ σὲ ἐφαρμογὴ μιὰ συμφωνία, ἦταν προηγουμένως ἀπαραίτητὴ ἡ ἔγκρισις τοῦ περιεχομένου της ἀπὸ τίς ἀρμόδιες ἐπιτροπὲς τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας⁴³.

Ὅπως φαίνεται, ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ προσπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν προσέγγισις ὑποστηρίζοντας ὅτι τὸ θέμα ποὺ τὴν ἐνδιέφερε περισσότερο ἦταν ὁ τερματισμὸς τῶν ἐχθροπραξιῶν στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας. Προσπάθεια ποὺ ὅμως δὲν καρποφόρησε, ἀν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὴν κλιμάκωση τῶν ἀντιδράσεων τῶν Βρετανῶν. Στις 19 Ἀπριλίου, ὁ Curzon ἐπανάλαβε τοὺς ἐνδοιασμοὺς τῆς ἀγγλικῆς κυβέρνησης. Δυὸ σημεῖα τὸν εἶχαν ἀνησυχήσει ἰδιαίτερα: 1) ἡ χωριστὴ συναψὴ συμφώνου μὲ μιὰ ἐχθρικὴ δύναμη, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν ἐπέκτασις τῆς γαλλικῆς οἰκονομικῆς ζώνης ἐπιρροῆς, παρὰ τίς καθησυχαστικὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Briand, καὶ 2) ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῶν συνόρων

43. A.E. 171: Briand πρὸς Saint-Aulaire 1149 - 1153, πρὸς Pellé 786-790, πρὸς Barrère 931-935 τῆς 4.4.21. D.B.F.P. (56, 60, 63, 76, 84): Curzon πρὸς Rumbold, 172 τῆς 19.3.21, 181 τῆς 22.3.21. Hardinge πρὸς Curzon, 160 τῆς 23.3.21, 178 τῆς 2.4.21. Curzon πρὸς Hardinge, 138 τῆς 29.3.21.

Τουρκίας-Συρίας με όρους που το τριμερές σύμφωνο δεν είχε προβλέψει.

Ένας πρόσθετος λόγος που είχε προκαλέσει την ανησυχία των Άγγλων ήταν η σύναψη, επίσης στα παρασκήνια της διάσκεψης του Λονδίνου, ενός συμφώνου ανάμεσα στους Ιταλούς και την κεμαλική αντιπροσωπεία. Το σύμφωνο αυτό, που υπογράφηκε στις 13 Μαρτίου, προέβλεπε μια μελλοντική αποχώρηση των ιταλικών στρατιωτικών δυνάμεων από το θωμανικό έδαφος. Σαν αντάλλαγμα, η κυβέρνηση της Άγκυρας υποσχέθηκε οικονομική προτεραιότητα για τα ιταλικά συμφέροντα στα σαντζακία της Αττάλειας, του Μπουλντούρ και της Μούγλας και σε τμήματα των σαντζακίων του Άφιον Καραχισάρ, της Κιουτάχειας, του Αιδινίου και του Ίκονιου. Μια ιταλική εταιρεία επρόκειτο, επίσης, να αναλάβει την εκμετάλλευση των μεταλλείων της Ήράκλειας. Η ζώνη των οικονομικών παραχωρήσεων ανταποκρινόταν απόλυτα στη διαχάραξη που το τριμερές σύμφωνο προέβλεπε για τα συμφέροντα της Ιταλίας. Το Ιταλοτουρκικό σύμφωνο δεν αποτελούσε, συνεπώς, πράξη ξεχωριστής πρωτοβουλίας, ούτε και πλήγμα εναντίον της διασυμμαχικής αλληλεγγύης. Έκείνο, όμως, που προκάλεσε την ανησυχία των Βρετανών, ήταν η υποσχηση της κυβέρνησης της Ρώμης να υποστηρίξει τις αξιώσεις των κεμαλικών σε θέματα γενικότερης πολιτικής. Τα θέματα αυτά αφορούσαν κυρίως την επιστροφή της ανατολικής Θράκης και της περιοχής της Σμύρνης στην Τουρκία. Με τη συμμετοχή δικών του εκπροσώπων στη διάσκεψη του Λονδίνου και με τη σύναψη συμφωνιών μέσα σε διάστημα πέντε ημερών διαδοχικά με τη Γαλλία, την Ιταλία και τη Σοβιετική Ένωση⁴⁴, ο Κεμάλ είχε βγει από την απομόνωση και είχε πετύχει σημαντική πρόοδο στο θέμα της αναγνώρισης του έθνικιστικού κινήματος.

Η θεμελίωση της θέσης των κεμαλικών πρόσθεσε διαστάσεις στο συναγωνισμό των Μεγάλων Δυνάμεων στην Έγγυς Ανατολή. Μια αναγεννημένη έθνικιστική Τουρκία, έχοντας την υποστήριξη της Γαλλίας και της Ιταλίας, μπορούσε να προκαλέσει κάποια αναζωπύρωση του φαινομένου του πανισλαμισμού. Μπορούσε, επίσης, να συσχετιστεί και με την εξάπλωση του άραβικου έπεκτατισμού, που ήδη έγκυμονούσε κινδύνους για τις βρετανικές κτήσεις της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης, ή ακόμα και της Αιγύπτου. Από την άλλη μεριά, το τουρκοσοβιετικό σύμφωνο της Μόσχας προέβλεπε τη ρωσική εξάπλωση στην Περσία και στο Αφγανιστάν. Με μια ισχυρή έθνικιστική Τουρκία και με την παρουσία των Σοβιετικών στις πύλες της Ινδίας, ο κίνδυνος διαγραφόταν μεγάλος για τη Βρετανική Αυτοκρατορία. Η κυβέρνηση του Λονδίνου υποφιαζόταν δικαιολογημένα ότι οι Σύμμαχοί της, προκειμένου να κατοχυρώσουν τα δικά τους συμφέροντα, προσπαθούσαν να θέσουν συγχρό-

44. 16 Μαρτίου 1921, στη Μόσχα. Στο τουρκοσοβιετικό σύμφωνο αναφερόμαστε πιο κάτω.

νως σὲ ἀμφισβήτηση τῇ συνθήκῃ τῶν Σεβρῶν καὶ τὸ τριμερὲς σύμφωνο⁴⁵.

Ὅμως, ἡ μεγαλύτερη ἐκπληξὴ προῆλθε ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Τούρκους. Στὶς 20 Μαρτίου ἔφτασε στὴ Βηρυττὸ ἡ πληροφορία ὅτι ἡ κεμαλικὴ ἀντιπροσωπεία ποὺ ἔλαβε μέρος στὴ διάσκεψι τοῦ Λονδίνου δὲν εἶχε καμιά ἐξουσιοδότηση ποὺ νὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ προβεῖ σὲ ὑπογραφή συμφώνου⁴⁶. Λίγες μέρες ἀργότερα, διαδόθηκε στὴν Κωνσταντινούπολι ὅτι ἡ ἀγκυρία πτέρυγα τοῦ κινήματος χαρακτηρίσει τὴν ὑπογραφή τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου σὰν πρωτοβουλία τοῦ Μπεκίρ Σαμί. Ὁ πραγματικὸς λόγος τῆς ἀπροσδόκητης αὐτῆς ἀντίδρασης πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἄλλοῦ: μιὰ ἐπίσημη δέσμευση τῶν ἐθνικιστῶν μὲ τὴ Γαλλία θὰ εἶχε σὰν συνέπεια τὴν ἐκμηδένιση τῶν σχέσεων ποὺ τὸ κίνημα εἶχε καλλιεργήσει μὲ τὴ Σοβιετικὴ "Ἐνωση. "Ἐτσι, ἡ γαλλοτουρκικὴ προσέγγισι βρέθηκε ξαφνικὰ σὲ ἄμεση ἐξάρτησι ἀπὸ ζυμώσεις ποὺ εἶχαν ἀνακύψει στοὺς κόλπους τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος. Ἡ κυβέρνησι τῆς "Αγκυρας προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσαι τὸ χρόνο ποὺ θὰ τῆς ἐπέτρεπε νὰ ζυγίσει τὰ πλεονεκτήματα ποὺ πρόσφερε ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ σοβιετικὴ λύσι. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ἔκανε γνωστὸ ὅτι δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ καταλήξει σὲ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴ τῆς ἀντιπροσωπείας τῆς ἀπὸ τὸ Λονδίνο⁴⁷.

Ἀρχὲς Ἀπριλίου, οἱ γαλλοτουρκικὲς σχέσεις μῆτχαν σὲ μιὰ περίοδο ἐκνευριστικῆς στασιμότητος. Στὸ μέτωπο τῆς Κιλικίας, ἀν ἐξαίρεσι κανεὶς ὀρισμένες ἐπιθέσεις ἀπὸ συμμορίες ἀτάκτων, ἐπικρατοῦσε σχετικὴ ἡρεμία. Ὅμως, ἀνάμεσα στὶς ἀντίπαλες στρατιωτικὲς ἀρχὲς δὲν εἶχε πραγματοποιηθεῖ καμιά ἐπαφὴ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου⁴⁸. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἶχε σχεδὸν ἐξαφανιστεῖ. Ἀλλὰ τὶς ἐνέργειες τῶν ἀτάκτων, ποὺ εἶχαν ἐπεκταθεῖ καὶ μέχρι τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Συρίας, καθοδηγοῦσαν ἀξιωματικοὶ τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ. Ἡ στάσι αὐτὴ ἐπέτρεπε στὴν κυβέρνησι τῆς "Αγκυρας νὰ συνεχίζει τὶς ἐχθροπραξίες μὲ τοὺς Γάλλους, χωρὶς νὰ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ κατηγορηθεῖ ὅτι παραβιάζει τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου. Στὸ Παρίσι ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσι ὅτι ὁ μόνος λόγος ποὺ εἶχε ὁδηγήσει τοὺς κεμαλικούς στὴν προσέγγισι μὲ τὴ Γαλλία ἦταν ἡ ἐνίσχυσί τους

45. *A.E. 171*: Montille πρὸς Briand, 181 τῆς 14.4.21. Saint-Aulaire πρὸς Briand, 297 τῆς 19.4.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 511 τῆς 13.4.21. *D.B.F.P.* (69, 75, 81, 107, 114, 121, 201): Buchanan πρὸς Curzon, 84 τῆς 24.3.21, 102 τῆς 2.4.21, 127 τῆς 16.4.21. Curzon πρὸς Buchanan, 96 τῆς 29.3.21, 135-136 τῆς 15.4.21, πρὸς Hardinge, 1132 τῆς 19.4.21. Ὑπόμνημα Crowe σχετικὰ μὲ τὴν ἐλληνοτουρκικὴ διένεξι, 30.5.21.

46. *A.E. 171*: de Caix πρὸς Briand, 455 τῆς 20.3.21.

47. *A.E. 171*: Pellé πρὸς Briand, 548-549 τῆς 24.3.21.

48. *A.E. 114*: de Caix πρὸς Briand, 512-514 τῆς 1.4.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Ἀρχηγεῖο Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, 85 τῆς 31.3.21. Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, χ.ἀ. τῆς 1.4.21.

για τὸν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν τερματισμὸ τῆς διέ-
νεξης αὐτῆς, οἱ Τοῦρκοι ἤταν ἱκανοὶ νὰ ἀναμοχλεύσουν τὸ ζήτημα τῆς Κιλικίας,
ἐγκαινιάζοντας νέο γύρο ἐχθροπραξιῶν ἐναντίον τῶν Γάλλων⁴⁹.

Στὸ δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς, ὁ Μπεκίρ Σαμί συναντήθηκε στὴν Κωνσταντι-
νούπολη μὲ τὸ νέο ὕπατο ἀρμοστή τῆς Γαλλίας, τὸ στρατηγὸ Maurice Pellé.
Ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τοῦ κινήματος ἐξέφρασε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ συμφω-
νία τοῦ Λονδίνου ἐπρόκειτο σύντομα νὰ ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὴ Μεγάλη Ἐθνοσυ-
νέλευση τῆς Ἀγκυρας. Παράλληλα, ἐξέφρασε ἀνησυχία γιὰ τὸ σοβιετικὸ ἐπεκ-
τατισμὸ. Ἡ γνώμη του πάντως ἦταν, ὅπως εἶπε στὸ συνομιλητὴ του, ὅτι τὸ
τουρκοσοβιετικὸ σύμφωνο τῆς Μόσχας δὲν ἐπρόκειτο νὰ γνωρίσει οὐσιαστικὴ
ἐφαρμογή. Τὸ ἐθνικιστικὸ κίνημα εἶχε συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Ρώσους ἀπὸ
ἀνάγκη. Ἡ προτίμησις τῆς κυβέρνησης τῆς Ἀγκυρας στρεφόταν ἀναμφισβή-
τητα πρὸς τὴ Δύση⁵⁰.

Φαίνεται ὅτι ἡ γνώμη τοῦ Κεμάλ δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ τὶς δηλώσεις τοῦ
ὑπουργοῦ του καὶ πιστεύουμε ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ θίγουμε ἓνα ἀπὸ τὰ πιδ
σημαντικὰ θέματα τῆς μελέτης. Ἀποδείξῃ ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀρχηγὸς
τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος κατὰβλε μέγαν προοπτάθεια γιὰ νὰ πετύχει τὴν
ἐπικύρωση τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἀπὸ τὴν Ἐθνοσυνέλευση. Προκά-
λεσε, ὅμως, ἔντονη ἀντίδραση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς σοβιετόφιλης πτέρυγας, ἡ
ὁποία κατάφερε νὰ κερδίσει τὴν πρώτη φάση αὐτῆς τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης.
Στις 10 Μαΐου, ἡ Μεγάλη Ἐθνοσυνέλευση ἀπόρριψε τὴ συμφωνία τοῦ Λονδί-
νου. Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους σὲ ζῶνες οἰκονομικῆς ἐπιρροῆς,
ὅπως τὸν προσδιόριζαν οἱ ὅροι τοῦ κειμένου, χαρακτηρίστηκε ἀπαράδεκτος.
Τέλος, ἡ Ἐθνοσυνέλευση πρόβαλε τὴν προσάρτηση τῆς Ἀλεξανδρέττας καὶ
τὸν περιορισμὸ τῶν γαλλικῶν δικαιωμάτων στὸ σιδηρόδρομο τῆς Βαγδάτης
σὰν βασικὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς προσέγγισης μὲ τὴ Γαλλία.
Τὴν ἐπομένῃ τῶν συζητήσεων, ὁ Μπεκίρ Σαμί ἀντικαταστάθηκε στὸ ὑπουργεῖο
τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὸν Γιουσούφ Κεμάλ μπέη, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπογράψει
τὴ συμφωνία τῆς Μόσχας ὡς πληρεξούσιος τοῦ κινήματος. Ἐτσι, ἡ ἀκραία
πτέρυγα εἶχε ἐξασφαλίσει γιὰ τὴν ὥρα τὸν ἑλεγχὸ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς⁵¹.

Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγκυρας, ἐπιθυμώντας παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ διατηρήσει κά-
ποια ἐπαφή μὲ τὴ Γαλλία, ἔστειλε στὰ Ἀδανα ἓνα εἰδικὸ ἀπεσταλμένο, τὸν

49. *A.E. 171*: Gouraud πρὸς Briand, 602-606 τῆς 19.4.21.

50. *A.E. 171*: Pellé πρὸς Briand, 701-704 τῆς 15.4.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Δενδρα-
μῆς πρὸς Μπαλτατζῆ, 214 τῆς 2.4.21.

51. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Βότσης πρὸς Μπαλτατζῆ, 2646 τῆς 28.4.21, 3243 τῆς 18.5.21.
Δενδραμῆς πρὸς Μπαλτατζῆ, 460 τῆς 11.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παπούλας πρὸς Μπαλ-
τατζῆ, 8395/3440 τῆς 9.5.21. *D.B.F.P.* (79, 160, 169, 172, 182, 186, 196): Curzon
πρὸς Buchanan, 110 τῆς 2.4.21. Hardinge πρὸς Curzon, 263 τῆς 9.5.21, 1573 τῆς 28.5.21.
Rumbold πρὸς Curzon, 352 τῆς 17.5.21, 493 τῆς 18.5.21, 370 τῆς 24.5.21, 518 τῆς 25.5.21.

Μουνίρ μπέη, με τις αντιπροτάσεις της Μεγάλης 'Εθνοσυνέλευσης. Σκοπός της αποστολής αυτής ήταν ή έναρξη νέου κύκλου διαπραγματεύσεων για το ζήτημα της Κιλικίας⁵². Όμως ο Μουνίρ, καθώς δὲν συνάντησε κανέναν εκπρόσωπο της γαλλικής κυβέρνησης, ἀρκέστηκε στὸ νὰ παραδώσει τὸ κείμενο τῆς 'Εθνοσυνέλευσης στὸ Γάλλο στρατιωτικὸ διοικητὴ τῶν Ἀδάνων.

Σύμφωνα με τις ἀντιπροτάσεις τῶν κεμαλικῶν, ἡ νέα χάραξη τῶν τουρκο-συριακῶν συνόρων θὰ στοίχιζε στοὺς Γάλλους τὴν ἀπώλεια ἑνὸς μέσου ὅρου 20 χλμ. σὲ σύγκριση με ὅσα εἶχαν συμφωνηθεῖ στὸ Λονδίνο. Ἡ ἐκκένωση τοῦ βιλαετίου τῶν Ἀδάνων ἔπρεπε νὰ ἔχει ὁλοκληρωθεῖ σὲ διάστημα 8 ἡμερῶν καὶ τῆς ὑπόλοιπης ἐπαρχίας σὲ διάστημα 15 ἡμερῶν ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ὑπογραφῆς νέας συμφωνίας. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς θὰ ἔμπαινε στὴν Κιλικία 48 μόλις ὥρες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρηση τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς. Ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας ἦταν διατεθειμένη νὰ παραχωρήσει σὲ γαλλικὴ ἑταιρεία τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ τμήματος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῆς Βαγδάτης ἀπὸ τὸ Ποζαντί⁵³ μέχρι τὸ Νουσεϊμπίν, ἀπὸ τὰ σύνορα δηλαδὴ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τὰ σύνορα μετὰ τὴ Μεσοποταμία. Θεωροῦσε, ὅμως, ἀδύνατο νὰ ἀναγνωρίσει ἐπίσημα μιὰ συγκεκριμένη ζώνη ἐπιρροῆς γιὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας. Ἡ συνεργασία θὰ ἔπαιρνε τὴ μορφή παραχωρήσεων γενικότερης σημασίας μέσα στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια πρὸς τὶς γαλλικὲς ἐπιχειρήσεις, τὸ κεφάλαιο, τὴ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριο. Οἱ τουρκικὲς ἀρχές, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν Κιλικία, θὰ ἀποφάσιζαν ἀπὸ μόνες γιὰ τὴν ὀργάνωση μεικτῆς χωροφυλακῆς σὲ συνεργασία μετὰ τοὺς Γάλλους. Τὸ κυριότερο, ὅμως, αἶτημα τῶν Τούρκων ἄγγιζε ἓνα ἰδιαίτερα λεπτὸ θέμα: ἡ Γαλλία ἔπρεπε νὰ ὑποσχεθεῖ ὅτι θὰ ὑποστήριζε ὅλες τὶς διεκδικήσεις τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος, δηλαδὴ τὴν ἐπιστροφή τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ τῆς Σμύρνης στὴν Τουρκία καὶ τὴν ἀναγνώριση τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας σὲ ὁλόκληρη τὴν ἐπικράτεια⁵⁴.

Ὅπως ἦταν φυσικό, ὁ τόνος τῶν ἀξιώσεων τῆς Μεγάλης 'Εθνοσυνέλευσης προκάλεσε δυσἀρέσκεια στὴ Γαλλία. Ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας ὄχι μόνον περιορίζε τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐκκένωση, ἀλλὰ ἀπόφευγε, ἐπίσης, νὰ δεσμευτεῖ στὸ θέμα τῆς μεικτῆς χωροφυλακῆς: οἱ νέοι ὅροι ἄφηναν τὸ χριστιανικὸ πληθυσμὸ τῆς Κιλικίας ἐκτεθειμένον σὲ ὁμότητες.

52. *A.E. 171*: Pellé πρὸς Briand, 848 τῆς 10.5.21, 874 τῆς 15.5.21. Gouraud πρὸς Briand, 699 τῆς 10.5.21. *A.E. 172*: Pellé πρὸς Briand, 905 τῆς 19.5.21, 891-893 τῆς 18.5.21.

53. Ἀρχαία Ποδανδὸς - περιοχή Κιλικίων Πυλῶν.

54. *A.E. 172*: de Caix πρὸς Briand, 734-739 τῆς 20.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Ἀννίνοσ πρὸς Μπαλτατζῆ, 184 τῆς 23.5.21. Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 1575 τῆς 24.5.21 καὶ χ.ἀ. τῆς 28.6.21. *D.B.F.P. (290)*: Cheetam πρὸς Curzon, 460 τῆς 6.7.21.

Ἀποδίδοντας τὴ μεταστροφή τῶν κεμαλικῶν σὲ σοβιετικὴ ἐπιρροή, ὁ Gouraud τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸν Briand τὰ ἑξῆς:

«Ζητῶ ἀπὸ τὴν Ἐξοχότητά σας νὰ δώσει στοὺς ἐξτρεμιστὲς τῆς Ἀγκυρας νὰ καταλάβουν ὅτι ἡ Γαλλία, νικήτρια τῆς Τουρκίας κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον, ἐξάντλησε στὸ Λονδίνο ὅλα τὰ περιθώρια τῶν παραχωρήσεων (...) Ἡ υἱοθέτηση τῶν ἀντιπροτάσεων σὰν βάσης γιὰ νέες συνομιλίες δὲν συμβιβάζεται μὲ τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας στὴν Ἀνατολή»⁵⁵.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ ἀπάντησε στὶς 24 Μαΐου μὲ τὸν Berthelot:

«Οἱ ἀντιπροτάσεις τῆς Ἀγκυρας εἶναι ἀπαράδεκτες. Νὰ πεῖτε στὸν Μουνιρ μπέη ὅτι (...) εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρχίσουμε διαπραγματεύσεις πάνω σὲ τέτοιες βάσεις. Ὁ Μπεκίρ Σαμί μπέης ὑπόγραψε στὸ Λονδίνο μὴ συμφωνία ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τῆς κυβέρνησις τῆς Ἀγκυρας. Ἡ ἀρνησιμὴ τῶν ἐθνικιστῶν νὰ τιμῇσιν τὴν ὑπογραφήν του προκάλεσε δυσάρεστη ἐντύπωση ἐδῶ, ὥστε ἀπὸ τῆς φιλικῆς καὶ μεγαλόφνης συμπαράστασις ποὺ τοὺς ἔχει προσφέρει ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις»⁵⁶.

Ἡ ἀκύρωσις τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀπόρριψιν τῶν ἀντιπροτάσεων τῆς Μεγάλης Ἐθνοσυνέλευσις, ἀναπτέρωσε κάπως τὸ ἡθικὸ τῶν ἄλλων Συμμάχων. Ἔτσι, στὶς 31 Μαΐου, ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀθῆνας ζήτησε τὴ γνώμην τῶν Ἀγγλων γιὰ μὴ ταυτόχρονη καὶ συντονισμένη ἐπίθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς Κιλικίας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Οἱ Ἀγγλοι ἀπόφυγαν νὰ διαβιβάσουν τὴν ἰδέαν αὐτὴν στὸ Παρίσι. Εἶναι γεγονός, πάντως, ὅτι τὴν ἴδια ἐποχὴ οἱ Γάλλοι συναντοῦσαν προβλήματα στὴν Κιλικία. Στὸ ἀρχηγεῖο τῆς Βηρυττοῦ ἔφταναν πληροφορίαι σχετικὰ μὲ τὴ συγκέντρωσις σημαντικῶν δυνάμεων τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ κοντὰ στὸ Μαράς. Ὁ Gouraud ζήτησε ἀμέσως τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιτεθεῖ γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἀναπτυχθῶν. Ὁ Briand, ὅμως, τὸν ἀπότρεψε ἀπὸ ἐνέργειαι ποὺμποροῦσαν νὰ πληξοῦν ἀνεπανόρθωτα τίς γαλλοτουρκικὰς σχέσεις⁵⁷.

55. *A.E. 172*: Gouraud πρὸς Briand, 749-766 καὶ ἐκθεσις ἀρ. 237 τῆς 24.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Πάλλης πρὸς Θεοτόκη, 10035/3877/2 τῆς 24.5.21.

56. *A.E. 172*: Berthelot πρὸς Gouraud 556, πρὸς Pellé 1098 τῆς 24.5.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξῆς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2359 τῆς 21.7.21.

57. *A.E. 114*: Gouraud πρὸς Briand, 840-843 τῆς 7.6.21. Briand πρὸς Gouraud, 593-594 τῆς 8.6.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Ἀννινος πρὸς Μπαλτατζῆ, 184 τῆς 23.5.21. Μεταξῆς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2178 τῆς 5.7.21. *D.B.F.P. (203)*: Περὶ λήψην συνομιλίας Leeper-Ράγκαβη στὸ Foreign Office, 31.5.21.

Στήν πραγματικότητα, ἡ διάθεση τοῦ ἴδιου τοῦ Κεμάλ καὶ τῆς μετριοπαθοῦς πτέρυγας τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος νὰ προβοῦν σὲ μιὰ συμφωνία μὲ τὴ Γαλλία, εἶχαν πείσει τὸν Γάλλο πρωθυπουργὸ νὰ μεθοδεύσει, στὰ παρασκήνια, μιὰ ἐναλλακτικὴ λύση. Τὸ σχέδιο τοῦ Briand περιλάμβανε τὴν ἀποστολὴ στὴν Ἀγκυρὰ ἐνὸς ἀνεπίσημου ἐκπροσώπου ὁ ὁποῖος, σὲ μιὰ πρώτη φάση, θὰ ἐξέταζε μὲ τὸν Κεμάλ τὶς πιθανότητες ἐπίτευξης ἐνὸς συμβιβασμοῦ, μὲ βάση τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου. Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ θὰ ἔπαιρνε τὴ μορφή ἀυθόρμητης πρωτοβουλίας τοῦ προσώπου πού ἐπρόκειτο νὰ τὴ διεκπεραιώσει. Μέτρο ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν πιθανὲς ἀντιδράσεις, τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Τούρκων ἐξτρεμιστῶν ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀγγλῶν⁵⁸. Τὸ πρόσωπο πού ἀνέλαβε τὴν ἀποστολὴ ἦταν ὁ βουλευτὴς Henri Franklin-Bouillon, προσωπικὸς φίλος τοῦ Briand καὶ πρωτεργάτης τῆς κίνησης γιὰ τὴν προσέγγιση μὲ τοὺς Τούρκους. Ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος ἐγκατάλειψε τὸ Παρίσι τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Μαΐου καί, λίγο ἀργότερα, τηλεγραφοῦσε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰ ἐξῆς, συνοψίζοντας τὶς δυσκολίες τῆς ἀποστολῆς:

«*Αναχωρῶ σήμερα γιὰ τὴν Ἀγκυρὰ, ὅπου πιστεύω νὰ φτάσω στὶς 9 Ἰουνίου. Προκειμένου νὰ ξεγελάσω τοὺς πράκτορες τῶν Ἀγγλῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων σκοπεύω νὰ ἐπιβιβάστῳ σὲ ἓνα ἀντιτορπικὸ πλοῖο θὰ μὲ ἀφήσει στὴν Ἰνέπολη⁵⁹ (. . .) Μὲ τοὺς κεμαλικούς ἔχω ἥδη ἐρθεῖ σὲ ἐπικοινωνία ἀπὸ τέσσερις διαφορετικὰς πλευρὰς. Θὰ τὸν ἀποδείξω ὅτι ἡ συνέχιση τῆς πολιτικῆς τοὺς ἀποτελεῖ ἓνα σφάλμα πὸν μπορεῖ νὰ δυσανεστῇ ἀνεπανόρθωτα τὴ γαλλικὴ κοινὴ γνώμη (. . .) Γνωρίζω ὅτι οἱ Τούρκοι ἐπηρεάζονται εὐκόλως (. . .) Ἡ παραίτηση τοῦ Μπεκίρ Σαμί εἶναι πλατωνικὴ ἱκανοποίηση γιὰ τοὺς ἐξτρεμιστές. Ὁ Κεμάλ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιθυμεῖ τὴ συνεννόηση μὲ τὴ Γαλλία. Εἶναι, ὅμως, δύσκολο νὰ ἐπιβάλλει τὴ γνώμη του στὴν Ἐθνοσυνέλευση (. . .) Τὸ μίσος κατὰ τῶν Ἀγγλῶν ἔχει φτάσει σὲ ἀπίστευτο βαθμὸ. Ἀντίθετα, ἡ πολιτικὴ σας ἔχει τοποθετήσῃ τὴ Γαλλία στὴν πρώτη θέση. Ἐτσι, μποροῦμε νὰ ἐλπίζουμε σὲ μιὰ μεταστροφή τῆς Ἀγκυρας πρὸς τὴ λογικὴ»⁶⁰.*

Ὁ Franklin-Bouillon ἔμεινε στὴν Ἀγκυρὰ μέχρι τὶς 19 Ἰουνίου. Στὸ διάστημα αὐτὸ εἶχε συνομιλίες μὲ τὸν Κεμάλ καὶ μὲ τὶς σημαντικότερες προ-

58. *A.E. 175*: Ὑπόμνημα τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης πρὸς τὸ Foreign Office, 15.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παπούλας πρὸς Θεοτόκη 10142/3891/2 καὶ 10143/4201/2 τῆς 28.5.21.

59. Ἰνέπολη Παφλαγονίας.

60. *A.E. 172*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 976-979 τῆς 2.6.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Βότσης πρὸς Μπαλτατζή, 3795 τῆς 6.6.21. *D.B.F.P. (228)*: Rattigan πρὸς Curzon, 425 τῆς 14.6.21.

σωπικότητες του κινήματος. Οί Τούρκοι του επιφύλαξαν εγκαρδία υποδοχή. 'Ο Γάλλος άπεσταλμένος διευκρίνισε από την αρχή ότι δεν είχε έξουσιοδότηση για επίσημες διαπραγματεύσεις και ότι σκοπός της επίσκεψής του ήταν ή συλλογή χρήσιμων στοιχείων, που θα του επέτρεπαν να αγωνιστεί για την προσέγγιση ανάμεσα στις δυο πλευρές. Παρ' όλα αυτά, οί συνομιλίες κατάληξαν στην εκπόνηση ενός σχεδίου που αποτελούσε συνδυασμό τής συμφωνίας του Λονδίνου με τις αντιπροτάσεις τής Μεγάλης 'Εθνοσυνέλευσης.

Στόχος τών Γάλλων ήταν ή επέκταση τών τουρκοσυριακών συνόρων μέχρι τόν Εϋφράτη και ή δημιουργία ειδικού τελωνειακού καθεστώτος για την οικονομική επιβίωση τής 'Αλεξανδρέττας. 'Η πόλη αυτή, που θά παράμενε κάτω από τόν έλεγχο τών Γάλλων, κινδύνευε άμεσα από τη γειτνίαση με τά τουρκικά σύνορα. 'Ο μόνος τρόπος για την έμπορική της άκμηση ήταν μιá σύνδεση με τη σιδηροδρομική γραμμή τής Βαγδάτης. Οί Τούρκοι φάνηκαν διατεθειμένοι να προβούν σε κάποιο συμβιβασμό.

Στόν οικονομικό τομέα, ό Κεμάλ δέχτηκε να παραχωρήσει την εκμετάλλευση τής γραμμής Ποζαντί-Νουσεϊμπίν σε γαλλική εταιρεία. 'Η ίδια εταιρεία θά αναλάμβανε και την τελειοποίηση του σιδηροδρομικού δικτύου ολόκληρης τής Κιλικίας. 'Η γαλλική κυβέρνηση θά είχε τό δικαίωμα να χρησιμοποιεί τη γραμμή στην παραμεθόριο περιοχή για μεταφορά στρατού. 'Η Τουρκία θά διατηρούσε δικαιώματα και συμφέροντα στους κόλπους τής εταιρείας. 'Ο Κεμάλ δέχτηκε επίσης να παραχωρήσει σε γαλλική εταιρεία την εκμετάλλευση τών μεταλλείων τής κοιλάδας του ποταμού Χαρσιώτη⁶¹. 'Εξάλλου, προθυμοποιήθηκε να εξετάσει τη δυνατότητα άνάλογων παραχωρήσεων και σε άλλες περιοχές τής Μικρασίας. Τά γαλλικά πνευματικά και κοινωφελή ιδρύματα τής Κιλικίας θά συνέχιζαν κανονικά τη λειτουργία τους έπειτα από την εκκένωση τής έπαρχίας. Τέλος, ό άρχηγός του έθνικιστικού κινήματος συμφώνησε ότι ή στενή συνεργασία τής τουρκικής χωροφυλακής με τις γαλλικές στρατιωτικές άρχες ήταν ό μόνος τρόπος για να άποφευχθούν ταραχές κατά τη διάρκεια τής εκκένωσης. Τό σημείο όπου οί κεμαλικοί παράμεναν άνένδοτοι, ήταν ή απόρριψη του δόγματος του τεμαχισμού του όθωμανικού εδάφους σε ζώνες επιρροής. Οί παραπάνω παραχωρήσεις προς τη Γαλλία αποτελούσαν εξαίρετική περίπτωση. 'Ηταν ένα είδος ανταλλάγματος για την προσάρτηση τής Κιλικίας⁶².

Οί συνομιλίες διατήρησαν μέχρι τέλους τό χαρακτήρα τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας, παρά τη σημαντική πρόοδο που είχε σημειωθεί. 'Η συγκατάθεση τών κυβερνήσεων τής 'Αγκυρας και του Παρισιού ήταν τώρα απαραίτητες

61. 'Επαρχία Πόντου.

62. *A.E. 172*: Franklin-Bouillon προς Briand, 1118-1122 της 23.6.21. *A.E. 173*: Gouraud προς Briand, 933-936 της 4.7.21. Franklin-Bouillon προς Briand, 1022-1026 της 18.7.21.

για την προώθηση του σχεδίου που είχε εκπονηθεί. Πολλά, όμως, από τα σημεία όπου είχε επέλθει συμφωνία, αποτελούσαν υποχώρηση σε σχέση με τις επίσημες αρχικές αξιώσεις της κάθε πλευράς. Αυτή, άλλωστε, ήταν και η πιο σημαντική δυσκολία για μια περαιτέρω θετική εξέλιξη των διαπραγματεύσεων.

Ο Franklin-Bouillon έφτασε στη Βηρυττό στις αρχές Ιουλίου, αφού προηγουμένως επισκέφτηκε με τη συνοδεία του Κεμάλ το έλληνοτουρκικό μέτωπο στο Έσκι-Σελίρ. "Αν κρίνει κανείς από τις εκθέσεις που έστειλε στο Παρίσι, η εικόνα που είχε αποκομίσει παρουσίαζε το εθνικιστικό κίνημα ισχυρό όσο ποτέ. Οι κεμαλικοί ήταν αποφασισμένοι να συνεχίσουν τον αγώνα τους εκμεταλλευόμενοι στο έπακρο τις πλούσιες δυνατότητες που τους προσφέρονταν σε στρατιωτικό δυναμικό (150.000 άνδρες). 'Η αισιοδοξία τους είχε ενισχυθεί και από μια καλή συγκομιδή, καθώς και από την πετυχημένη εφαρμογή ενός φορολογικού συστήματος, που είχε αποφέρει σημαντικά κέρδη. Το κίνημα είχε αποκτήσει πια πλήρη ανεξαρτησία από την εξουσία της Κωνσταντινούπολης. Σε όλους τους τομείς επικρατούσε υποδειγματική πειθαρχία και οργάνωση. 'Η πίστη για την τελική νίκη αυξήθηκε ύστερα από την άρνηση της 'Ελλάδας να δεχτεί μια μεσολάβηση των Συμμάχων στην έλληνοτουρκική διένεξη. Τέλος, φαίνεται ότι οι κεμαλικοί εξακολουθούσαν να θεωρούν τη σύναψη του συμφώνου φιλίας με τη Σοβιετική 'Ενωση σαν σημαντική διπλωματική επιτυχία⁶³. 'Αναπτύσσοντας τα αποτελέσματα των συνομιλιών που είχε, ο Franklin-Bouillon τηλεγραφούσε προς το Παρίσι τα εξής:

*«Μόνο μια συμφωνία αυτού του είδους, αν υπογραφεί εγκαίρως, μπορεί να θεμελιώσει μια πολιτική συνεννόηση ανάμεσα στη Γαλλία και την Τουρκία και να διατηρήσει την επιροή μας στη Μικρασία (. . .) 'Η 'Αγκυρα, εξαιτίας της εχθρότητας των 'Αγγλων και της απειλής των 'Ελλήνων, αναγκάστηκε να στραφεί προς τη Γαλλία. Νέες, όμως, επιτυχίες κατά του ελληνικού στρατού μπορούν να αλλάξουν αυτήν τη συμπεριφορά (. . .) Διατηρώ επαφή με τον εκπρόσωπο του Κεμάλ που με συνόδευσε μέχρι τα 'Αδανα. Πρέπει το γρηγορότερο να του δώσω μια συγκεκριμένη απάντηση».*⁶⁴

63. A.E. 172: Franklin-Bouillon προς Briand, 1118-1122 της 23.6.21. A.E. 173: Franklin-Bouillon προς Briand, 1174 της 1.7.21.

64. A.E. 173: Franklin-Bouillon προς Briand, 940-946 της 4.7.21. A.Y.E. A5/VI (4): Δενδραμής προς Μπαλτατζή, 693 της 23.6.21. Την ίδια στιγμή, στην έδρα της Κοινωνίας των Έθνών, στη Γενεύη, διαδόθηκε η φήμη ότι ο Franklin-Bouillon είχε υποσχεθεί στους Τούρκους την υποστήριξη της Γαλλίας για μια ολοκληρωτική εκκένωση της Μικρασίας από τον ελληνικό στρατό και για την αυτονομία της 'Ανατολικής Θράκης. Σύμφωνα με την ίδια φήμη, η υπόσχεση αυτή δόθηκε σαν αντάλλαγμα για την προθυμία της εθνικιστικής κυβέρνησης να προβεί στην επικύρωση του νέου σχεδίου για μια γαλλοτουρκική προσέγγιση.

Στή γαλλική πρωτεύουσα, όμως, επικρατούσε διαφορετική αντίληψη. Μια σειρά συνομιλιών που είχε με τόν Curzon, καθώς και το κοινό διάβημα προς την ελληνική κυβέρνηση για μεσολάβηση, είχαν πείσει τόν Briand να προσέξει ιδιαίτερα το λεπτό θέμα της διασυμμαχικής αλληλεγγύης. Παρά την ένθαρρυντική έκβαση της πρώτης αποστολής του Franklin-Bouillon στην "Αγκυρα, ο Γάλλος πρωθυπουργός άνησυχούσε με τo σοβιετόφιλο προσανατολισμό της άκραίας παράταξης του κινήματος. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, μιά προσέγγιση με τούς κεμαλικούς έγκυμονούσε άνυπολόγιστες συνέπειες για μιά Μεγάλη Δύναμη της Δύσης, όπως ήταν ή Γαλλία. Έτσι, στις 23 'Ιουνίου, μπροστά στην έπιτροπή έξωτερικών υποθέσεων της γερουσίας, ο Briand ύποστήριξε τή σύμφιξη τών διασυμμαχικών δεσμών και τήν άνάγκη κοινού προσανατολισμού στην άνατολική πολιτική. Γάλλοι και "Αγγλοι συμφωνούσαν πιά για τήν άποχώρηση του ελληνικού στρατού από τή Σμύρνη και τήν 'Ανατολική Θράκη. Άπαντώντας στις έπικρίσεις τών Βρετανών, που ζητούσαν να ένημερωθούν σχετικά με τις συνομιλίες της "Αγκυρας, ο Briand διαβεβαίωσε τήν κυβέρνηση του Λονδίνου ότι παράμενε συνεπής στις ύποχρεώσεις του άπέναντι στους Συμμάχους. Σε οδηγίες που έστειλε προς τόν Franklin-Bouillon, άπόφυγε να ύποσχεθεί τήν ύποστήριξη της Γαλλίας στις άρχές του άγώνα τών κεμαλικών. 'Η γαλλοτουρκική συμφωνία έπρεπε, κατά τή γνώμη του, να έχει ειδικό χαρακτήρα και να περιοριστεί άποκλειστικά στο πρόβλημα της Κιλικίας, δίχως να θίγει θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος. Οί ύροι που ήταν διατεθειμένος να δεχτεί, ήταν: έπίσημη άνακοίνωση για κατάπαυση τών έχθροπραξιών στην Κιλικία, άνταλλαγή τών αίχμαλώτων πολέμου, έγγυήσεις για τήν προστασία τών έθνικών μειονοτήτων, διαχάραξη τών συνόρων από μιά μεικτή έπιτροπή και, τέλος, τις οικονομικές παραχωρήσεις που είχε προτείνει ή "Αγκυρα, αλλά μόνο στις περιοχές όπου οί διεθνείς συμβάσεις είχαν άναγνωρίσει στη Γαλλία τo δικαίωμα να έπεκτείνει τήν έπιρροή της⁶⁵. Με άλλα λόγια, ή κυβέρνηση του Παρισιού παράμενε πιστή στο δόγμα του διαμελισμού του όθωμανικού έδάφους, κάτι που προδίκαιζε τήν άρνηση τών κεμαλικών για έναρξη έπίσημων διαπραγματεύσεων. 'Ο Franklin-Bouillon προσπάθησε να μεταπείσει τόν πρωθυπουργό του από τή Βηρυττό, όπου βρισκόταν:

Στα άρχεία του Quai d'Orsay δέν ύπάρχουν στοιχεία που να έπιβεβαιώνουν τήν πληροφορία αυτή. Άν κρίνει, όμως, κανείς από τo γενικότερο πνεύμα της συμφωνίας, που τελικά ύπογράφηκε τέσσερις μήνες άργότερα, είναι πολύ πιθανό ή φήμη αυτή να άναποκρινόταν στην πραγματικότητα.

65. *A.E. 173*: Briand προς Franklin-Bouillon, 685-694 της 15.7.21. *D.B.F.P.* (218, 223, 226, 228, 229, 232, 255, 256, 298, 309): Rattigan προς Curzon, 570 της 8.6.21, 579 της 11.6.21, 425 της 14.6.21. Curzon προς Hardinge, 1623 της 13.6.21, 1638 της 14.6.21. Hardinge προς Curzon, 377 της 15.6.21, 406 και 411 της 23.6.21. Cheetam προς Curzon, 491 της 6.7.21, προς Briand, έπιστολή της 10.7.21.

«Σὲ καμιά στιγμή δὲν παραγνώρισα τὴν ἀρχὴ τῆς διασυμμαχικῆς ἀλληλεγγύης. Ἄν, ὅμως, θέλουμε νὰ πετύχουμε τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν οὐσιαστικῶν μας συμφερόντων, πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὸ νέο πνεῦμα ποὺ ἐπικρατεῖ σήμερα στὴν Ἀνατολή. Ἡ Ἀγγλία εἶναι γιὰ τοὺς Τούρκους ἡ χώρα ποὺ προετοίμασε, μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, τὴν καταστροφή τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ποὺ προσπαθεῖ τώρα νὰ τὴν ὁλοκληρώσει ρίχνοντας τὴν Ἑλλάδα στὴν ἐπίθεση. Οἱ διαδοχικὲς μας ὀποχωρήσεις στὰ θέματα τῆς Παλαιστίνης, τῆς Μοσούλης καὶ τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν, δημιούργησαν ἐδῶ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἴμαστε καταδικασμένοι, ἀπὸ ἀδυναμία, νὰ ὑποκύπτουμε συνέχεια στὶς ἀξιώσεις τῶν Βρετανῶν. Μιλώντας κανεὶς γιὰ διασυμμαχικὴ ἀλληλεγγύη, εἶναι σὰν νὰ ἀποδίδει στὴ Γαλλία εὐθύνες γιὰ σφάλματα ποὺ ἔχουν διαπράξει ἄλλοι (. . .) Ἄν ἐγκαινιάσουμε, ἀντίθετα, μιὰ ρεαλιστικὴ πολιτικὴ, οἱ Σύμμαχοι θὰ μᾶς ἀκολουθήσουν, γιατί, προστατεύοντας τὰ συμφέροντά μας, θὰ προστατέψουμε συγχρόνως καὶ τὰ δικά τους. Ἡ πραγματικὴ τιμότητα ἔγκειται στὸ νὰ τοὺς τραβήξουμε ἀπὸ τὸ βάραθρο ὅπου βρίσκονται καὶ ὄχι νὰ τοὺς ἀκολουθήσουμε σὲ αὐτό (. . .) Ἐπιθυμία σας εἶναι νὰ περιορίσουμε τὴ συμφωνία στὴν ὑπόθεση τῆς Κιλικίας. Πρόκειται γιὰ κάτι πολὺ ἐπικίνδuno καὶ σχεδὸν ἀδύνατο. Θυμηθεῖτε ὅτι τὸ συμφέρον τῶν Τούρκων εἶναι νὰ κερδίσουν χρόνο. Τὸ δικό μας, νὰ κάνουμε γρήγορα. Τὸ μόνο ἐπιχείρημα ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς πείσει νὰ συνθηκολογήσουν ἁμέσως, εἶναι ἡ προοπτικὴ μιᾶς πολιτικῆς συνεννόησης μὲ ἐνδύτερη ἐφαρμογὴ. Διαφορετικά, θὰ μᾶς προτείνουν μέτρια ἀνταλλάγματα, διαιωνίζοντας παρὰλληλα τὶς διαπραγματεύσεις. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο θεωρῶ σκόπιμο νὰ συντάξουμε δυὸ ξεχωριστὲς πράξεις. 1) Μιὰ εἰδικὴ συμφωνία γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς Κιλικίας ποὺ θὰ κοινοποιηθεῖ ἁμέσως. 2) Μιὰ ἐπίσημη ἐπιστολὴ ποὺ θὰ ἀναφέρεται σὲ θέματα γενικῆς πολιτικῆς καὶ ποὺ οἱ δυὸ κυβερνήσεις δὲν εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ δώσουν στὴ δημοσιότητα»⁶⁶.

Ὁ Briand δέχτηκε τὴν πρόταση, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ πρόσθετὴ ἐπιστολὴ δὲν θὰ περιεῖχε ὅρους ποὺ θὰ προκαλοῦσαν τὴ δυσἀρέσκεια τῶν Συμμάχων. Ἡ Γαλλία, εἶπε, δὲν μποροῦσε νὰ προβεῖ, χωριστὰ ἀπὸ τὶς ἄλλες Μεγάλες Δυνάμεις, σὲ ἐνέργειες ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἐφαρμογὴ τῆς εἰρήνης στὴ Μικράσια⁶⁷. Στὶς 28 Ἰουλίου, ἐνῶ βρισκόταν στὰ Ἀδανα, ὁ Franklin-Bouillon ἐξέφρασε καὶ πάλι τὴ δυσφορία του:

66. A.E. 173: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1003-1012 τῆς 17.7.21.

67. A.E. 173: Briand πρὸς Franklin-Bouillon, γ.ζ. τῆς 21.7.21, 718-723 τῆς 22.7.21.

«Τις τελευταῖες μέρες εἶχα πολλὰς συνομιλίας μὲ τὸν ἐκπρόσωπο τοῦ Κεμάλ. Ὑπεράσπισα μὲ ἐνεργητικότητα τὴν ἀποψή σας τὴν ὁποία γνωρίζετε ὅτι δὲν συμμερίζομαι. Θεωρῶ ἀπαραίτητο νὰ ἐπιστρέψω στὸ Παρίσι. Ἄν πράγματι ἐπιθυμεῖτε τὴ συμφωνία, θὰ φύγω καὶ πάλι, μόλις καταλήξω μαζί σας στὴ σύνταξη ἐνὸς ὀριστικοῦ κειμένου».

Στις 31 Ἰουλίου, ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στις 5 Αὐγούστου ἐπέστρεψε στὸ Παρίσι⁶⁸.

Ὁ κυριότερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχαν ἀυξήθει οἱ ἐπιφυλάξεις τοῦ Briand, ἦταν ἡ ἐπίθεση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὸ μικρασιατικὸ μέτωπο, ποὺ ἐκδηλώθηκε στις ἀρχὲς Ἰουλίου μὲ ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα. Στις 17 ἔπεσε ἡ Κιουτάχεια καὶ στις 21 τὸ Ἑσκί-Σεχίρ. Τὴν ἴδια στιγμὴ κυκλοφοροῦσαν φήμες ὅτι ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις εἶχε ἀρχίσει διαπραγματεύσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴ χορήγηση οἰκονομικοῦ δανείου. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς θορόβησαν τοὺς Γάλλους. Μιὰ προσέγγισις μὲ τοὺς ἐθνικιστὲς, σὲ τέτοια στιγμὴ,μποροῦσε νὰ ἐκθέσει ἄσχημα τὴν κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ. Ἡ ὑποχώρησις τοῦ κεφαλικοῦ στρατοῦ δὲν πρόσφερε ἐγγυήσεις γιὰ τὰ γαλλικὰ συμφέροντα. Στὸ Παρίσι σχηματίστηκε ἡ ἐντύπωση ὅτι ὁ Franklin-Bouillon, κατὰ τὸν τελευταῖο γύρο τῶν ἐπαφῶν ποὺ εἶχε μὲ τοὺς Τούρκους στὰ Ἀδανα, δὲν εἶχε ὑπολογίσει ὅσο ἔπρεπε τὶς ἐπιτυχίες τῶν Ἑλλήνων⁶⁹. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ὁ στρατηγὸς Gouraud διαπίστωσε ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγκυρας ἦταν ἀναγκασμένη νὰ ἀποσύρει ὅλες σχεδὸν τὶς ἐφεδρεῖες ποὺ στάθμευαν στὴν Κιλικία προκειμένου νὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ στὸ ἑλληνοτουρκικὸ μέτωπο. Παρουσιαζόταν, ἔτσι, στὸ γαλλικὸ στρατὸ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ἐξαπολύσῃ μιὰ τελικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐπιλύοντας ἔτσι τὸ πρόβλημα τῆς Κιλικίας μὲ δυναμικὸ τρόπο.

«Ἡ κυβέρνησις μόνη εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποφασίσῃ ἂν ἔφτασε ἡ στιγμὴ νὰ πληρώσῃ ἡ Ἀγκυρα τὸ σφάλμα ποὺ διέπραξε μὴ ἐπικυρώνοντας τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου, ἢ ἂν πρέπει νὰ συνεχίσει τὴ μεγαλόφυχη πολιτικὴ ποὺ ἐφαρμόζει ἀπέναντι στοὺς Τούρκους».

τηλεγραφοῦσε ὁ Gouraud πρὸς τὸ Παρίσι στις 9 Αὐγούστου⁷⁰.

Στις 14 Αὐγούστου, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξαπόλυσε νέα γενικὴ ἐπίθεση. Στόχος τῇ φορᾷ αὐτῇ ἦταν ἡ Ἀγκυρα. Στις 23, ἤρθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐχθρὸ

68. *A.E. 173*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1053-1058 τῆς 28.7.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Βότση πρὸς Μπαλτατζῆ, 5288 τῆς 1.8.21. Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2740 τῆς 14.8.21.

69. *A.E. 173*: Gouraud πρὸς Briand, 1059 τῆς 28.7.21.

70. *A.E. 114 - A.E. 173*: Gouraud πρὸς Briand, 1106-1108 τῆς 9.8.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2740 τῆς 14.8.21.

μπροστά στον ποταμό Σαγγάριο. Οί ένδοισμοί του Briand αύξήθηκαν και πάλι:

«Μοῦ εἶναι ἀκόμη ἀδύνατο νὰ ἀποφασίσω ποιά θὰ εἶναι ἡ πολιτική πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσουμε ἀπέναντι στοὺς κεμαλικούς».

ἀπαντοῦσε στὶς 24 Αὐγούστου πρὸς τὸν Gouraud ⁷¹.

Ἡ μάχη τοῦ Σαγγάριου καὶ ἡ σταθεροποίηση τοῦ μετώπου, πού ἀκολούθησε, ἐπεισαν τελικὰ τὸν Γάλλο πρωθυπουργὸ νὰ συνεχίσει τὴν πολιτική τῆς προσέγγισης. Στὶς 27 Αὐγούστου συνέταξε τὸ ὀριστικὸ κείμενο τοῦ συμφώνου. Στὶς 8 Σεπτεμβρίου, τὴ μέρα ἀκριβῶς πού ὁ κεμαλικὸς στρατὸς πέρασε στὴν ἀντεπίθεση στὸ μέτωπο τοῦ Σαγγάριου, ὁ Franklin-Bouillon ἐγκατέλειψε τὸ Παρίσι, ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης μὲ ἐξουσίες γιὰ τὴν ὑπογραφή τῆς συμφωνίας ⁷².

Ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος ἔφτασε στὴν Ἀγκυρα στὶς 25 Σεπτεμβρίου καὶ ἄρχισε ἀμέσως ἐπίσημες διαπραγματεύσεις μέσα σὲ κλίμα γενικῆς εὐφορίας, πού εἶχε προκαλέσει ἡ νίκη ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐθνικιστικὴ κυβέρνηση εἶχε ὀρίσει γιὰ τὶς συνομιλίες μιὰ ἐπιτροπὴ πού ἀποτελοῦσαν ὁ Γιουσούφ Κεμάλ μπέης, ὁ Μουνὶρ μπέης καὶ ὁ Φετχὶ μπέης, πρῶν στρατιωτικὸς ἀκόλουθος στὸ Παρίσι καὶ ὁπαδὸς τῆς προσέγγισης μὲ τὴ Γαλλία. Ὁ Κεμάλ φρόντισε νὰ κρατήσει τὶς ἀποστάσεις του. Οἱ ἐπεμβάσεις του εἶχαν κυρίως μεσολαβητικὸ χαρακτήρα.

Στὰ οὐσιαστικὰ θέματα προέκυψαν γρήγορα δυσκολίες. Ἡ Μεγάλὴ Ἐθνοσυνέλευση ἐπέμενε στὴν ἄρνησή της νὰ ἀναγνωρίσει τὰ σύνορα ἀνάμεσα στὴν Τουρκία καὶ τὴ Συρία ὅπως εἶχαν συμφωνηθεῖ στὸ Λονδίνο. Στὸν τομέα τῶν οἰκονομικῶν παραχωρήσεων, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας εἶχε ἤδη ἀναθέσει τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τοῦ Ἀργκαναμαντὲν ⁷³ σὲ τουρκικὴ ἐταιρεία, παρ' ὅλο πού ἡ κεμαλικὴ ἀντιπροσωπεία στὸ Λονδίνο τὴν εἶχε ὑποσχεθεῖ στοὺς Γάλλους. Πρόβαλλε ἐπίσης ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν παραχώρηση τῶν ἐκτάσεων βαμβάκοκαλλιέργειας τῆς Κιλικίας στὸν οἶκο Venduvre de Lesseps.

Πέρα ἀπὸ τὶς δυσκολίες αὐτές, ὁ Γιουσούφ Κεμάλ καὶ ὁ Μουνὶρ μπέης, πού ἀντιπροσώπευαν τὴ σοβιετοφιλελ πτέρυγα τοῦ κινήματος στοὺς κόλπους τῆς ἐπιτροπῆς διαπραγματεύσεων, κατέβαλαν προσπάθειες γιὰ νὰ καταλήξει ὁ διάλογος σὲ ἀποτυχία. Ἐπειτα ἀπὸ ἄκαρπες συνομιλίες δεκαπέντε ἡμερῶν, ἡ κατάσταση βελτιώθηκε χάρι στὴν ἀποφασιστικὴ παρέμβαση τοῦ Κεμάλ. Ὁ ἄρχηγὸς τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος ἔκανε πρῶτα γνωστὴ στὴν ἐπιτροπὴ

71. *A.E. 173*: Briand πρὸς Gouraud, 771 τῆς 24.8.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 2552 τῆς 1.8.21.

72. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 3167 τῆς 24.9.21.

73. Χώρα Πηγῶν καὶ Ἀνω Ροῦ τοῦ Τίγρη.

διαπραγματεύσεων την επιθυμία του για μιὰ πετυχημένη έκβαση τῶν συνομιλιῶν. Ἐπειτα, μετέφερε τὸ θέμα στὴ Μεγάλη Ἐθνοσυνέλευση, ἡ ὁποία διόρισε τὸν Φετχί μπέη ὑπουργὸ Ἑσωτερικῶν, μὲ ἐξουσίες γιὰ νὰ διεκπεραιώσει μόνος του τὶς διαπραγματεύσεις⁷⁴.

Ἡ τελικὴ συμφωνία ὑπογράφηκε στὶς 20 Ὀκτωβρίου 1921 ἀπὸ τὸν Franklin-Bouillon καὶ τὸν Γιουσούφ Κεμάλ. Οἱ ὅροι, ποὺ ἦταν ἰδιαίτερα εὐνοϊκοὶ γιὰ τὴ γαλλικὴ πλευρά, περιλάμβαναν μεταξὺ ἄλλων: Τὴν ἄμεση κατάπαυση τῶν ἐχθροπραξιῶν (ἄρθρο 1). Τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων πολέμου (ἄρθρο 2). Τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας ἀπὸ τὸ γαλλικὸ στρατὸ μέσα σὲ διάστημα δυὸ μηνῶν ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς ἐπικύρωσης τοῦ συμφώνου ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τῆς Ἀγκυρας καὶ τοῦ Παρισιοῦ (ἄρθρο 3). Τὴ δημιουργία μεικτῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐπίβλεψη τῆς ἐκκένωσης (ἄρθρο 4). Τὴ χορήγηση γενικῆς ἀμνηστίας ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς τῇ στιγμῇ τῆς ἐγκατάστασής τους στὴν Κιλικία (ἄρθρο 5). Τὴν προστασία τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῶν σχετικῶν διεθνῶν συμβάσεων (ἄρθρο 6). Τὰ σύνορα, ὅπως διαμορφώθηκαν, ἐπέτρεπαν τὴ σύνδεση τῆς Συρίας μὲ τὴ Μεσοποταμία καὶ τὸν Περσικὸ Κόλπο. Ἐκκινούσαν βόρεια ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρέττα καί, περνώντας βόρεια ἀπὸ τὸ Χαλέπι, διέσχιζαν τὸν Εὐφράτη 100 χλμ. νότια ἀπὸ τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Βαγδάτης. Στὴ συνέχεια ἐφθάναν μέχρι τὸ Νουσεϊμπίν, στὰ σύνορα μὲ τὴ Μεσοποταμία. Στὴν οὐσία διατήρησαν τὴ γραμμὴ ὅπως εἶχε χαραχτεῖ στὸ Λονδίνο (ἄρθρο 8).

Οἱ οἰκονομικὲς διατάξεις τοῦ συμφώνου ἀναφέρονταν στὰ ἑξῆς: παραχώρηση τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Βαγδάτης (τμῆμα Ποζαντι-Νουσεϊμπίν) σὲ γαλλικὴ ἐταιρεία. Ἡ ἴδια ἐταιρεία θὰ ἀναλάμβανε καὶ τὴ δημιουργία διακλαδώσεων στὸ βιλαέτιο τῶν Ἀδάνων. Τουρκία καὶ Συρία θὰ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ δίκτυο γιὰ μεταφορὰ στρατοῦ στὴν παραμεθόριο περιοχὴ (ἄρθρο 10). Ἀποφασίστηκε, ἐπίσης, ἡ δημιουργία μεικτῆς ἐπιτροπῆς ποὺ θὰ ἐξέταζε τὴ δυνατότητα σύναψης συμφώνου γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ ἐιδικοῦ τελωνειακοῦ καθεστώτος (ἄρθρο 11).

Τὸ ἐπίσημο κείμενο συνοδευόταν ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γιουσούφ Κεμάλ πρὸς τὸν Franklin-Bouillon. Σύμφωνα μὲ τὸ περιεχόμενό της, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀγκυρας παραχωροῦσε, γιὰ 99 χρόνια, τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων σιδήρου, χρωμίου καὶ ἀργύρου τῆς κοιλάδας τοῦ Χαρσιώτη σὲ γαλλικὴ ἐταιρεία, μὲ συμμετοχὴ ὀθωμανικῶν κεφαλαίων σὲ ποσοστὸ 50%. Ἀναλάμβανε, ἐπίσης, τὴ μελέτῃ παρόμοιων παραχωρήσεων καὶ σὲ ἄλλες περιοχές, ἀνάλογα

74. A.E. 173: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1630 τῆς 26.9.21, 1668-1677 τῆς 30.9.21. A.E. 174: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 1682 τῆς 1.10.21, 1715-1718 τῆς 6.10.21, 1781-1789 τῆς 18.10.21, 1792-1793 τῆς 19.10.21. D.B.F.P. (417): Hardinge πρὸς Curzon, 776 τῆς 21.10.21.

μὲ προτάσεις πὸν θὰ ὑπέβαλλαν γαλλικὲς ἐταιρεῖες. Τέλος, ἀποφασίστηκε ἡ παραχώρηση τῶν βαμβακοπαραγωγικῶν ἐκτάσεων τῆς Κιλικίας στὸν οἶκο Vendeuvre de Lesseps. Κυρίως, ὅμως, τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς ἄρχιζε ὡς ἑξῆς:

«Ἐλπίζω ὅτι τὸ σύμφωνο πὸν ὑπόγραψαν οἱ κυβερνήσεις τῆς Μεγάλης Ἐθνοσυνέλευσης τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας γιὰ μιὰ ὀριστικὴ καὶ διαρκὴ εἰρήνη, θὰ ἔχει σὰν συνέπεια τὴ σύσφιξη τῶν στενῶν δεσμῶν τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν προσπάθεια τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης νὰ λύσει, μὲ πνεῦμα ἐγκάρδιας συνεννόησης, ὅλες τὶς ὑποθέσεις πὸν ἀφοροῦν τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας».

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ Γαλλία ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ ἀναγνωρίσει ἐπίσημα τὶς ἀξιώσεις τῶν ἐθνικιστῶν σὲ θέματα γενικότερης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἀπαντώντας σὲ μιὰ τέτοια ἐπιστολή, ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ κινδύνευε νὰ ἐκτεθεῖ ἄσχημα ἀπέναντι στοὺς ὑπόλοιπους Συμμάχους⁷⁵. Ἐνα διάστημα δεκαπέντε ἡμερῶν κρίθηκε ἀναγκαῖο μέχρι οἱ δυὸ κυβερνήσεις προβοῦν στὴν ἐπικύρωση τοῦ συμφώνου. Οἱ ἀρχὲς τῆς Ἀγκυρας ὑποσχέθηκαν ὅτι θὰ ἀναγνώριζαν ἐπίσημα τὸ κείμενο μὲν ἡ γαλλικὴ κυβέρνηση κοινοποιοῦσε τὴ συγκατάθεσή της. Τὴν ἴδια μέρα τῆς ὑπογραφῆς, ὁ Franklin-Bouillon ἀναχώρησε γιὰ τὸ Παρίσι. Ἡ χώρα πὸν ἐκπροσωποῦσε εἶχε, οὐσιαστικά, κερδίσει τὴν ἀναμέτρηση μὲ τοὺς ἄλλους Συμμάχους, κἀνι πὸν τῆς ἐπέτρεπε νὰ χειρίζεται, γιὰ πρώτη φορὰ ὕστερα ἀπὸ πολὺ καιρὸ, τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἀπὸ θέση ἰσχύος.

75. A.E. 174 - A.Y.E. A5/VI (4) - D.B.F.P. (502): Κείμενο τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου. A.Y.E. A5/VI (4): Βότσης πρὸς Μπαλτατζή, χ.ἀ. τῆς 23.9.21. Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3544 τῆς 22.10.21. D.B.F.P. (422): Rumbold πρὸς Curzon, 986 τῆς 25.10.21. Χαρακτηριστικὸ τῶν ἐλιγμῶν τῆς γαλλικῆς διπλωματίας εἶναι τὸ κείμενο τοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Ἑλλήνα ἐπιτετραμμένου στὸ Παρίσι, Πέτρου Μεταξῆ, πρὸς τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν:

«Διευθυντὴς Πολιτικῶν Ὑποθέσεων ἐνταῦθα Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν μεθ' οὗ συνωμίλησα σήμερον περὶ γαλλοτουρκικῆς συμφωνίας (. . .) μοι ἐπανελάβε προτέρας κατηγορηματικὰς δηλώσεις του ὅτι συμφωνία οὐσα εἰδική, οὐδαμῶς θίγει ζητήματα γενικῆς φύσεως, ὡς κυριαρχίας ἐπὶ Θράκης καὶ Σμύρνης ἢ ἀναγνώρισιν ἐκ μέρους Γαλλίας ἀξιώσεων Ἐθνοσυνελεύσεως Ἀγκύρας γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα "Ἐθνικὸς Ὁρκος"».

(A.Y.E. A5/VI (4): Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3258 τῆς 15.10.21 π.ῆ.).

Γ. Έφαρμογή και επιπτώσεις της γαλλοτουρκικής συμφωνίας
(Οκτώβριος 1921-Ιανουάριος 1922)

Στην τελευταία ένότητα της μελέτης εξετάζονται διαδοχικά: οι διεθνείς αντιδράσεις που προκλήθηκαν από την υπογραφή της συμφωνίας της "Αγκυρας, ή έξοδος του χριστιανικού πληθυσμού από την Κιλικία, ή εκκένωση της επαρχίας από τις δυνάμεις κατοχής και ή παράδοση του γαλλικού πολεμικού υλικού στους κεμαλικούς.

Ο Briand, σέ μιὰ προσπάθεια νὰ περιορίσει τίς ἀναμενόμενες ἀντιδράσεις τῶν Συμμάχων, κάλεσε τοὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας στὸ Λονδίνο καὶ στὴ Ρώμη νὰ ἐπιμείνουν στὸ χαρακτήρα τοῦ τοπικοῦ διακανονισμοῦ χωρὶς εὐρύτερη σημασία, πού δῆθεν χαρακτήριζε τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο. Ἐπρεπε νὰ φανεῖ ὅτι ἡ Γαλλία, παρὰ τὴν προσέγγιση πού ἐπιχείρησε, δὲν εἶχε θίξει σὲ καμιά περίπτωση θέματα γενικότερης πολιτικῆς οὔτε καὶ εἶχε ὑποστηρίξει τίς διεκδικήσεις τῶν Τούρκων⁷⁶.

Ὅσο διαρκοῦσαν οἱ διαπραγματεύσεις τῆς "Αγκυρας, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνηση εἶχε πλεuroκοπήσει ἐπανειλημμένα τοὺς Γάλλους γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ τὸν πραγματικὸ σκοπὸ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Franklin-Bouillon. Στὸ Λονδίνο κυκλοφοροῦσαν φήμες ὅτι ἡ Γαλλία διαπραγματευόταν χωριστὴ εἰρήνη μὲ τοὺς κεμαλικούς καὶ ὅτι στὸ κείμενο τῆς συμφωνίας ὑπῆρχαν μυστικοὶ ὅροι σχετικὰ μὲ τὴν παράδοση τοῦ πολεμικοῦ υλικοῦ τῆς Κιλικίας στοὺς Τούρκους. Ὁ Briand προσπάθησε, στὴν ἀρχή, νὰ καλύψει τὸ ρόλο τοῦ ἀπεσταλμένου του, ὑποστηρίζοντας ὅτι ὁ Franklin-Bouillon εἶχε ἀναπτύξει ἀνεξάρτητη πρωτοβουλία καὶ ὅτι ἡ ἀποστολὴ εἶχε ὀργανωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα *Matin*, τῆς ὁποίας ἦταν συνεργάτης. Ὑποκύπτοντας ὅμως στὴν ἐπιμονὴ τῶν Βρετανῶν, ὁ Γάλλος πρωθυπουργὸς ἀναγκάστηκε νὰ παραδεχτεῖ ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος του εἶχε ἐξουσίες γιὰ νὰ διαπραγματευτεῖ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκκένωσης τῆς Κιλικίας γιὰ λογαριασμὸ τῆς κυβέρνησης⁷⁷.

Μόλις πληροφορήθηκε τὴν υπογραφὴ τοῦ συμφώνου, ἡ βρετανικὴ κυβέρνηση ἀπόφυγε νὰ προβεῖ σὲ δηλώσεις προτοῦ ἐξετάσει τὸ κείμενο. Οἱ ἐφημερίδες τήρησαν ἀρχικὰ ἀνάλογη στάση. Οἱ λιγοστὲς κριτικὲς ἀναφέρονταν σὲ ὀρισμένες λεπτομέρειες τεχνικῆς φύσης. Ἡ ἔνταση κλιμακώθηκε ἀπότομα στίς ἀρχὲς Νοεμβρίου. Ἡ *Daily Telegraph* χαρακτήρισε τὴ σύναψη τοῦ συμφώνου σὰν μιὰ *de facto* ἀναγνώριση τῆς κυβέρνησης τῆς "Αγκυρας. Ὁ *Observer* κατηγόρησε τὴ Γαλλία ὅτι ἐνήργησε χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους Συμμάχους

76. A.E. 174: Briand πρὸς Saint-Aulaire 3579-3581, πρὸς Charles-Roux 3207-3208 τῆς 24.10.21.

77. D.B.F.P. (388, 395, 398, 402, 423): Rumbold πρὸς Curzon, 869 τῆς 20.9.21, 892 τῆς 27.9.21. Curzon πρὸς Hardinge, 2567 τῆς 30.9.21. Cheetam πρὸς Curzon, 726 τῆς 5.10.21. Hardinge πρὸς Curzon, 806 τῆς 27.10.21.

προκειμένου να εξασφαλίσει τα πολιτικά και οικονομικά της πλεονεκτήματα στην Έγγυς Ανατολή, σε βάρος των αγγλικών συμφερόντων. Ήπτηρχαν, όμως, και σχόλια σε πιο συγκρατημένο τόνο. Η *Westminster Gazette* αναγνώριζε ότι η βρετανική πολιτική, που βασιζόταν στην τελική επικράτηση της Ελλάδας στη Μικρασία, είχε καταλήξει πια σε πλήρη αποτυχία. Η συνεργασία ανάμεσα στους Συμμάχους ήταν αναγκαία για μια ουσιαστική ρύθμιση του Ανατολικού Ζητήματος. Η *Morning Post* έγραφε ότι ο λόγος που έσπρωξε τους Γάλλους προς τον Κεμάλ ήταν η απροκάλυπτη υποστήριξη της Αγγλίας προς την Ελλάδα. Η συμφωνία της Άγκυρας ήταν το επιστέγασμα της γαλλοβρετανικής διαφωνίας, για την οποία μεγάλο μέρος εθόννης έφερε και η κυβέρνηση Lloyd George. Οι *Times* έγραφαν τα εξής:

«Δεν συμπαθούμε τις κινδυνολογίες σύμφωνα με τις οποίες η Γαλλία έθεσε τη συμμαχία σε αμφισβήτηση. Για την ίδια την ασφάλεια της συμμαχίας δεν είναι απαράιτητο η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία να σκέφτονται κάθε στιγμή, σε κάθε διεθνή υπόθεση και σε κάθε γωνία του πλανήτη, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο».

Τέλος, οι άριστερες έφημερίδες (*Daily News*, *Daily Herald* και *New Statesman*) επικρότησαν τη σύναψη του συμφώνου σαν ένδειξη συμπάθειας και συμπαραστάσης στις αρχές του εθνικιστικού κινήματος. Μοναδική επιφύλαξη εξέφρασαν ως προς τα κίνητρα που είχαν οδηγήσει τη Γαλλία στην προσέγγιση και τα χαρακτήρισαν ιμπεριαλιστικά και καπιταλιστικά⁷⁸.

Στις 3 Νοεμβρίου, εκδηλώθηκε η πρώτη επίσημη αντίδραση. Ο Curzon γνωστοποίησε τις παρατηρήσεις της βρετανικής κυβέρνησης: 1) Η υπογραφή του συμφώνου αποτελούσε πράξη αναγνώρισης της κυβέρνησης της Άγκυρας. 2) Η Γαλλία, υπογράφοντας χωριστή ειρήνη με μια έχθρική δύναμη, είχε αγνοήσει τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει απέναντι στους Συμμάχους. 3) Η αποχώρηση των δυνάμεων κατοχής από την Κιλικία, χωρίς προηγούμενη συγκατάθεση των Συμμάχων, αποτελούσε παραβίαση του τριμερούς συμφώνου. 4) Η Τουρκία, αποκτώντας τον έλεγχο της σιδηροδρομικής γραμμής της Βαγδάτης, που διέσχιζε την Κιλικία, μπορούσε να μεταφέρει στρατό και να έπιτεθεί έναντιόν των βρετανικών κτήσεων της Μεσοποταμίας. 5) Ο τόνος του κειμένου, άφηνε να νοηθεί ότι το σύμφωνο είχε γενικότερο χαρακτήρα από κάποιο απλό τοπικό διακανονισμό⁷⁹.

78. *A.E. 138*: Montille προς Peretti, 980 της 7.11.21. *A.E. 174*: Saint-Aulaire προς Briand, 938 της 25.10.21, προς Peretti, 959 της 2.11.21, 977 της 6.11.21, 978 της 7.11.21, 985 της 8.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Παγκαβής προς Καρτάλη, 4184 της 25.10.21.

79. *A.E. 174*: Saint-Aulaire προς Peretti, 963-966 της 4.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξάς προς Καρτάλη, 3774 της 5.11.21, 3842 της 10.11.21. Παγκαβής προς Καρ-

‘Η απάντηση από τὸ Παρίσι ἔφτασε τὴν ἐπομένη: 1) ‘Η βρετανικὴ κυβέρνησις εἶχε ἐνημερωθεῖ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1921 γιὰ τὴ γαλλοτουρκικὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου καὶ δὲν εἶχε προβάλλει ἀντιρρήσεις. Τὸ σύμφωνο Franklin-Bouillon ἦταν ἀπλὴ παραλλαγὴ τῆς συμφωνίας τοῦ Λονδίνου, χωρὶς οὐσιαστικὰς διαφορὰς. ‘Η ἐκπληξὴ τῶν Βρετανῶν εἶχε, ἐπομένως, ἐκδηλωθεῖ μὲ κάποια καθυστέρηση. 2) ‘Η Γαλλία ἄρχιζε διαπραγματεύσεις μὲ τὴ Μεγάλῃ Ἐθνοσυνέλευσι τῆς Ἀγκυρας, ἀρχὴ πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ *de facto* στὴν Ἀνατολή, καὶ ὄχι μὲ τὴν κυβέρνησι τῆς Κωνσταντινούπολης, πού ἦταν ὁ πραγματικὸς ἐχθρὸς τῶν Συμμάχων κατὰ τὸν Α’ Παγκόσμιον Πόλεμον. Δὲν εἶχε, ἐπομένως, ἀγνοήσει σὲ καμιά περίπτωσι τίς ὑποχωρώσεις τῆς ἀπέναντι στὶς Μεγάλες Δυνάμεις. 3) Τὸ τριμερὲς σύμφωνο ἀποτελοῦσε παράρτημα τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν καὶ δὲν εἶχε ἐπικυρωθεῖ, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ ἴδια ἡ συνθήκη, ἀπὸ καμιά κυβέρνησι. Μποροῦσε, ἐπομένως, νὰ θεωρηθεῖ ἄκυρο⁸⁰.

Οἱ Ἀγγλοι ἀνταπάντησαν στὶς 10 Νοεμβρίου ὅτι ἦδη ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο εἶχαν προβάλλει σοβαρὰς ἀντιρρήσεις γιὰ τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου. Τὴν ἴδια μέρα, ὁ Βρετανὸς ὑπατοὺς ἀρμοστής στὴν Κωνσταντινούπολι, sir Horace Rumbold, τηλεγραφοῦσε ὅτι ἡ σύναψις τῆς συμφωνίας τῆς Ἀγκυρας θὰ ἐμπόδιζε στὸ ἐξῆς τὴ συμμετοχὴ τῶν Γάλλων σὲ οποιαδήποτε συμμαχικὴ στρατιωτικὴ ἐπιχείρησι κατὰ τῶν κεμαλικῶν. Ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσι ἐπίθεσις τῶν τελευταίων ἐναντίον τῆς Κωνσταντινούπολης, οἱ Σύμμαχοι θὰ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάστασι χωρὶς νὰ ὑπολογίζουσι στὴ συμπαράστασι τῆς Γαλλίας⁸¹.

Μιὰ νέα ἐκστρατεία τοῦ βρετανικοῦ τύπου ξέσπασε τὴν ἴδια στιγμὴ κατὰ τῆς κυβέρνησις τοῦ Παρισιοῦ. ‘Ο *Observer* ἔγραφε ὅτι τὸ σύμφωνο Franklin-Bouillon ἐπέτρεπε τὴ δημιουργία ἐνὸς γαλλικοῦ προτεκτοράτου στὴν Τουρκία, ἱκανοῦ νὰ ἀντικαταστήσι τὴν προπολεμικὴ οἰκονομικὴ ἐπιρροή τῆς Γερμανίας στὴν ἴδια περιοχή. Οἱ *Sunday Times* ὑπογράμμιζαν ὅτι οἱ Γάλλοι, μὲ τὴν ἐξασφάλισι σημαντικῶν παραχωρήσεων, πού τοὺς ἐπέτρεπαν ἕναν ἑλεγχὸ πάνω στὴν κεμαλικὴ Τουρκία, εἶχαν ξεπεράσει τὸ στάδιο τοῦ τοπικοῦ διακα-

τάλη, 4390 τῆς 7.11.21. *D.B.F.P.* (432, 434): Curzon πρὸς Hardinge, 2863 τῆς 3.11.21, πρὸς Buchanan, 472 τῆς 8.11.21.

80. *A.E.* 174: Peretti πρὸς Saint-Aulaire, 3665-3670 τῆς 5.11.21. *A.Y.E.* A5/VI (4): Μεταξῶς πρὸς Καρτάλη, 3921 τῆς 20.11.21.

81. *D.B.F.P.* (439, 490): Rumbold πρὸς Curzon, χ.α. τῆς 10.11.21. Ἀνυπόγραφο ὑπόμνημα τῆς βρετανικῆς πρεσβείας Παρισιοῦ πρὸς Briand, 20.12.21. ‘Η ἐκτίμησι αὐτὴ ἀποδείχτηκε ὀρθή τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1922, ὅταν οἱ κεμαλικὲς δυνάμεις εἰσέβαλαν στὴν οὐδέτερον ζώνην τῶν Στενῶν. Τὸ γαλλικὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα ἀποσύρθηκε ἀμέσως, ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ πού ἦρθε ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἀφήνοντας ἔτσι ἀντιμέτωπους τοὺς Ἀγγλοὺς μὲ τοὺς Τούρκους σὲ μιὰ κρίσιμη στιγμὴ γιὰ τὴν τύχην τῆς Κωνσταντινούπολης. Σχετικὰ μὲ τὸ ἐπεισόδιον βλ. David Walder: *The Chanak Affair*, Λονδίνο 1969.

νονισμού. Τέλος, η *Daily Chronicle* υποστήριξε ότι δεν μπορούσε κανείς να μιλήσει για τοπικό χαρακτήρα του συμφώνου, από τη στιγμή που οι Τούρκοι της Άγκυρας και της Κωνσταντινούπολης το θεωρούσαν σαν όριστική και ολοκληρωμένη συνθήκη ειρήνης⁸².

Η παρουσίαση της συμφωνίας από τη Γαλλία σαν τετελεσμένο γεγονός είχε προκαλέσει την οργή του Curzon. Ο Βρετανός ύπουργός των Ύψωτερικών έτοιμαζε ένα υπόμνημα προς την κυβέρνηση του Παρισιού σέ άσυνήθιστα άυστηρό τόνο. Τό ύπουργικό συμβούλιο, όμως, ήταν της γνώμης νά θέσει τέρμα στην ένταση που είχε ξεσπάσει ανάμεσα στις δύο χώρες. Σέ άλλο υπόμνημα που υπέβαλε τελικά στο Παρίσι, εξέφραζε την έλπίδα ότι η Γαλλία, παρά τη σύναψη του συμφώνου, δέν είχε σκοπό νά άναγνωρίσει τίς κεμαλικές άρχές ούτε και νά υποστηρίξει μιá πιθανή επέμβαση των έθνικιστών στη Μεσοποταμία. Έξάλλου, η κυβέρνηση του Λονδίνου επικαλέστηκε την άποικιαστική της διασυμμαχικής ενόττητας προτείνοντας τη σύγκληση νέας διάσκεψης για τίς υποθέσεις της Άνατολής. Άλλωστε, και στο Παρίσι επικρατούσε η γνώμη ότι τό Άνατολικό Ζήτημα έπρεπε νά παραπεμφθεί στην Κοινωνία των Έθνών, έξαιτίας της όξýtητας που είχε παρατηρηθεί τόν τελευταίο καιρό στις γαλλοβρετανικές σχέσεις. Η διέξοδος αυτή ήταν, κατά τούς Γάλλους, άπαραίτητη για την ίδια την ασφάλεια της συμμαχίας⁸³.

Στη Ρώμη, η κατάσταση άντιμετωπίστηκε μέ διαφορετικό τρόπο. Η ύπογραφή του γαλλοτουρκικού συμφώνου δημιουργούσε προσpectives για συνεννόηση μέ τούς κεμαλικούς. Από τόν Φεβρουάριο του 1921, η κυβέρνηση της Ρώμης είχε προτείνει στους Άγγλους την άποστολή ενός Ίταλου άξιωματούχου στην Άγκυρα. Σκοπός θά ήταν η επίτευξη συμφωνίας μέ τόν Κεμάλ στο θέμα των τροποποιήσεων της συνθήκης των Σεβρών. Ο άπεσταλμένος αυτός θά ενεργούσε για λογαριασμό της Ίταλίας, στην ουσία όμως θά έξυτηρετούσε και τά συμφέροντα των ύπόλοιπων Συμμάχων. Η βρετανική κυβέρνηση άπόρριψε την πρόταση των Ίταλών μέ τη δικαιολογία ότι η άποστολή ενός εκπροσώπου στην Άγκυρα μπορούσε νά χαρακτηριστεί έπίσημη άναγνώριση του Κεμάλ και θά οδηγούσε σέ μεγαλύτερη σύγχυση των πραγμάτων.

Όταν, τρείς μήνες άργότερα, η Μεγάλη Έθνοσυνέλευση κατάγγειλε τό ίταλοτουρκικό σύμφωνο, που στο μεταξύ είχε ύπογραφεί στο Λονδίνο, οί Ίταλοι έπανάλθαν στην άρχική ιδέα της άποστολής ενός εκπροσώπου στον Κεμάλ. Έτσι, ό πρόξενος Tuozzi, που ήταν άποσπασμένος στη διοίκηση των Δωδε-

82. *A.E. 175*: Montille προς Peretti, 1019 της 20.11.21, 1021 της 21.11.21.

83. *A.E. 175*: Peretti προς Briand, 1 της 23.11.21, 14-15 της 26.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Δευδρινός προς Καρτάλη, 1788 της 29.11.21. *A.Y.E. Θ/230*: Γούναρης προς Καρτάλη, 227 της 29.11.21, 224 της 3.12.21. *D.B.F.P. (456)*: Curzon προς Rumbold, 617 της 23.11.21.

κανήσων, έφτασε στην "Αγκυρα στα τέλη 'Οκτωβρίου, την έπομένη άκριβώς τής ύπογραφής του γαλλοτουρκικού συμφώνου. 'Η κυβέρνηση τής Ρώμης, έχοντας ύπ' όψη τó πρόσφατο προηγούμενο τής Γαλλίας, χειρίστηκε τó θέμα τής άποστολής Tuozzi με μεγαλύτερη λεπτότητα άπέναντι στους Συμμάχους. 'Από την άρχή διακήρυξε ότι τά θέματα που έπρόκειτο νά υιοθύν άφορoύσαν άποκλειστικά διμερή προβλήματα. Οί κεμαλικοί προσπάθησαν νά πετύχουν τή σύναψη ένός συμφώνου άνάλογο με αυτό που είχαν ύπογράψει με τούς Γάλλους. 'Ο Tuozzi, όμως, άρνήθηκε νά έκτεθει δίχως τήν έγκριση τής κυβέρνησης που έκπροσωπούσε. Στην πραγματικότητα, όπως και στις διαπραγματεύσεις του Λονδίνου, οί 'Ιταλοί έπεδίωκαν τήν άναγνώριση τών δικαιωμάτων τους στη ζώνη που τó τριμερές σύμφωνο είχε καθορίσει γι' αυτούς. Οί συνομιλίες διακόπηκαν τόν Νοέμβριο. Οί Τούρκοι, προβλέποντας τήν άποτυχημένη έκβαση, έκαναν τήν τελευταία στιγμή σημαντικές παραχωρήσεις, χωρίς άποτέλεσμα. Στις 11 Δεκεμβρίου, ό Tuozzi άναχώρησε άπρακτος από τήν "Αγκυρα. Σέ όλόκληρη τή διάρκεια τής άποστολής του, ή Ιταλική κυβέρνηση είχε διατηρήσει στενή έπικοινωνία με τούς Συμμάχους, ιδιαίτερα με τούς Βρετανούς, τούς όποιους φρόντισε νά ένημερώνει σχολαστικά σχετικά με τήν εξέλιξη τών διαπραγματεύσεων. 'Επίσης, χαρακτήρισε τó σύμφωνο Franklin-Bouillon σάν πράξη χωριστής ειρήνης. Θέλοντας νά παρουσιαστεί σάν κήρυκας τής διασυμμαχικής ένότητας, κάτι που έξασφάλιζε κέρδη άπό παντού, ή κυβέρνηση τής Ρώμης διάλεξε τó μέσο δρόμο: όσο διακούσε ή άποστολή Tuozzi τηρούσε στάση άνοχής άπέναντι στους Τούρκους, αλλά, στη συνέχεια, εθθυγραμμίστηκε με έπισήμότητα και στόμφο με τή θέση τών Βρετανών⁸⁴.

'Η Σοβιετική "Ενωση, μόλις πληροφορήθηκε τήν ύπογραφή τής γαλλοτουρκικής συμφωνίας, δέν έκρυψε τή δυσάρεσκειά της και ζήτησε άμέσως εξηγήσεις από τήν "Αγκυρα. Στο διάβημά της ύπενθύμιζε τίς άμοιβαίες ύποχρεώσεις που δέσμευαν άπό τó παρελθόν τίς δυο κυβερνήσεις: ή Τουρκία, προτού προβεί σέ συμφωνία με άλλη Δύναμη, ήταν ύποχρεωμένη νά ζητήσει τή συγκατάθεση τής Σοβιετικής "Ενωσης. 'Η ύπογραφή τής γαλλοτουρκικής συμφωνίας ήταν, έπομένως, αντίθετη πρós τó πνεύμα του συμφώνου τής Μόσχας του προηγούμενου Μαρτίου. 'Ο Γιουσούφ Κεμάλ έσπευσε νά καθησυχάσει τούς Ρώσους, ύποστηρίζοντας ότι ή προσέγγιση με τή Γαλλία ήταν μέτρο πολιτικής

84. *A.E. 175*: Barrère πρós Peretti, 1766-1768 τής 17.11.21. *A.Y.E. A5/VI (1)*: Βότσης πρós Μπαλτατζή, 4892 τής 14.7.21, πρós Καρτάλη, 191 τής 29.10.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μπενεττός πρós Μπαλτατζή, 336 τής 13.6.21. Μεταξás πρós Καρτάλη, 1661 τής 24.10.21, 1851 τής 21.11.21. *D.B.F.P. (31, 405, 433, 435, 441, 443, 444, 457, 501)*: Περίληψη συνομιλίας Crowe - de Martino στο Foreign Office, 5.2.21. "Υπόμνημα Curzon τής 7.10.21. Curzon πρós Buchanan, 468 τής 5.11.21, 483 τής 15.11.21. Buchanan πρós Curzon, 450 τής 8.11.21, 465 τής 14.11.21. Rumbold πρós Curzon, 723 τής 12.11.21, 13 τής 6.1.22. Kennard πρós Curzon, 484 τής 24.11.21.

ανάγκης και προσωρινής ύφεσης, που όμως δεν επρόκειτο να εμποδίσει με κανέναν τρόπο το σεβασμό των δεσμεύσεων που η κυβέρνηση του είχε αναλάβει απέναντι στη Μόσχα. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι κεμαλικοί είχαν χρησιμοποιήσει την ίδια άκριβως επιχειρηματολογία, αντιστρέφοντας μόνο τους ρόλους, και απέναντι στους Γάλλους, όταν έπτά μήνες νωρίτερα είχαν υπογράψει το τουρκοσοβιετικό σύμφωνο⁸⁵.

Η είδηση της γαλλοτουρκικής προσέγγισης έγινε γνωστή στην Ελλάδα τη στιγμή που ο πρωθυπουργός Δημήτριος Γούναρης και ο ύπουργός Έξωτερικών Γεώργιος Μπαλτατζής βρίσκονταν στο Λονδίνο. Η θέση της ελληνικής κυβέρνησης είχε γίνει ιδιαίτερα λεπτή ύστερα από την ήττα του Σαγγάριου. Τον Σεπτέμβριο κυκλοφορούσαν στην Αθήνα φήμες για εύρη κυβερνητικού ανασχηματισμού ή ακόμα και για αλλαγή του πολιτεύματος. Οι έπίσημες κυβερνητικές ανακοινώσεις διαβεβαίωναν την κοινή γνώμη ότι το μέτωπο είχε σταθεροποιηθεί όριστικά και ότι ο ελληνικός στρατός είχε διατηρήσει στο άκραιο τις θέσεις του στο Έσκι-Σελιρ και στο Αφιόν-Καραχισάρ. Η κυβέρνηση, όμως, βρέθηκε στην ανάγκη να εκμειύσει πρόταση των Δυνάμεων για μεσολάβηση στην έλληνοτουρκική διένεξη. Αυτός άκριβως ήταν ο λόγος της μετάβασης των Έλλήνων έπισήμων στο Λονδίνο⁸⁶.

Στις 27 και 29 Οκτωβρίου συναντήθηκαν με τον Curzon στο Foreign Office, χωρίς να έχουν προσκομίσει κανένα πρόγραμμα ή συγκεκριμένες προτάσεις. Ο Βρετανός ύπουργός τους συμβούλεψε να αποφύγουν μια μόνιμη κατοχή των έδαφών που είχε καταλάβει ο ελληνικός στρατός στο μικρασιατικό μέτωπο. Δήλωσε, έπίσης, ότι μια αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών ήταν άπαραίτητη για ό,τι άφορούσε το καθεστώς της Σμύρνης και της Ανατολικής Θράκης. Έτσι μόνο υπήρχαν πιθανότητες να πειστούν οι Τουρκοί για να άρχισουν διαπραγματεύσεις για ειρήνη. Ο Curzon φρόντισε να επαναλαμβάνει συνέχεια και συστηματικά τη σκοπιμότητα μιάς μεσολάβησης των Συμμάχων για την εξεύρεση κάποιας λύσης που θα γινόταν άποδεκτή από όλους. Γι' αυτό, μόλις πληροφορήθηκε την ύπογραφή της γαλλοτουρκικής συμφωνίας, θεώρησε ότι είχε έκτεθει απέναντι στους Έλληνες στο όνομα της διασυμμαχικής ένότητας. Από τη στιγμή εκείνη, η προσπάθειά του συγκεντρώθηκε στην έπίτευξη μιας γρήγορης μεσολάβησης στην έλληνοτουρκική διένεξη. Πίστευε ότι η έπικείμενη άποχώρηση των Γάλλων από την Κιλικία και τα προβλήματα που θα δημιουργούσε καθιστούσαν ακόμα πιο άναγκαία τη μεσολάβηση των Δυνάμεων. Όμως, η κυβέρνηση του Παρισιού κατάφερε να παρατείνει την

85. A.Y.E. A5/VI (3): Βότσης προς Καρτάλη, 163 και χ.ά. της 29.10.21. A.Y.E. A5/VI (11): Βότσης προς Καρτάλη, 111 της 23.2.22. Βλ. παραπάνω, σ. 220.

86. A.E. 75: Tripier προς Briand, 238 της 7.9.21. Billy προς Briand, 377 της 16.9.21, έκθεση άρ. 248 της 19.9.21, 399-401 της 3.10.21.

ἐκκρεμότητα αὐτὴ μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι μιὰ βιαστική πρωτοβουλία τῶν Συμμάχων θὰ εἶχε τὴν ἴδια ἀποτυχημένη ἐκβασή μὲ τις προηγούμενες⁸⁷.

Οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες σχολίασαν μὲ δυσφορία τὴν ὑπογραφή τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου:

«*Ἡ κατάσταση τῶν Ἑλλήνων τῆς Κιλικίας εἶναι τραγική. Οἱ Γάλλοι "ἐλευθερωτὲς" παραδίδουν τὴν ἐπαρχία αὐτὴ στοὺς κεμαλικούς, χωρὶς νὰ τοὺς ἀπασχολεῖ ἡ τύχη τῶν κατοίκων ποὺ δὲν ξέρουν ποῦ νὰ βροῦν σωτηρία. Στὴν Κιλικία πραγματοποιήθηκε ἡ δεύτερη προδοσία τῶν Γαλλῶν ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες. Ἡ πρώτη εἶχε σημειωθεῖ στὸ Λονδίνο, μὲ τὴν ὑπογραφή ἑνὸς συμφώνου ποὺ ἐπέτρεψε τὴ μεταφορὰ τοῦ κεμαλικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴν Κιλικία στὸ μέτωπο τῶν ἐπιχειρήσεων*»,

ἔγραφε ἡ *Καθημερινή*, ἐπίσημο ὄργανο τῆς κυβέρνησης. Τὸ Ἐμπρὸς ὑποστήριζε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς:

«*Ἡ φρικιαστικὴ θέα τῶν χριστιανῶν ποὺ ἐγκαταλείπουν τὴν περιοχὴ μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῆς τυραννίας ποὺ ἐπανερχεται, ἀποδίδει πιστὰ αὐτὸ ποὺ θὰ μπορούσε νὰ συμβεῖ ἂν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐκκένωνε τὰ ἐδάφη ποὺ ἔχει καταλάβει. Εὐτυχῶς, ἡ ἀνανδρία καὶ ἡ προδοσία ποὺ σημειώθηκαν στὴν Κιλικία δὲν πρόκειται νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ στὴν ὑπόλοιπη Μικρασία*».

Ὁ Billy σημείωνε, μὲ τὴ σειρά του, ὅτι γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν ἀφίξή του στὴν Ἑλλάδα, ἡ Γαλλία εἶχε γίνεи στόχος τόσο ἐπιθετικῶν ἐπικρίσεων⁸⁸.

Ἡ ἐπικύρωση τοῦ γαλλοτουρκικοῦ συμφώνου ἀπὸ τὴν κυβέρνησή τοῦ Παρισίου πραγματοποιήθηκε σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Τὸ ρυθμὸ εἶχε ἐπιβάλει ὁ Briand, ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ ὁλοκληρώσει τὴν ὑπόθεσιν πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του γιὰ τὴν Οὐάσινγκτον, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ λάβει μέρος σὲ διεθνή διάσκεψη κορυφῆς γιὰ τὸν ἀφοπλισμὸ⁸⁹. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο ἔδωσε τὴ συγκατάθεσή του στίς 28 Ὀκτωβρίου. Τὸ σύμφωνο θὰ ἄρχιζε νὰ ἰσχύει ἀπὸ τὶς 4 Νοεμβρίου. Οἱ τελευταῖες μονάδες τῆς Στρατιᾶς τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἔπρεπε, ἐπομένως, νὰ ἔχουν ἐγκαταλείψει τὴν Κιλικία πρὶν ἀπὸ τὶς 4 Ἰανουαρίου 1922⁹⁰.

87. *A.E. 75*: Hardinge πρὸς Bonneval, ὑπόμνημα τῆς 30.10.21. Montille πρὸς Peretti, 1025-1026 τῆς 21.11.21. *A.E. 174*: Bonneval πρὸς Briand, 37-50 τῆς 5.11.21. *A.Y.E. Θ/230*: Γούναρης πρὸς Καρτάλη, χ.ζ. τῆς 29.10.21. *D.B.F.P. (425, 427, 431, 432, 449)*: Περίληψη συνομιλιῶν Curzon - Γούναρη - Μπαλτατζή στὸ Foreign Office, 27.10.21, 29.10.21, 2.11.21, 19.11.21. Curzon πρὸς Hardinge, 2863 τῆς 3.11.21.

88. *A.E. 138*: Billy πρὸς Peretti, 292 τῆς 9.11.21, 301 τῆς 20.11.21.

89. *A.Y.E. A5/II*: Μεταξᾶς πρὸς Καρτάλη, 3695 τῆς 28.10.21.

90. *A.E. 174*: Briand πρὸς Gouraud 946, πρὸς Pellé 1702 τῆς 28.10.21. Franklin-

Στις 10 και 12 Νοεμβρίου, ο Franklin-Bouillon παρουσίασε το κείμενο του συμφώνου στην επιτροπή εξωτερικών υποθέσεων της γερουσίας. 'Η είσηγηση έγινε μέσα σε ευνοϊκή ατμόσφαιρα. 'Η επιτροπή δεν παράλειψε, πάντως, να επισημάνει τις ουσιαστικές διαφορές που είχαν προκύψει, σε σύγκριση με το πνεύμα της συνθήκης των Σεβρών. Στις 11 Νοεμβρίου, ο Franklin-Bouillon υποστήριξε το σύμφωνο μπροστά στην αντίστοιχη επιτροπή της βουλής. Στην ομιλία του ανέλυσε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες είχε ολοκληρώσει την αποστολή του και επέμεινε στην πολιτική σημασία της γαλλοτουρκικής προσέγγισης. 'Η ατμόσφαιρα υπήρξε εξ' ίσου ένθαρρυντική.

Στις 15 Νοεμβρίου, ο Franklin-Bouillon αναχώρησε για τη Βηρυτό. 'Η γαλλική κυβέρνηση του είχε αναθέσει την επί τόπου επιτήρηση της εφαρμογής των όρων του συμφώνου. Τον συνόδευσε η διπλωματική αποστολή που επρόκειτο να εγκατασταθεί στα 'Αδανα, στη Μερσίνα και στο 'Αιντάμπ⁹¹. Φτάνοντας στον προορισμό του, βρέθηκε αντιμέτωπος με μια εξαιρετικά δύσκολη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί από τη μαζική έξοδο της χριστιανικής μειονότητας.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των γαλλικών τοπικών αρχών, το φθινόπωρο του 1921 ο πληθυσμός της Κιλικίας παρουσίαζε την εξής διαμόρφωση:

Μουσουλμάνοι	238.000
'Αρμένιοι	45.000
'Ελληνες	13.000
Διάφορες εθνικότητες	4.000
Σύνολο	300.000 ⁹²

'Από τον 'Οκτώβριο, οι Γάλλοι είχαν εξετάσει την πιθανότητα τουρκικών αντιποίνων σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού, έπειτα από την εκκένωση της επαρχίας. 'Η κυβέρνηση του Παρισιού είχε, μάλιστα, διαβεβαιώσει τους Συμμάχους ότι θα εμπόδιζε κάθε είδους παραβίαση των διεθνών κανόνων περι

Bouillon πρὸς Κεμάλ, 1715 τῆς 29.10.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3713 τῆς 30.10.21.

91. *A.E. 174*: Peretti πρὸς Briand, 1929 τῆς 10.11.21. *A.E. 175*: Peretti πρὸς Briand, 1960 τῆς 12.11.21, 1981-1982 τῆς 13.11.21. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3856 τῆς 11.11.21, 3858 τῆς 30.11.21. π.ή., χ.δ. τῆς 24.11.21. *D.B.F.P. (447)*: Περίληψη συνομιλίας Crowe - Montille στὸ Foreign Office, 18.11.21.

92. *A.E. 142*: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας: ἔκθεση τῆς 5.3.22. *D.B.F.P. (496)*: Curzon πρὸς Hardinge, 3419 τῆς 30.12.21. 'Αμερικανικὲς στατιστικὲς πρὶν ἀπὸ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον παρουσιάζουν τὴν ἐξῆς ἐντυπωσιακὴ διαφορά:

Μουσουλμάνοι	601.000
'Αρμένιοι	165.000
'Ελληνες	41.000
Σύνολο	807.000

προστασίας των ἐθνικῶν μειονοτήτων. Τὴν ἀπασχολοῦσε, ὅμως, ἡ ἰδέα μιᾶς μαζικῆς φυγῆς τοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὴ Συρία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς ἐπιβαρύνσεις ποὺ θὰ δημιουργοῦσε στὴ γαλλικὴ διοίκηση, τὸ φαινόμενο αὐτὸ μπορούσε νὰ προκαλέσει μιὰ δικαιολογημένη δυσφορία στοὺς κατοίκους τῆς Συρίας⁹³.

Οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες τῶν Ἀρμενίων εἶχαν κάνει γνωστό, ἀπὸ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου, ὅτι ἦταν διατεθειμένοι νὰ ἐνισχύσουν τὴ φυγὴ τῶν πιστῶν τους σὲ περίπτωσιν ποὺ τὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο δὲν περιεῖχε σαφεῖς ἐγγυήσεις γιὰ τὴν προστασίαν τῶν μειονοτήτων. Ἔτσι, ὅταν στὰ τέλη Νοεμβρίου, ὁ Franklin-Bouillon ἐπέστρεψε στὴν Κιλικία, ἡ ἐξοδὸς βρισκόταν ἤδη σὲ προχωρημένο στάδιο. Ὑπεύθυνες γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἦταν, κατὰ τὸν Γάλλο ἀπεσταλμένο, οἱ ἀρμενικὲς καὶ οἱ ἐλληνικὲς ὀργανώσεις τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κύπρου⁹⁴.

Ἡ ἐξοδὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Ἀδάνων ὑπῆρξε σχεδὸν καθολικὴ. Σημεῖο συγκέντρωσης τῶν προσφύγων ἦταν τὸ λιμάνι τῆς Μερσίνας, ὅπου ἐπιβιβάζονταν σὲ πλοῖα μὲ κύριο προορισμὸ τὴν Κύπρο. Μέχρι τὰ τέλη Νοεμβρίου, οἱ βρετανικὲς ἀρχὲς τοῦ νησιοῦ εἶχαν στεγάσει περισσότερους ἀπὸ 13.000 Ἀρμένιους, στοὺς ὁποίους παρεῖχαν δωρεὰν τροφὴ γιὰ ἓνα μῆνα. Δεύτερος πόλος συγκέντρωσης ὑπῆρξε τὸ Ντερτυὸλ, ἀπὸ ὅπου οἱ πρόσφυγες ἐπιχειροῦσαν νὰ περάσουν στὴ Συρία. Γύρω στοὺς 2.500 εἶχαν καταφέρει νὰ διασχίσουν τὰ σύνορα, χρησιμοποιοῦντας ὁρεινὰ μονοπάτια. Στις 30 Νοεμβρίου, 45.000 περίπου χριστιανοὶ εἶχαν ἤδη ἐγκαταλεῖψει τὰ σπίτια τους καὶ ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὴν Κιλικία. Ἡ ἐξοδὸς γινόταν χωρὶς ἐπείσοδια καὶ μὲ φανερὸ πνεῦμα ὀργάνωσης⁹⁵.

Ἀρχὲς Δεκεμβρίου, μπροστὰ στὸν αὐξανόμενο ρυθμὸ τῆς φυγῆς, ἡ Κύπρος, ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος ἔκλεισαν τὰ σύνορά τους στοὺς πρόσφυγες. Τὸ ἴδιο ἔγινε μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴ Σμύρνη. Οἱ γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Συρίας ἐπέτρεψαν τὴν ἐλεύθερην ἐγκατάστασιν μόνο σὲ ὅσους διέθεταν οἰκονομικοὺς πόρους καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχαν ἐγγυηθεῖ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀρμενικῶν κοινοτήτων. Ὅσοι ἔφτασαν χωρὶς μέσα διαβίωσης, τοποθετήθηκαν σὲ ἐργοτάξια καὶ σὲ φυτεῖες. Στις 4 Ἰανουαρίου 1922, ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ ἀποφάσισε νὰ χορηγήσει τὸ ποσὸ τῶν 50 ἑκατομ. φράγκων γιὰ βοήθεια τῶν Ἀρμενίων προσφύγων ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴ Συρία⁹⁶.

93. *A.E. 137*: Gouraud πρὸς Briand, 1285-1287 τῆς 1.10.21, 1354-1356 τῆς 18.10.21. Berthelot πρὸς Gouraud, 898 τῆς 15.10.21.

94. *A.E. 174*: Gouraud πρὸς Briand, 1396 τῆς 24.10.21. *A.E. 175*: Franklin-Bouillon πρὸς Peretti, 4-5 τῆς 28.11.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Θρησκευτικοὶ ἡγέτες τῶν Ἀρμενίων πρὸς Pellé, ἐπιστολὴ τῆς 14.10.21. *D.B.F.P. (143)*: Rumbold πρὸς Curzon, 439 τῆς 2.5.21.

95. *A.E. 139*: Gouraud πρὸς Briand 1548-1551 τῆς 25.11.21, 1561 τῆς 29.11.21. *A.E. 142*: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας: ἔκθεσις τῆς 5.3.22.

96. *A.E. 139*: Laporte πρὸς Briand, 8-10 τῆς 4.12.21. Gouraud πρὸς Briand, 1594

Ἡ ἐξοδος τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἶχε διαφορετικὸ χαρακτήρα. Ὑπῆρχαν δυὸ ξεχωριστὲς κατηγορίες Ἑλλήνων: οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ Ἑλληνες ὑπῆκοοι. Γιὰ τοὺς πρῶτους ἴσχυαν ὅλες οἱ ἐγγυήσεις περὶ προστασίας τῶν μειονοτήτων. Ἡ τύχη τῶν δευτέρων βρισκόταν σὲ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν σχέσεων πού ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὶς κυβερνήσεις τῆς Ἀγκυρας καὶ τῆς Ἀθήνας. Ἐχοντάς το ὑπ' ὄψη της αὐτό, ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ ἡγεσία εἶχε ἤδη ἀντιμετωπίσει τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἐκκένωσης τῶν Ἑλλήνων τῆς Κιλικίας ἀπὸ τὸν προηγούμενον Ἀπρίλιο. Ἡ ὑπογραφὴ τῆς πρῆτης γαλλοτουρκικῆς συμφωνίας στὸ Λονδίνο καὶ ἡ ἐπικείμενη ἀναχώρηση τῶν Γάλλων ἀπὸ τὴν ἐπαρχία, εἶχαν ἀναγκάσει τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἀθήνας νὰ προγραμματίσει τὴ συγκέντρωση τῆς ἐλληνικῆς μειονότητας στὴ Μερσίνα. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ παραλάμβαναν τοὺς πρόσφυγες πλοῖα πού θὰ τοὺς ὀδηγοῦσαν σὲ ἀσφαλέστερο προορισμό⁹⁷.

Τὸ ὅλο σχέδιο ἀναμολχέτηκε τὸν Ὀκτώβριο, μὲ τὴ σύναψιν τῆς συμφωνίας τῆς Ἀγκυρας. Ἀμέσως κυκλοφόρησε ἡ φήμῃ ὅτι οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς πού ἐπρόκειτο νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Κιλικία θὰ ἦταν ἀμείλικτες ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνες ὑπῆκοους πού εἶχαν σκοπὸ νὰ παραμείνουν. Στὶς 14 Νοεμβρίου, μὲ ἐπίσημο διάβημα πρὸς τὸ Quai d'Orsay, ὁ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδας στὸ Παρίσι, Πέτρος Μεταξᾶς, ζήτησε προστασία γιὰ τὴν ἐλληνικὴ μειονότητα τῆς Κιλικίας ἀπὸ τὶς τοπικὲς γαλλικὲς προξενικὲς ἀρχές. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπάντησε ὅτι τῆς ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀναλάβει τέτοια ὑποχρέωσις. Οἱ πρόξενοί της δὲν μπορούσαν νὰ ἐκπροσωπήσουν τὰ συμφέροντα μιᾶς τρίτης χώρας ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ γαλλοτουρκικὴ συμφωνία δὲν ἀποτελοῦσε εὐρύτηρη συνθήκην εἰρήνης, ἀλλὰ ἀπλὸ διακανονισμὸ τοπικοῦ χαρακτήρα. Ἡ μόνῃ ὑπόσχεσις στὴν ὁποία μπορούσε νὰ προβεῖ ἀφοροῦσε τὴν παροχὴ βοήθειας σὲ ὅσους Ἑλληνες ὑπῆκοους ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Κιλικία πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν⁹⁸.

Ἐτσι, ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀθήνας ἀποφάσισε νὰ στείλει τρία μεταγωγικὰ πλοῖα στὴ Μερσίνα γιὰ νὰ παραλάβουν τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμό. Βοηθώντας μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὴ μειονότητα τῆς Κιλικίας, ἤλπιζε, παράλληλα, καὶ σὲ μιὰ διέγερσιν τῆς χριστιανικῆς συνείδησης τῶν Ἀγγλων, πού μπορούσε νὰ ἔχει

τῆς 5.12.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Ξυδιᾶς πρὸς Καρτάλη, 615 τῆς 30.11.21. Βότσης πρὸς Καρτάλη, 8476 τῆς 15.12.21.

97. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Μπαλτατζῆς πρὸς Μεταξᾶ, 4755 τῆς 30.4.21, Μεταξᾶς πρὸς Μπαλτατζῆ, 1228 τῆς 21.4.21, 1528 τῆς 17.5.21.

98. *A.E. 138*: Peretti πρὸς Billy 377, πρὸς Gouraud 989 τῆς 15.11.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Μεταξᾶς πρὸς Καρτάλη, 3876 τῆς 15.11.21. Κούμαρης πρὸς Καρτάλη, 1212 τῆς 11.11.21, 1278 τῆς 21.11.21. Καρτάλης πρὸς Στεργιάδην, 84704-84706 τῆς 25.11.21. *D.B.F.P. (447)*: Περίληψιν συνομιλίας Crowe - Montille στὸ Foreign Office, 18.11.21.

ευεργετικά επακόλουθα στην περαιτέρω εξέλιξη της μικρασιατικής εκστρατείας⁹⁹.

Η ελληνική κυβέρνηση έδωσε εντολή στα πλοία να αποβιβάσουν τους πρόσφυγες στον κοντινότερο προορισμό, δηλαδή στην Κύπρο. Οι αρχές της Αθήνας είχαν πάρει την απόφαση αυτή χωρίς να έχουν προηγουμένως ενημερώσει τη βρετανική κυβέρνηση. Αναπόφευκτα προκάλεσαν την έντονη διαμαρτυρία των Άγγλων¹⁰⁰. Τα πλοία έφτασαν στο λιμάνι της Λάρνακας στις 19 Νοεμβρίου. Οι αρχές του νησιού επέτρεψαν την αποβίβαση των Κυπρίων υπηκόων μόνο, εξαιτίας έλλειψης θέσεων στο λοιμοκαθαρτήριο. Παρά τις προσπάθειες του προξένου της Ελλάδας, τα πλοία αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Λάρνακα στις 25 Νοεμβρίου, ενώ ανάμεσα στους επιβάτες είχαν εκδηλωθεί κρούσματα ευλογιάς¹⁰¹. Ύστερα από εντολή της ελληνικής κυβέρνησης, κατευθύνθηκαν προς τη Σμύρνη. Εκεί, όμως, συνάντησαν το ίδιο πρόβλημα. Ο ύπατος άρμοστής της Ελλάδας, Αριστείδης Στεργιάδης, απαγόρευσε την αποβίβαση των προσφύγων για δυο λόγους: αδυναμία παροχής στέγης και έργασίας, και κίνδυνος εκδήλωσης επιδημίας στις τάξεις του ελληνικού στρατού¹⁰².

Μην μπορώντας να τους μεταφέρει άλλοι, η ελληνική κυβέρνηση ζήτησε από τη Γαλλία την προσωρινή εγκατάσταση των προσφύγων στη Συρία, διαβεβαιώνοντας τις τοπικές αρχές ότι ήταν δυνατό να εξασφαλισουν από μόνοι τη διαβίωσή τους. Η απάντηση υπήρξε αρνητική: κανένας ανθρωπιστικός λόγος δεν επέβαλλε στη Γαλλία τη λήψη ενός μέτρου που μπορούσε να μετριάσει την ευνοϊκή εντύπωση που η σύναψη του συμφώνου με τους κεμαλικούς είχε προκαλέσει στο μουσουλμανικό κόσμο. Οι Έλληνες πρόσφυγες μεταφέρθηκαν, τελικά, στην Ελλάδα και σκορπίστηκαν στα νησιά του Αιγαίου¹⁰³.

99. *A.E. 138*: Billy προς Peretti, 444 της 15.11.21. Gouraud προς Peretti, 1542 της 23.11.21.

100. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Καρτάλης προς Γούναρη, 12509 της 31.10.21. Ραγκαβής προς Curzon, 4545 της 15.11.21. Curzon προς Ραγκαβή, E. 12594/800/44 της 19.11.21.

101. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Χατζηβασιλείου προς Καρτάλη, 360 της 19.11.21, χ.ά. της 20.11.21, 371 της 22.11.21, 377 της 24.11.21, 381 της 25.11.21. Bentinck προς Καρτάλη, έπιστολή της 21.11.21. Ράλλης προς Στεργιάδη, 63475 της 8.11.21. π.ή.

102. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Στεργιάδης προς Καρτάλη, 723 της 21.11.21. Ράλλης προς Χατζηβασιλείου, 64503 της 9.11.21, π.ή. Καρτάλης προς Χατζηβασιλείου 12923, προς Στεργιάδη 12924 της 23.11.21. *A.Y.E. Υπάτη Αρμοστεία Σμύρνης 6/2*: Καρτάλης προς Στεργιάδη, 13055 της 14.11.21. Στεργιάδης προς αντιπροσώπους άρμοστέας στην Προύσα, Άνδραμύτι και Πάνορμο, 715 της 5.11.21 π.ή., προς Διμεναρχείο Σμύρνης, χ.ά. της 9.11.21 π.ή., προς sir Harry Lamb, 4303 της 25.11.21.

103. *A.E. 138*: Peretti προς Billy 395, προς Gouraud 1013 της 21.11.21. *A.Y.E. A5/VI (14)*: Peretti προς Μεταξά, σημείωση της 18.11.21. Μεταξάς προς Καρτάλη, 3937 της 21.11.21, 4023 της 28.11.21. Καρτάλης προς Μεταξά, Ραγκαβή, Κούμαρη, 12752 της 6.11.21. π.ή. Κούμαρης προς Καρτάλη, χ.ά. της 20.11.21. Ραγκαβής προς Καρτάλη, 388 της 14.2.22. Ροντήρης προς Καρτάλη, 81 της 21.3.22.

Ι. ΕΞΟΔΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ

(1.11.1921 - 4.1.1922)

1) ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΜΕΡΣΙΝΑ	
'Αρμένιοι	30.023
'Ελληνες	6.392
Σύριοι	1.129
Διάφορες εθνικότητες	59
Σύνολο	37.603
2) ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΝΤΕΡΤΟΛ	12.056
3) ΑΝΑΧΩΡΗΣΗ ΑΠΟ ΚΙΑΙΣ-ΑΪΝΤΑΜΠ	4.500 (περίπου)
ΣΥΝΟΛΟ	54.159 (περίπου)

ΙΙ. ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΠΟΥ ΠΑΡΑΜΕΙΝΑΝ

1) ΚΙΑΙΚΙΑ	
Σύριοι	2.606
'Αρμένιοι	637
'Ελληνες	518
Σύνολο	3.761
2) ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΙΑΙΣ-ΑΪΝΤΑΜΠ	5.500 (περίπου)
ΣΥΝΟΛΟ	9.261 (περίπου)

Ἐλάχιστοι ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἐπέστρεψαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Στις ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1922, οἱ Ἀρμένιοι δὲν ξεπερνοῦσαν τοὺς 100, ἐνῶ κάπως περισσότεροι ἦταν οἱ Ἕλληνες ποὺ εἶχαν ὀθωμανικὴ ὑπηκοότητα. Μιὰ γαλλοτουρκικὴ μεικτὴ ἐπιτροπὴ σχηματίστηκε μὲ σκοπὸ τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴ διαφύλαξη τῆς ἀκίνητης περιουσίας ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει οἱ πρόσφυγες. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1922, ἡ γαλλικὴ κυβέρνηση κατὰφερε νὰ ἀποσοβῇ *in extremis* τὴν ἀπαλλοτρίωση αὐτῶν τῶν κτημάτων ἀπὸ τὶς κεμαλικὲς ἀρχές¹⁰⁴.

Ἡ μεταβίβαση τῆς ἐξουσίας ἐγινε χωρὶς σοβαρὰ ἐπεισόδια. Ἡ τουρκικὴ διοίκηση καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἐγκαταστάθηκαν σὲ ὁλόκληρὴ τὴν Κιλικίαν τὴν 1η Δεκεμβρίου. Μοναδικὴ ἐξαιρεση ἀποτέλεσε τὸ Ντερτινὸν, ποὺ οἱ Γάλλοι συνέχισαν νὰ ἐλέγχουν ἐξαιτίας τῆς συγκέντρωσης ἐκεῖ μεγάλου ἀριθμοῦ προσφύγων. Ἀν ἐξαιρέσει κανεὶς μιὰ πομπώδη εἴσοδο τοῦ Τούρκου Βασιλῆ στὰ Ἀδανα, δὲν σημειώθηκαν ἀκρότητες σὲ βάρος τῶν χριστιανῶν ποὺ εἶχαν παραμείνει.

104. *A.E. 141*: de Caix πρὸς Poincaré, 119 τῆς 8.2.22. *A.E. 142*: Μεικτὴ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἐκκένωση τῆς Κιλικίας: ἔκθεση τῆς 5.3.22. *A.Y.E. 45/VI (9)*: Βαλέττας πρὸς Θεοτόκη, 22616/10235 τῆς 25.7.22.

Στις 5 Δεκεμβρίου, οί Τούρκοι ανάλαβαν καὶ τὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς τοῦ 'Αιντάμπ¹⁰⁵.

Τέλη Δεκεμβρίου, οί γαλλικὲς ἀρχὲς τοῦ Ντερτυὺλ ἀνακάλυψαν ἓνα παράνομο ὅπλοστάσιο μὲ μεγάλη ποσότητα πυρομαχικῶν. Ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις ποὺ ἀκολούθησαν, προέκυψε ὅτι ὁ ὅπλισμός ἀνῆκε σὲ μιὰ ἑλληνο-ἀρμενικὴ μυστικὴ ὀργάνωση ποὺ σχεδίαζε νὰ δημιουργήσῃ ἀντιστασιακὴ κίνηση τὴ στιγμὴ τῆς ἐγκατάστασης τῆς κεμαλικῆς διοικήσεως¹⁰⁶. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1921, τὴ στιγμὴ δηλαδὴ τῆς ὑπογραφῆς τῆς πρώτης γαλλοτουρκικῆς συμφωνίας στὸ Λονδίνο. Οἱ Ἀρμένιοι, ποὺ μέχρι τότε εἶχαν τὴν πλήρη συμπαράσταση τῆς Γαλλίας στὸν ἀγῶνα τους, ἔκριναν σκόπιμο νὰ ζήτησουν προστασία ἀπὸ τοὺς Βρετανούς. Στὴν ἀπόφαση αὐτὴ τοὺς ἐνθάρρυναν οἱ ἀρμενόφιλοι κύκλοι τῆς ἀγγλικῆς πρωτεύουσας ποὺ εἶχαν διασυνδέσεις μὲ τὸ Foreign Office. Τὸν Ἀπρίλιο, σχηματίστηκε στὸ Λονδίνο μιὰ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ὀργάνωση προπαγάνδας, τόσο στὴν Κιλικία ὅσο καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Τουρκίας.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, μόλις πληροφορήθηκε τὸ γεγονός, συνέβαλε στὴ δημιουργία μιᾶς ἀνάλογης ἐπιτροπῆς στὴν Ἀθήνα. Τὴν ἡγεσία τῆς ἀποτελοῦσαν ὁ δικηγόρος Τσερέπης, ὁ βουλευτὴς Θράκης Σαραντιάδης, ὁ βουλευτὴς Ραιδεστοῦ Παπατζιάν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀρμενικῆς παρτουκίας στὴν Ἀθήνα, Κελετζιάν. Μὲ τὴ συμπαράσταση τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης, οἱ δυὸ ἐπιτροπὲς ἀποφάσισαν νὰ συντονίσουν τὴ δράση τους. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, ἐπέλεξαν τὴν Κύπρο σὰν βάση γιὰ τὴ συγκέντρωση πολεμοφοδίων. Ἀποφάσισαν, ἐπίσης, νὰ ὀργανώσουν ἐνοπλὴ ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Τούρκων στὴν Κιλικία, ὥστε ἀπὸ τὴν πλήρη ἀποχώρηση τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχής.

Ἡ ἀποστολὴ πολεμικοῦ ὀπλοῦ πρὸς τοὺς Ἀρμένιους ἀντάρτες ἄρχισε τὸν Ἰούνιο. Οἱ Ἕλληνες ἔστειλαν μὲ τὴ σειρά τους πρᾶκτορες στὴν Κιλικία. Πιὸ γνωστοὶ ἦταν ἡ Θεοδοσία Δεδεογλου καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ζαχάρογλου ἢ Ζαχαριάδης ἀπὸ τὴν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας. Σημειώθηκε, μάλιστα, καὶ μιὰ ἀποστολὴ ὀπλισμοῦ ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης. Τὸ ὀπλὸ αὐτὸ συγκεντρώθηκε σὲ ἐκκλησίες τοῦ Ντερτυὺλ. Ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους στόχους τῆς κοινῆς προπαγάνδας ἦταν ἡ δημιουργία κατάλληλου κλίματος γιὰ μιὰν ἀνακατάληψιν τῆς Κιλικίας, τὴ φορὰ αὐτὴ ἀπὸ βρετανικὸ στρατό. Προκειμένου νὰ αὐξηθεῖ ἡ διεθνὴς συγκίνηση ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὴ γαλλοτουρκικὴ προσέγγισιν, ἡ ὀργάνωσις ἐνθάρρυνε τὴ μαζικὴ ἔξοδο τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία. Ἡ ἀνακάλυψιν, ὅμως, τοῦ δικτύου καὶ ἡ σύλληψιν τῶν

105. *A.E. 139*: Gouraud πρὸς Briand, 1584 τῆς 3.12.21. Laporte πρὸς Briand, 8-10 τῆς 4.12.21.

106. *A.E. 141*: de Caix πρὸς Briand, 1663 τῆς 28.12.21.

ήγετικών στελεχών στο Ντερνυόλ, έξουδετέρωσαν αποφασιστικά κάθε ύπονοια ένοπλης αντίστασης εναντίον των κεμαλικών¹⁰⁷.

Η αποχώρηση του γαλλικού στρατού από την Κιλικία άρχισε σταδιακά στις 3 Δεκεμβρίου. Στις 20 Δεκεμβρίου εκκινώθηκαν τα Άδανα, στις 25 το Αιντάμπ, στις 27 η Ταρσός, στις 30 το Κιλίς και στις 4 Ιανουαρίου 1922, τελευταία μέρα της προθεσμίας, η Μερσίνα και το Ντερνυόλ. Αποσύρθηκαν συνολικά 18.000 άνδρες και 30.800 τόνοι πολεμικού υλικού με προορισμό τη Συρία¹⁰⁸. Η διάδοχος κατάσταση προβληματίσε όμως τους Γάλλους. Συμμορίες ατάκτων ξανάρχισαν δράση στο έσωτερικό της Συρίας, κοντά στο Χαλέπι. Οί κεμαλικές αρχές του Αιντάμπ αρνήθηκαν να αναγνωρίσουν τη δικαιοδοσία του Γάλλου προξενικού υπαλλήλου, με τη δικαιολογία ότι η Γαλλία δεν είχε δικαίωμα να διαθέτει προξένους στην Τουρκία από τη στιγμή που δεν είχε υπογράψει μαζί της γενικότερη συνθήκη ειρήνης. Η κυβέρνηση της Αγκυρας επέβαλλε στα εισαγόμενα γαλλικά εμπορεύματα φόρο 25%, ενώ τα αντίστοιχα αμερικανικά, ιταλικά και γερμανικά επιβαρύνονταν με 11% μόνο. Τα τελωνειακά μέτρα είχαν άσχημο αντίκτυπο στην εμπορική ανάπτυξη της Συρίας. Κατάσταση που τον Φεβρουάριο του 1922 οδήγησε τον Έλληνα στρατιωτικό σύνδεσμο στο άρχηγείο της Βηρυττού στο έξις συμπέρασμα:

«Είναι αναμφισβήτητο ότι η Γαλλία, δια της γαλλοκεμαλικής συνθήκης, περιεπλέχθη εις περιπέτειαν ήτις (. . .) και δυσαρέστους ίσως επιφυλάσσει αυτή εκπλήξεις εν Συρία, ένθα οί Κεμαλικοί ζωηράν ενεργοῦσι προπαγάνδαν, δέν έπαισαν δέ έποφθαλμοῦντες τό βόρειον τμήμα αυτής (Χαλέπιον- Αλεξανδρέτταν)»¹⁰⁹.

Τελευταία αφήσαμε την παράδοση του γαλλικού όπλισμού της Κιλικίας στους Τούρκους. Πρόκειται για έναν παράγοντα που έπαιξε πρωταρχικό ρόλο στη μετέπειτα εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων στο έλληνοτουρκικό μέτωπο.

Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων της Αγκυρας φαίνεται πώς ο Franklin-Bouillon είχε υποσχεθεί στους συνομιλητές του ότι η Γαλλία ήταν

107. Α.Ε. 142: Μεικτή έπιτροπή για την εκκένωση της Κιλικίας: έκθεση της 5.3.22, παράρτημα άρ. 9. Οί πληροφορίες προέρχονται άσφαλώς από τις άνακρίσεις των συλλεφθέντων από τις γαλλικές αρχές ήγετικών στελεχών της οργάνωσης. Α.Υ.Ε. Α5/VI (14): Χατζηβασιλείου προς Καρτάλη, 354 της 2.11.21, χ.ά. της 28.11.21, 426 της 2.12.21. Μελās προς Αρχηγείο Στρατιάς Μικράς Ασίας, 10 της 7.1.22.

108. Α.Ε. 141: Αρχηγείο Στρατιάς Έγγυς Ανατολής προς Γενικό Έπιτελείο (Πάρισι), 18 της 6.1.22. Α.Ε. 142: Μεικτή έπιτροπή για την εκκένωση της Κιλικίας: έκθεση της 5.3.22.

109. Α.Υ.Ε. Α5/VI (11): Μελās προς Αρχηγείο Στρατιάς Μικράς Ασίας, 93 της 20.2.22. Μεταξās προς Καρτάλη, 636 της 2.3.22.

διαθεσιμμένη να εγκαταλείψει επί τόπου το υλικό αυτό μόλις αποχωρούσαν οι δυνάμεις κατοχής από την Κιλικία. Η υπόσχεση, που δόθηκε χωρίς να υπάρχουν συγκεκριμένες οδηγίες από την κυβέρνηση του Παρισιού, συνετέλεσε στην τελική συγκατάθεση των Τούρκων να υπογράψουν τη συμφωνία¹¹⁰. Επίστρέφοντας, τον 'Οκτώβριο, στη γαλλική πρωτεύουσα, ο Franklin-Bouillon παράδωσε στο Υπουργείο Στρατιωτικών μια κατάσταση με το πολεμικό υλικό που, κατά τη γνώμη του, έπρεπε να παραχωρηθεί στους έθνικιστές. Στις 11 Νοεμβρίου, ο κόμης de Peretti, διευθυντής πολιτικών υποθέσεων του Quai d'Orsay, τηλεγραφοῦσε τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν Briand, πὺ βρισκόταν στὴν Οὐάσινγκτον:

«Ο κ. Franklin-Bouillon ἔχει μείνει μετὰ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἴσαστε σύμφωνος μετὰ τὴν παράδοση ὅπλων, πυρομαχικῶν, στρατιωτικῶν στολῶν, ἀλόγων καὶ αὐτοκινήτων στοὺς κεμαλικούς. Δίχως νὰ θέσει κάτι τέτοιο ἄν ὄρο γιὰ τὴν τελικὴ ὑπογραφὴ τοῦ συμφώνου, ἄφησε τὸν Κεμὰλ νὰ ὑπολογίζει σὲ αὐτὴν τὴ χορήγηση. Ἐξαιτίας τῶν διαμαρτυριῶν πὺν προκάλεσε στὸ Λονδίνο ἡ ὑπογραφὴ τοῦ συμφώνου, νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦταν σκόπιμο νὰ εγκαταλείψουμε ὀπλισμὸ καὶ πυρομαχικὰ στὴν Κιλικία. Θὰ μπορούσαμε, ὅμως, νὰ πωλήσουμε ἐπὶ τόπου τὸ υλικὸ αὐτὸ σὲ Γάλλους ἐμπόρους πὺν, μετὰ τὴ σειρὰ τους, θὰ τὸ πουλοῦσαν στοὺς Τούρκους. Ο κ. Franklin-Bouillon ζήτησε, ἐπίσης, νὰ δοθεῖ στὴν ἰδιωτικὴ βιομηχανία ἡ ἄδεια παραχώρησης πυροβόλων, ὅπλων καὶ πυρομαχικῶν, πὺν τὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν μπορεῖ νὰ ἀντλήσει ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα ἀποθέματα. Παρακαλῶ νὰ μοῦ στείλετε οδηγίες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ κ. Franklin-Bouillon γιὰ τὴ Βηρυττὸ τὴν ἐρχόμενη Κυριακή»¹¹¹.

Οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Franklin-Bouillon ἔφεραν τὴν κυβέρνησι τοῦ Παρισιοῦ σὲ δύσκολη θέση. Ἡ χορήγηση πολεμικοῦ υλικοῦ ἢ οἰκονομικῆς βοήθειας ἀπὸ τίς συμμαχικὲς κυβερνήσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τούρκους εἶχε ἀπαγορευτεῖ μετὰ ἀπόφαση τοῦ Ἀνώτατου Συμβουλίου (10 Αὐγούστου 1921). Οἱ ἰδιώτες, ὅμως, ἦταν ἐλεύθεροι νὰ προβοῦν στὸ ἐμπόριο ὅπλων πρὸς τίς δυὸ ἀντιμαχόμενες παρατάξεις. Ἐκμεταλλευόμενη αὐτὴν τὴ διέξοδο, ἡ γαλλικὴ κυβέρνησι ἐπιχείρησε νὰ βρεῖ μιὰ συμβιβαστικὴ λύσι¹¹².

Οἱ οδηγίες τοῦ Briand ἔφτασαν στὸ Παρίσι στὶς 13 Νοεμβρίου καὶ ἦταν κατηγορηματικὲς: ἡ Γαλλία δὲν μποροῦσε νὰ προβεῖ στὴν παραχώρηση πολε-

110. A.E. 174: Σημείωμα Peretti, 6.11.21. A.E. 175: Pellé πρὸς Peretti, 1985-1986 τῆς 29.11.21.

111. A.E. 138 - A.E. 175: Peretti πρὸς Briand, 1946-1947 τῆς 11.11.21.

112. D.B.F.P. (356): Curzon πρὸς Hardinge, 2275 τῆς 19.8.21.

μικού ύλικού χωρίς να παραβιάσει τις υποχρεώσεις που είχε απέναντι στους Συμμάχους. Μπορούσαν, όμως, να σταλούν στο αρχηγείο της Βηρυττού διαταγές σχετικά με την παράδοση 4.000 αλόγων και όλόκληρου του ελαφρού εξοπλισμού σε ιδιώτες¹¹³. Η σκέψη ότι η γαλλική κυβέρνηση είχε επιτρέψει στην πολεμική βιομηχανία την ελεύθερη προμήθεια πολεμοφοδίων στους κεμαλικούς, ανησύχησε ιδιαίτερα τους Άγγλους. Ο επιτετραμμένος της Γαλλίας στο Λονδίνο αναγκάστηκε να διαβεβαιώσει το Foreign Office ότι ο Briand είχε στείλει σαφείς εντολές για την αποφυγή παραχώρησης όπλισμού και πυρομαχικών στους Τούρκους, κατά τη διάρκεια της εκκένωσης. Την ίδια στιγμή, οι άθηναικές εφημερίδες δημοσίευαν την είδηση της παραχώρησης όλόκληρου του πολεμικού υλικού που υπήρχε στην επαρχία. Στην προσπάθειά της να βρει κάποια μέση λύση, η κυβέρνηση του Παρισιού είχε καταφέρει να δυσχεράσει όλο τον κόσμο¹¹⁴.

Οι κεμαλικοί είχαν αρχίσει να πλευροκοπούν τη Γαλλία μέσω του Franklin-Bouillon, από τη στιγμή της άφιξης της γαλλικής διπλωματικής αποστολής στην Κιλικία, τον Νοέμβριο. Ζητούσαν την παραχώρηση αεροπλάνων, όπλισμού, αυτοκινήτων, στρατιωτικών στολών, αλόγων, των γαλλικών στρατιωτικών εγκαταστάσεων των Άδάνων και όλόκληρου του υλικού τηλεπικοινωνιών. Σύμφωνα με τις προτάσεις τους, η παραχώρηση θα γινόταν με πληρωμή σε δόσεις. Τόσο ο Franklin-Bouillon όσο και ο γενικός πρόξενος στα Άδανα, Osmin Laporte, κατέβαλαν υπεράνθρωπες προσπάθειες για να πείσουν την κυβέρνηση του Παρισιού να υποχωρήσει στις αξιώσεις των Τούρκων¹¹⁵. Στις 20 Νοεμβρίου, ο Briand επανέλαβε την άρνησή του και προκάλεσε τη δυσάρεσκεια του Franklin-Bouillon, που τηλεγραφούσε από τα Άδανα τα εξής:

«Εξέεσα την κατάσταση στον Φερίντ¹¹⁶. Επέμεινα στη σοβαρότητα της διαμαρτυρίας των Άγγλων και υπογράμμισα τον κίνδυνο που θα διέτρεχε η Τουρκία σε περίπτωση που, με μιάν απορροξία (π.χ. χορήγηση όπλων), προσφέραμε στη Μεγάλη Βρετανία αφορμή για να επέμβει δυναμικά στη Μερσίνα. Διόγκωσα επίτηδες το θέμα του κινδύνου. Θεωρώ σκόπιμο να υπερβάλλουμε στις δυσκολίες που απορρέουν από τις σχέσεις μας με τους άλλους Συμμάχους. Είναι ο μόνος τρόπος για να δικαιολογή-

113. A.E. 138: Barthou προς Peretti, 4070 της 10.11.21. Briand προς Peretti, 1011 της 13.11.21. Peretti προς Gouraud, 996 της 17.11.21, προς Barthou, 2325 της 18.11.21.

114. A.E. 138: Billy προς Peretti, 301 της 20.11.21. Bonnevey προς Billy 392, προς Gouraud 1008-1009 της 20.11.21. A.E. 175: Montille προς Peretti, 1007 της 16.11.21, 1011-1013 της 18.11.21. D.B.F.P. (447, 449): Περιλήψεις συνομιλιών Crowe - Montille της 18.11.21 και Curzon - Γούναρη της 19.11.21, στο Foreign Office.

115. A.E. 142: Μεικτή επιτροπή για την εκκένωση της Κιλικίας: έκθεση της 5.3.22.

116. Φερίντ μπέης, εκπρόσωπος της εθνικιστικής κυβέρνησης στην Κιλικία.

σουμε στους Τούρκους την επιφυλακτικότητα που δείχνουμε στο πρόβλημα της παραχώρησης του πολεμικού υλικού»¹¹⁷.

‘Ο Γάλλος άπεσταλμένος κανόνισε για τὰ μέσα Δεκεμβρίου μιὰ νέα συνάντηση με τὸν Κεμάλ, στὸ Ἰκόνιο. Τὶς παραμονὲς τῆς συνάντησης αὐτῆς τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸ Παρίσι:

«Ἐνα ταξίδι πέντε ἡμερῶν στὴν περίοδο τῶν βροχῶν, δείχνει πόσο σημαντικὴ παραμένει ἡ πολιτικὴ μας, παρὰ τὴ μεγάλη ἀπογοήτευση πὺν νιώθω γιὰ τοὺς λόγους πὺν γνωρίζετε. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συνομιλιῶν θὰ προσπαθίσω νὰ ἀγνοήσω ὅσο μπορῶ τοὺς λόγους αὐτοὺς, θίγοντας μόνο θέματα τοπικῆς διοίκησης καὶ ὁργάνωσης τῆς χωροφυλακῆς. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν μπορῶ νὰ κάνω περισσότερα εἶναι ιδιαίτερα λυπηρὸ γιὰ τὰ συμφέροντά μας (. . .) Οἱ Τούρκοι μοῦ ἐπαναλαμβάνουν συνέχεια ὅτι ἔχουμε πέσει θύματα τῆς μονόπλευρης ἐντιμότητάς μας ἀπέναντι στοὺς Ἀγγλους καὶ ὅτι εἶναι διατεθειμένοι νὰ στραφοῦν πρὸς ἄλλη κατεύθυνση, ἂν ἐπιμείνουμε στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἴδιας πολιτικῆς»¹¹⁸.

Ἐρχὲς Δεκεμβρίου, παρατηρήθηκε κάποια ὕφεση στὶς γαλλοβρετανικὲς σχέσεις. Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Briand ἀπὸ τὴν Οὐάσινγκτον συνέπεσε μετὰ τὴν ἐπίδοση στὸ Λονδίνο ὁλόκληρης τῆς ἀλληλογραφίας πὺν ὁ Franklin-Bouillon εἶχε ἀνταλλάξει μετὰ τὴν κυβέρνησή του. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ πράξη καλῆς θέλησης ἀπὸ τὴ μεριὰ τῶν Γάλλων, προκειμένου νὰ διαλυθοῦν οἱ παρεξηγήσεις καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ ἐμπιστοσύνη ἀνάμεσα στὶς δυὸ χῶρες. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ εἶχε ἀρχίσει νὰ προσανατολίζεται στὴν ἰδέα μιᾶς νέας διεθνoῦς διάσκεψης γιὰ τὶς ὑποθέσεις τῆς Ἑγγὺς Ἀνατολῆς καὶ προσφέρθηκε νὰ πιέσει τοὺς κεμαλικoὺς νὰ ἐπισπεύσουν τὴ σύναψη εἰρήνης μετὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Ἀγγλοι παρακολούθησαν μετὰ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τὴ μεταστροφή τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ ἐξέφρασαν, μετὰ τὴ σειρά τους, τὴν ἐλπίδα νὰ δοθεῖ τέλος στὶς διαμάχες πὺν τελευταῖα τοὺς εἶχαν φέρει ἀντιμέτωπους μετὰ τὴ Γαλλία¹¹⁹. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Briand στὶς πιέσεις τοῦ Franklin-Bouillon ὑπῆρξε χαρακτηριστικὴ τοῦ νέου πνεύματος πὺν ἐπικρατοῦσε στὸ Παρίσι:

«Πρέπει νὰ καταλάβετε πόσο ἐπείγει νὰ μὴ δοθεῖ συνέχεια στὸ θέμα τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ πολεμικοῦ υλικοῦ στὴν Κιλικία. Οἱ ἀντιδράσεις τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης δὲν ἔχουν ἀλλάξει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ὑπογραφῆς

117. A.E. 138: Franklin-Bouillon πρὸς Peretti, 1528-1529 τῆς 21.11.21.

118. A.E. 139: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 16-21 τῆς 10.12.21.

119. D.B.F.P. (470, 471): Hardinge πρὸς Curzon, 928 τῆς 3.12.21, 930 τῆς 6.12.21.

τῆς συμφωνίας τῆς "Αγκυρας. Φαντάζεστε, λοιπόν, τί εἶδους ἐπιχειρήματα θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιοῦσε ἐναντίον μας, ἂν τυχὸν ἀποφασίζαμε νὰ ἐγκαταλείψουμε αὐτὸ τὸ ὕλικὸ ἐπὶ τόπου»¹²⁰.

Ἡ συνάντηση τοῦ Franklin-Bouillon μὲ τὸν Κεμάλ πραγματοποιήθηκε τελικὰ στὸ "Ακ-Σεχίρ ἀπὸ τὶς 11 μέχρι τὶς 16 Δεκεμβρίου. Ἀποφασίστηκε ἀπὸ κοινοῦ ἡ παράταση ἀπὸ τρεῖς σὲ ἔξι μῆνες τῆς ἀναβολῆς τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων γιὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Κιλικίας ποὺ εἶχαν ὀθωμανικὴ ὑπηκοότητα, καθὼς καὶ ἡ παραμονή, γιὰ ἓνα χρόνον, τῆς μεικτῆς ἐπιτροπῆς ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴ διαφύλαξη τῶν περιουσιῶν τῶν προσφύγων. Τὰ μέτρα αὐτὰ ἀπόβλεπαν στὴν ἐνίσχυση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν χριστιανῶν ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὰ σπίτια τους.

Κεντρικὸ θέμα τῶν συνομιλιῶν ἦταν, φυσικὰ, ἡ παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου. Ἡ ἀδιλλαξία τῆς κυβέρνησης τοῦ Παρισιοῦ εἶχε στερῆσει ἀπὸ τὸν Franklin-Bouillon τὸ ἀποτελεσματικότερο ὄπλο. Ἡ ἀποτροπὴ τῆς ἀποτελμάτωσης τῶν γαλλοτουρκικῶν σχέσεων ὀφείλεται καὶ πάλι σὲ αὐτόν. Ὅπως εἶχε συμβεῖ κατὰ τὶς διαπραγματεύσεις τῆς "Αγκυρας, ἔτσι καὶ τώρα, ἀνάπτυξε ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, χωρὶς νὰ ἔχει ὁδηγίες ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἐκπροσωποῦσε. Ἀπὸ τὸν τόπον τῶν τηλεγραφημάτων ποὺ ἔφταναν στὸ Quai d'Orsay σχετικὰ μὲ τὶς συνομιλίες τοῦ "Ακ-Σεχίρ, μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς (γιατὶ κάτι τέτοιο δὲν ἀναφέρεται συγκεκριμένα πούθενά) ὅτι ὁ Franklin-Bouillon ὑποσχέθηκε στὸν Κεμάλ, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ, τὴν παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας. Μόλις τερματίστηκαν οἱ συνομιλίες, εἰδοποίησε τὸ Παρίσι ὅτι ὅλα ἔπρεπε νὰ ἔχουν τακτοποιηθεῖ μέσα στὶς 48 ὥρες ποὺ ἀκολοθυῶσαν. Τὸ γαλλικὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, ὅμως, ἔστειλε πρὸς τὸ ἀρχηγεῖο τῆς Βηρυτοῦ ὁδηγίες ποὺ ἀπαγόρευαν κατηγορηματικὰ κάθε χορήγηση ὀπλισμοῦ ποὺ ἀργότερα μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ¹²¹. Ἡ ἀπόφαση αὕτη προκάλεσε τὴν ἄμεση ἀναχώρηση τοῦ Franklin-Bouillon γιὰ τὸ Παρίσι. Ὁ Γάλλος ἀπεσταλμένος, βλέποντας τὰ σχέδιά του νὰ ναυαγοῦν, βρέθηκε ἄσχημα ἐκτεθειμένος. Γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῶν διαπραγματεύσεων, οἱ γαλλοτουρκικὲς σχέσεις βρῖσκονταν σὲ τόσο κρίσιμη καμπή.

«Ὁδηγείσθε σὲ μεγάλο πολιτικὸ σφάλμα ποὺ θὰ ἔχει ὀδυνηρὲς συνέπειες γιὰ τὴ χώρα μας. Ἐπιστρέφω χωρὶς καθυστέρηση στὸ Παρίσι. Γιὰ λόγους ἐθνικοῦ συμφέροντος εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἔχω μιὰ συνάντηση μὲ τὴν

120. *A.E. 140*: Briand πρὸς Franklin-Bouillon, 18-21 τῆς 14.12.21.

121. *A.E. 140*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 29 τῆς 17.12.21. De Caix πρὸς Briand, 1637 τῆς 21.12.21. Peretti πρὸς Franklin-Bouillon, 24 τῆς 21.12.21. Laporte πρὸς Briand, 8 τῆς 24.12.21. *A.Y.E. Φ.χ.δ.*: Ραγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 5356 τῆς 28.12.21.

Ἐξοχότητά σας, μετὸν κ. Barthou (ὑπουργὸς Στρατιωτικῶν) καὶ μετὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τῇ μέρᾳ τῆς ἀφιξέως μου, διαφορετικὰ φοβᾶμαι ὅτι θὰ εἶναι πολὺ ἀργά»,

τηλεγραφοῦσε ὁ Franklin-Bouillon πρὸς τὸν Briand, στίς 27 Δεκεμβρίου ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη¹²².

Ἡ συνάντησις ἔγινε, τελικὰ, στίς ἀρχὲς Ἰανουαρίου τοῦ 1922 στίς Κάννες, στὰ παρασκήνια διεθνoῦς διάσκεψης κορυφῆς. Στίς 8 Ἰανουαρίου, ὁ Briand εἰδοποίησε τὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν νὰ στείλει ὁδηγίεσ πρὸς τὴ Βηρυττὸ γιὰ τὴ δωρεὰν παραχώρησι τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας στοὺς Τούρκους. Τὸ ὕλικὸ αὐτὸ περιλάμβανε 10.000 τουφέκια Μάουζερ μετὰ ἀντίστοιχα φυσίγγια, 2.000 ἄλογα καὶ 10.000 στρατιωτικὰς στολὰς ἐκστρατείας. Ἀποφασίστηκε, ἐπίσης, ἡ χορήγησις 10 ἀεροπλάνων μετὰ ἀνταλλακτικὰ τους καθὼς καὶ ὁλόκληρου τοῦ ὕλικου τηλεπικοινωνιῶν τῶν Ἀδάνων. Γάλλοι τεχνικοὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀναχωρήσουν σύντομα γιὰ τὴν Ἀγκυρὰ, προκειμένου νὰ ἐκπαιδεύσουν τὸν κεμαλικὸ στρατὸ στὴ χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ ὀπλισμοῦ¹²³.

Δυστυχῶς, τὰ ἀρχεῖα τοῦ Quai d'Orsay δὲν περιέχουν κανένα στοιχεῖο γύρω ἀπὸ τὴ συνάντησι τῶν Καννῶν ἢ σχετικὰ μετὸν παράγοντα ποὺ προκάλεσε μιὰ τόσο ἀπρόβλεπτη, ἐντυπωσιακὴ καὶ ἀποφασιστικὴ τροπὴ στὸ πρόβλημα τῆς παραχώρησις τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου. Ἀπὸ συμπληρωματικὰς πληροφορίας φαίνεται ὅτι τὸ κυριότερο ἐπιχειρήματα τοῦ Franklin-Bouillon στίς συζητήσεις ποὺ εἶχε μετὰ τὴ γαλλικὴ πολιτικὴ ἡγεσία, ἦταν ὁ φόβος γιὰ μιὰ στροφὴ τοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος πρὸς ἄλλη κατεῦθυνση, καὶ συγκεκριμένα πρὸς τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση. Ἡ Γαλλία διέτρεχε ἔτσι θανάσιμο κίνδυνον νὰ χάσει τὰ πλεονεκτήματα ποὺ τῆς εἶχε ἐξασφαλίσῃ ἢ προσέγγισι μετὰ τοὺς κεμα-

122. *A.E. 141*: Franklin-Bouillon πρὸς Briand, 2126 τῆς 27.12.21.

123. *A.E. 141*: Briand πρὸς Peretti, 17-18 τῆς 8.1.22. Franklin-Bouillon πρὸς Γιουσούφ Κεμάλ, 62-65 τῆς 25.1.22. *A.Y.E. A5/VI (8)*: Ἐπιτελικὴ Ὑπηρεσία Στρατοῦ. Γραφεῖον Π: Ἐκθέσεις περὶ ἐφοδιασμοῦ Κεμαλικοῦ Στρατοῦ καὶ ἐνισχύσεως αὐτοῦ παρ' οὐδετέρων, 18.9.21. *A.Y.E. A5/VI (9)*: Βότσης πρὸς Μπαλτατζῆ, 9 τῆς 26.9.21. Οἱ ἐκτιμήσεις τῶν ἐλληνικῶν ὑπηρεσιῶν πληροφοριῶν γιὰ τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ ὕλικὸ τῆς Κιλικίας διέφεραν σημαντικὰ: 80.000 ὅπλα, 50 πυροβόλα, 250 μυδραλιοβόλα καὶ 2 ἑκατομ. φυσίγγια. Σύμφωνα μετὰ τῆς ἰδίας ὑπηρεσίας, ἡ ποσότης ποὺ τελικὰ παραχωρήθηκε στοὺς κεμαλικούς ἦταν περίπου ἡ ἴδια. Οἱ ἀριθμοὶ αὗτοί ξεπερνοῦν προφανῶς τὴν πραγματικότητα. Τὸ μέγεθος, ἄλλωστε, τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς δὲν δικαιολογοῦσε τὴν ὑπαρξὴ τόσο μεγάλης ποσότητος πολεμοφοδίων. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ θὰ ἦταν περισσότερο ἀξίπιστο νὰ ἀρκεσθοῦμε στοὺς ἀριθμούς ποὺ ἀποκαλύπτουν τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἐλλειποῦς πληροφόρησις τῶν ἐλληνικῶν ὑπηρεσιῶν εἶναι, ἐπίσης, ἡ μνεία περιστατικῶν ἐπίσημης παραχώρησις πολεμικοῦ ὕλικου (τοῦ λαθρεμπορίου ἐξαχρουμένου) καὶ κατὰ τὸ διάστημα Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 1921. Στὴν πραγματικότητά, κανένα περιστατικὸ τοῦ εἰδους αὐτοῦ δὲν εἶχε τελικὰ σημειωθεῖ.

λικούς. Μένει να αναρωτηθεί κανείς αν η κινδυνολογία του Γάλλου απεσταλμένου ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα ή αν επρόκειτο για επιτήδεια τέχνασμα που οδήγησε, τελικά, τη γαλλική κυβέρνηση στη λήψη μιας τόσο κρίσιμης απόφασης. Η εξεύρεση απάντησης απαιτεί μια γενικότερη ανασκόπηση της κατάστασης που επικρατούσε στην Έγγυς Ανατολή κατά τους τελευταίους μήνες του 1921.

Είναι γεγονός ότι ο Κεμάλ προσπάθησε να πετύχει την πλήρη διπλωματική απομόνωση της Ελλάδας, επιχειρώντας την υπογραφή χωριστών συμφωνιών με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Όμως, το φθινόπωρο του 1921, ο άρχηγός του έθνικιστικού κινήματος κινδύνευσε να πέσει ο ίδιος θύμα της πολιτικής του. Μέχρι τότε, οι Γάλλοι ήταν ανένδοτοι στο ζήτημα της παραχώρησης του πολεμικού υλικού της Κιλικίας. Η αποστολή Tuozzi δεν είχε καταλήξει στο επιθυμητό αποτέλεσμα με τους Ιταλούς, ενώ μια ανεπίσημη κρούση προς τη μεριά των Άγγλων απέτυχε οίκτρα¹²⁴. Παρ' όλο που οι ρωσοτουρκικές σχέσεις χαρακτηρίζονταν από ένα αμοιβαίο αίσθημα καχυποψίας, η Σοβιετική Ένωση εξακολουθούσε να τροφοδοτεί ακατάπαυστα τους κεμαλικούς με όπλισμό από τα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας. Στις 13 Οκτωβρίου 1921, μάλιστα, η κυβέρνηση της Άγκυρας είχε υπογράψει συμφωνία με τις τρεις Σοβιετικές Δημοκρατίες του Καυκάσου, στο Κάρς. Η πράξη αυτή χαρακτηρίστηκε

124. *A.Y.E. A5/VI (I)*: Βότσης προς Καρτάλη, 276 της 2.12.21 π.η. *A.Y.E. A5/VI (4)*: Βότσης προς Καρτάλη, 151 της 27.10.21. *A.Y.E. A5/VI (11)*: Βότσης προς Καρτάλη, 297 της 12.12.21. *D.B.F.P. (482)*: Curzon προς Hardinge, 709 της 12.12.21. 'Από τα τέλη Οκτωβρίου κυκλοφορούσε στην Κωνσταντινούπολη η φήμη ότι ο Franklin-Bouillon είχε αναλάβει να μεσολαβήσει προσωπικά για μια προσέγγιση ανάμεσα στις κυβερνήσεις της Άγκυρας και του Λονδίνου. Σύμφωνα με την ίδια φήμη, οι Τούρκοι ζητούσαν σάν βάση των διαπραγματεύσεων την αναθεώρηση της συνθήκης των Σεβρών, την πλήρη επιβολή της οθωμανικής κυριαρχίας στις περιοχές της Σμύρνης και της Ανατολικής Θράκης και την κατάργηση των διωμολογήσεων. Στο επεισόδιο αυτό δεν δόθηκε συνέχεια μέχρι τον Δεκέμβριο, όταν κάποιος απόστρατος ταγματάρχης Henry, που είχε επιχειρήσεις στην Κωνσταντινούπολη, πήγε στην Ίνεπολη με σκοπό την έναρξη διαπραγματεύσεων με τους κεμαλικούς. Ύποσχέθηκε την αυστηρή ουδετερότητα της Βρετανίας στην ελληνοτουρκική διένεξη, την πλήρη εκκένωση της Μικρασίας από τον ελληνικό στρατό, και το διορισμό από τους Συμμάχους ενός διοικητή για την Ανατολική Θράκη. Στα μέσα Δεκεμβρίου, ο παρόξενος αυτός μεσολαβητής πήγε στο Λονδίνο προκειμένου να υποστηρίξει τις απόψεις του. Μόλις πληροφορήθηκαν τα γεγονότα αυτά, οι Άγγλοι αντέδρασαν χωρίς καθυστέρηση. Στην Κωνσταντινούπολη, ο sir Horace Rumbold δημοσίευσε επίσημη διάφωση ότι ο ταγματάρχης Henry ενεργούσε για λογαριασμό της βρετανικής κυβέρνησης. Στο Λονδίνο, ο Curzon απόδωσε το επεισόδιο στην επιθυμία του Κεμάλ να πετύχει κάποια συμφωνία με την Άγγλία, ιδιαίτερα ύστερα από την αποτυχία της αποστολής Tuozzi και τη στασιμότητα που χαρακτήριζε την εφαρμογή του γαλλοτουρκικού συμφώνου. Το Foreign Office, πιστό στην ανάγκη μιας ένωμης διανομητικής προσπάθειας για μεσολάβηση στην ελληνοτουρκική διαφορά, ανέγγειλε ότι δεν επρόκειτο να ενθαρρύνει πρωτοβουλίες τύπου Henry.

σάν συμπλήρωμα τοῦ τουρκοσοβιετικοῦ συμφώνου τῆς Μόσχας. "Ενα σχέδιο γιὰ ἀνάλογες διαπραγματεύσεις εἶχε ἐκπονηθεῖ καὶ μετὰ τὴν Δημοκρατίαν τῆς Οὐκρανίας. Παρὰ τὴν σχετικὴν ψυχρότητα ποὺ τὶς διέκρινε, κανένα στοιχεῖο δὲν προδίδεκε ὅτι οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴν "Αγκυρὰ καὶ τὴν Μόσχαν θὰ κατὰ-ληγαν σὲ ἀδιέξοδο. Οἱ Τούρκοι φρόντιζαν νὰ ὑπενθυμίζουσιν συστηματικὰ τὸ γεγονός αὐτὸ στὸν Franklin-Bouillon, ὑπὸ μορφὴν ἐκβιασμοῦ σχεδόν, τόσο κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ στὴν Κιλικίαν ὅσο καὶ στὶς συνομιλίες ποὺ εἶχαν μαζὶ τοῦ στοῦ "Ακ-Σεχίρ. "Επομένως, ἡ ἀνησυχία τοῦ Γάλλου ἀπεσταλμένου ἦταν μᾶλλον εἰλικρινής¹²⁵.

Τὸ στοιχεῖο, πάντως, ποὺ ἔπεισε τελικὰ τὸν Briand νὰ ὑποχωρήσει ἦταν ἡ ἔγκριση χορήγησης δανείου ὕψους 15 ἑκατομ. λιρῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν βρετανικὴ κυβέρνησι, στὶς 3 Ἰανουαρίου 1922. Ἡ σχετικὴ εἴδησις ἔφτασε στὶς Κάννες ἀκριβῶς τὴν στιγμὴ τῶν συζητήσεων γιὰ τὴν παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας. Μιὰ εἴδησις ποὺ δὲν μπορούσε νὰ περάσει ἀνεκμετάλλευτη ἀπὸ τὴν γαλλικὴν διπλωματίαν. Ἡ οἰκονομικὴ βοήθεια ποὺ χορηγοῦσαν οἱ "Αγγλοι πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποτελοῦσε τὸ καλύτερο πρόσχημα γιὰ τὴν Γαλλίαν, προκειμένου νὰ ἀποδесμευτεῖ ἀπὸ τὶς διασυμμαχικὰς τῆς ὑποχρεώσεις. Ἡ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ βοηθοῦσε τὴν Ἑλλάδα. "Αρα, δὲν ὑπῆρχε λόγος ποὺ θὰ ἐμπόδιζε τὴν Γαλλίαν νὰ ἐνισχύσει τοὺς Τούρκους. "Απὸ τὴν στιγμὴ ἐκείνη, ἡ κυβέρνησις τοῦ Παρισίου μπορούσε νὰ προβεῖ ἐλεύθερα καὶ χωρὶς ἐνδοιασμοὺς στὴν παραχώρηση ὁλόκληρου τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας¹²⁶.

Στὶς 15 Ἰανουαρίου, συνέβη ἓνα ἀπροσδόκητο γεγονός. Ἡ κυβέρνησις Briand παραιτήθηκε χωρὶς νὰ νὰ ζητήσει ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀπὸ τὴν βουλὴν. "Απὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1921, ὁ Γάλλος πρωθυπουργὸς εἶχε θέσει τὰ θεμέλια γιὰ μιὰ περίοδο συνεργασίας μετὰ τὴν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ. Πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν ἀναθέμανση τῶν σχέσεων ἦταν μιὰ ὑποχώρησις τῆς Γαλλίας στὸ θέμα τῶν ἐπανορθώσεων τῆς Γερμανίας. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Briand ἔδειχνε διατεθειμένος νὰ μετριάσει κάπως τὴν σκληροπυρηνικὴν στάση ποὺ κρατοῦσε μέχρι τότε. "Αποτέλεσμα ἦταν ἡ ἀντίδρασις σύσσωμου τοῦ γαλλικοῦ πολιτικοῦ κόσμου, ἀκόμη καὶ στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς κυβερνήσεως. Νέος πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἀνάλαβε ὁ μεγάλος πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Briand, ὁ Raymond Poincaré, συντηρητικὸς καὶ ὑπέρμαχος τῆς κατοχύρωσις τοῦ

125. *A.Y.E. A/4*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 4488 τῆς 7.1.22, χ.ἀ. τῆς 8.1.22. *A.Y.E. A5/VI (3)*: Μεταξῆς πρὸς Καρτάλη, 3992 τῆς 25.11.21. *D.B.F.P. (454, 501)*: Rumbold πρὸς Curzon, 1061 τῆς 22.11.21, 13 τῆς 6.1.22.

126. *A.Y.E. Θ/230*: Γούναρης πρὸς Καρτάλη, 357 τῆς 23.12.21, 362 τῆς 24.12.21. Παγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 5631 τῆς 30.12.21. *A.Y.E. Φ.χ.ἀ.*: Παγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 5408 τῆς 29.12.21, 611 τῆς 28.2.22, 621 τῆς 1.3.22, 631 τῆς 2.3.22, 771 τῆς 10.3.22. *D.B.F.P. (499)*: Curzon πρὸς Bentinck, 2 τῆς 3.1.22.

καθεστῶτος πού εἶχαν ἐπιβάλει σέ παγκόσμια κλίμακα οἱ μεταπολεμικὲς διενεῖς συνθήκες.

Στις 16 Ἰανουαρίου, ὁ Curzon ἔγινε δεκτὸς στὸ Quai d'Orsay καὶ διαπίστωσε μὲ ἀνακούφιση ὅτι ἡ νέα κυβερνητικὴ ὁμάδα ἦταν διατεθειμένη νὰ προωθήσει τὴ διασυμμαχικὴ προσπάθεια γιὰ μεσολάβηση. Εἶχε χαρακτῆρα ἀσφαλῶς λιγότερο φιλοκεμαλικὸ ἀπὸ ὅ,τι ἡ προκάτοχός της. Ὁ Βρετανὸς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν δῆλωσε, μάλιστα, ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Λονδίνου πίστευε ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιὰ μιὰν ἀποτελεσματικὴ ἐπίλυση τῶν γαλλοβρετανικῶν διαφορῶν ἦταν ἡ ἀμοιβαία κατανόησις. Γι' αὐτὸ εἶχε ἀποφασίσει νὰ τοποθετήσῃ στὸ περιθώριον τὴν ὑπόθεσις Franklin-Bouillon καὶ τὶς ἀνωμαλίες πού εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀπὸ αὐτήν. Ἔτσι, ἡ παράδοσις τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας, τελευταία πράξις τῆς κυβέρνησις Briand, ἔγινε ἐσκεμμένα ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, στὸ ὄνομα μιᾶς μελλοντικῆς περιόδου εὐλικρινοῦς συνεργασίας¹²⁷.

Θριαμβολογώντας γιὰ τὴν τελικὴ του ἐπιτυχία, ὁ Franklin-Bouillon τηλεγραφοῦσε πρὸς τὸν Γιουσούφ Κεμάλ, στίς 25 Ἰανουαρίου, τὰ ἑξῆς:

«Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Ἐξοχότητά σας θὰ ἐκτιμήσῃ, ὅπως ἀρμόζει, τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐνήργησε ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις. Εἶμαι εὐτυχὴς πὺν κατάφερα νὰ τακτοποιήσω τὴν ὑπόθεσις αὐτὴ μὲ τὸν τρόπο πὺν σᾶς εἶχα ἐκθέσει σὺν τῷ Ἀκ-Σελί. Ἐκφράζοντας τὴν προσωπικὴ μὺν γνώμην σᾶς ζητῶ, σὺν φίλοις, νὰ δείξετε ὑπομονὴ καὶ ἐμπιστοσύνη. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἂν ἐπικρατήσῃ τὸ πνεῦμα τῆς μετριοπάθειας πὺν χαρακτήρησε τὶς συνομιλίες μας, θὰ καταλήξουμε γρήγορα στὴν εἰρήνη. Τὸν Φεβρουάριον πρόκειται νὰ συνέλθῃ στὸ Παρίσι μιὰ διάσκεψις, σὲ ἐπίπεδον πρωθυπουργῶν, γιὰ νὰ μελετήσῃ τὶς δυνατότητες γιὰ μιὰ μεσολάβηση πὺν θὰ ἦταν ἀποδεκτὴ καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Σᾶς παρακαλῶ νὰ διαβιβάσετε στὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Μουσταφᾶ Κεμάλ τὴ διαβεβαίωση τῆς ἀναλλοίωτης φιλίας μου καὶ νὰ δεχτεῖτε τὴν ἔκφρασις τῆς βαθιᾶς μου συμπάθειας»¹²⁸.

Ἡ διάσκεψις πραγματοποιήθηκε τελικὰ στίς 22 Μαρτίου καὶ σὲ ἐπίπεδον ὑπουργῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀποφασίστηκαν: 1) Ἡ ἀποχώρησις τοῦ ἑλληνικοῦ

127. A.E. 75: Tripier πρὸς Poincaré, 12-14 τῆς 18.1.22. Ὁδηγίαι τοῦ Poincaré πρὸς τὸ νέο ἐπιτετραμμένο τῆς Γαλλίας στὴν Ἀθήνα, Chassain de Marcilly, 27.1.22. A.Y.E. A5/II: Μεταξῶς πρὸς Καρτάλη, 4536 τῆς 13.1.22, χ.ἀ. τῆς 14.1.22, 31 τῆς 16.1.22. Μπαλτατζῆς πρὸς Καρτάλη, χ.ἀ. τῆς 2.1.22 π.ῆ. A.Y.E. A5/VI (11): Μεταξῶς πρὸς Καρτάλη, 294 τῆς 3.2.22, 507 τῆς 5.2.22. Ραγκαβῆς πρὸς Καρτάλη, 1058 τῆς 31.3.22. D.B.F.P. (508): Περίληψις συνομιλίας Poincaré - Curzon στὸ Quai d'Orsay, 16.1.22.

128. A.E. 141: Franklin-Bouillon πρὸς Γιουσούφ Κεμάλ, 62-65 τῆς 25.1.22.

στρατού από τη Μικρασία. 2) 'Η άποτροπή αντιπoinών σέ βάρος τῶν χριστιανικών μειονοτήτων. Τῇν ἐπίβλεψη ἐπρόκειτο νά ἀναλάβουν εἰδικοί ἀντιπρόσωποι τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν. 3) 'Ο σχηματισμός οὐδέτερης ζώνης στή Θράκη μέ ὑποχώρηση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ πίσω ἀπό τή γραμμή Ραιδεστοῦ-Μίδειας.

Μή ἔχοντας ἄλλα περιθώρια ἐπιλογῆς, ἡ κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας συμμορφώθηκε μέ τίς ἀποφάσεις τῶν Συμμάχων. Μιά συγχώνευση τῆς ἐλληνοτουρκικῆς διένεξης μέ μιὰ διεθνή διευθέτηση τοῦ προβλήματος τῇ συνέφερε, ἄλλωστε, μπροστά στήν ἀπειλή τῆς γενικῆς ἐπίθεσης πού ἐτοίμαζαν οἱ κεμαλικοί. Δέν συνέβη ὅμως τὸ ἴδιο καί μέ τοὺς τελευταίους, πού ἀπόρριψαν τίς ἀποφάσεις τῆς διάσκεψης. Ἀπὸ ἐκεῖνη τῇ στιγμή, οἱ ἐπεμβάσεις τῶν Συμμάχων μειώθηκαν αἰσθητά. Τὸ θέμα τῆς μεσολάβησης ἀναμοχλεύτηκε τὸν Αὐγούστο. Ἦταν ὅμως ἀργά πιά. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 1922, ἡ ἐθνικιστικὴ Τουρκία, σίγουρη γιὰ τὴ δική της ὑπεροχή, εἶχε ἀποφασίσει νά λύσει δυναμικά τίς διαφορές της μέ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ εἰρήνη, ὅπως τὴν εἶχε ὁραματιστεῖ, ἐρχόταν σὰν φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐξουδετέρωσης τῆς μακραίωνης ἐλληνικῆς παρουσίας στὸ Μικρασιατικὸ χῶρο. Μὲ τὴν παραχώρηση τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου τῆς Κιλικίας, ἡ τύχη τῆς ἐλληνικῆς ἐκστρατείας στή Μικρασία εἶχε καί τυπικά πιά κριθεῖ, ὅχτῳ μῆνες πρὶν ἀπὸ τὴν τραγικὴ της κατὰλξη.

Συμπέρασμα

Ἀναλαμβάνοντας τὴν ἐντολή γιὰ τὴ διοίκηση μιᾶς ταραχώδους περιοχῆς, ὅπως ἦταν ἡ Κιλικία, ἡ Γαλλία συνάντησε ἐπιπλοκὲς πού δὲν εἶχε προβλέψει. Ἡ συνεννόηση μέ τὸν ἀντίπαλο, δηλαδὴ τοὺς Τούρκους ἐθνικιστές, ἦταν ἡ μόνη διέξοδος γιὰ τὴν ἐπίλυση μιᾶς κατὰστασης, πού τὸ 1921 εἶχε σχεδὸν ἀποκτήσει διαστάσεις καρκινώματος. Ἐπομένως, ἡ μορφή τοῦ τοπικοῦ διακανονισμοῦ, πού ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ προσπάθησε νά δώσει στὸ γαλλοτουρκικὸ σύμφωνο, δὲν ἀποτελεῖ ἀπλή δικαιολογία, ἀλλὰ περιέχει κάποια δόση ἀλήθειας.

Στὸ σημεῖο αὐτό, ὅμως, πρέπει νά τονιστεῖ ὅτι ὑπῆρξε πλήρης σύμπτωση τοῦ συγκεκριμένου προβλήματος τῆς γαλλοτουρκικῆς διαφορᾶς στήν Κιλικία μέ τοὺς εὐρύτερους στόχους τοῦ γαλλικοῦ ἐπεκτατισμοῦ. Ὁ συναγωνισμός ἀνάμεσα στὴ Μεγάλη Βρετανία καί τὴ Γαλλία γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐπικράτηση στή διαλυμένη Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, συνέβαλλε στὴ δημιουργία, ἀπὸ τίς δυὸ Δυνάμεις, μιᾶς πελατείας πού ἐξυπηρετοῦσε ἐπὶ τόπου τὰ συμφέροντά τους. Ἀπὸ τὸ 1919, ἡ ἐκλογή τῶν Ἀγγλων εἶχε στραφεῖ πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Γαλλία ἐκμεταλλεύτηκε, μέ τὴ σειρά της, τὴν ἐκκρεμότητα τῆς Κιλικίας, ἐπιχειρώντας, καί τελικὰ πετυχαίνοντας, τὴν προσέγγιση μέ τὸ κεμαλικὸ κί-

νημα, την ανερχόμενη δύναμη στην Έγγυς Ανατολή. Προβαίνοντας σε όρισμένες παραχωρήσεις, κατοχυρώνοντας όμως παράλληλα τα οικονομικά της συμφέροντα, η κυβέρνηση του Παρισιού χειρίστηκε την όλη υπόθεση με αναμφισβήτητη διπλωματική οξυδέρκεια σε σχέση με την άσπονδη σύμμαχό της, τη Μεγάλη Βρετανία.

Αν, όμως, η προσέγγιση υπήρξε στόχος της γενικότερης εξωτερικής πολιτικής της Γαλλίας, η πραγματοποίησή της οφείλεται στη θέληση τριών προσώπων. Πρώτος ήταν ο Briand, που την επεδίωξε για τα οικονομικά της κυρίως πλεονεκτήματα. Αυτός μεθόδευσε στα παρασκήνια την εναλλακτική λύση στέλνοντας τον Franklin-Bouillon στην Άγκυρα, σε μια στιγμή που οι διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους βρίσκονταν σε πλήρη αποτελμάτωση (Ιούνιος 1921). Δεύτερος ήταν ο Κεμάλ, που, από το 1919, αποζητούσε συστηματικά την πολιτική αναγνώριση του εθνικιστικού κινήματος από τις Μεγάλες Δυνάμεις της Δύσης. Απώδειξε αποτελει το γεγονός ότι παράκαμψε τα εμπόδια που είχε τοποθετήσει ή σοβιετόφιλη παράταξη του κινήματος και επέσπευσε την υπογραφή της συμφωνίας, κάτω από όρους που ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκοί για τη γαλλική πλευρά. Τρίτος ήταν ο Franklin-Bouillon. Με τις πρωτοβουλίες που ανέπτυξε σε δυο τουλάχιστον περιπτώσεις (συνομιλίες Άγκυρας και Ακ-Σεχίρ), δίχως να έχει έγκριση από την κυβέρνηση που εκπροσωπούσε, είχε τη σημαντικότερη ίσως συμβολή στην τελική επίτευξη της προσέγγισης.

Η υπογραφή του γαλλοτουρκικού συμφώνου επισφράγισε την πλήρη απομόνωση της ελληνικής κυβέρνησης στην πιο κρίσιμη καμπή της μικρασιατικής εκστρατείας. Στόν πολιτικό τομέα, αυτό το γεγονός πήρε διαστάσεις επίσημης αναγνώρισης του εθνικιστικού κινήματος από μια Ευρωπαϊκή Δύναμη και συνετέλεσε στην εδραίωση της πίστης των κεμαλικών για την τελική επικράτηση στον αγώνα τους έναντι της Ελλάδας. Στό στρατιωτικό τομέα, απέλευθέρωσε τον Κεμάλ από την υπαρξη ενός πρόσθετου μετώπου, που αποτελούσε ένα είδος αντιπερισπασμού προς όφελος των επιχειρήσεων του ελληνικού στρατού. Η παραχώρηση, τέλος, του γαλλικού πολεμικού υλικού της Κιλικίας, όσο και αν οφείλεται στην έπιμονή του Franklin-Bouillon, υπήρξε το γεγονός που ανάτρεψε την ισορροπία των δυνάμεων και επέτρεψε στους Τούρκους να εξαπολύσουν την τελική επίθεση, λίγους μήνες αργότερα.

Αυτό είναι, σε γενικές γραμμές, το πνεύμα της γαλλοτουρκικής προσέγγισης. Όρισμένα, όμως, σημεία απαιτούν μεγαλύτερη διευκρίνιση. Πράγματι, η Γαλλία επέλεξε την κεμαλική Τουρκία σαν φορέα για την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων στην περιοχή της Έγγυς Ανατολής. Υπάρχουν, όμως, στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η κυβέρνηση του Παρισιού δεν είχε τον παραμικρό δισταγμό να θυσιάσει τη νέα της σύμμαχο, ανάλογα με την εξέλιξη των πραγμάτων. Το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε σε δυο περιπτώσεις: τον Μάιο

και τον Αύγουστο του 1921. Την πρώτη φορά ή κρίση προήλθε από τους κεμαλικούς, ύστερα από την άρνηση της Μεγάλης Έθνοσυνέλευσης να επικυρώσει τη συμφωνία του Λονδίνου. Τη δεύτερη φορά, οι ένδοισμοι προκληθήκαν από τις άρχικες έπιτυχίες της έλληνικής έπίθεσης κατά της "Αγκυρας. Και τις δυο φορές παρατηρήθηκε στο Παρίσι μιá αναζωπύρωση του αίσθήματος της διασυμμαχικής αλληλεγγύης, που μεταφράστηκε σε διάθεση στενής συνεργασίας με τη Μεγάλη Βρετανία στα θέματα της Έγγυς Άνατολής. Σε καμιά περίπτωση, όμως, δεν παραμερίστηκε ή προώθηση της παραδοσιακής πολιτικής. Άντίθετα, καλλιεργήθηκαν ταυτόχρονα διάφορες έναλλακτικές λύσεις: ή προετοιμασία της αποστολής του Franklin-Bouillon στην "Αγκυρα, την πρώτη φορά, και ή σύνταξη του όριστικού κειμένου της γαλλοτουρκικής συμφωνίας, τη δεύτερη. Η γαλλική διπλωματία, σε μιá προσπάθεια να άντλήσει θετικά αποτελέσματα από όποιαδήποτε τροπή των πραγμάτων, έπαιξε συγχρόνως σε διάφορα μέτωπα.

Περισσότερο ειλικρινής υπήρξε ή αναθέρμανση που παρατηρήθηκε στις γαλλοβρετανικές σχέσεις από τον Νοέμβριο του 1921. Κατάσταση που λίγο έλειψε να ζημιώσει ανεπανόρθωτα την προσέγγιση με την Τουρκία, αν δεν επενέβαινε ο Franklin-Bouillon με έπίμονες πιέσεις και αυθαίρετες πράξεις στο ζήτημα, κυρίως, της παραχώρησης του πολεμικού ύλικου της Κιλικίας. Η αναθέρμανση αυτή στοίχισε, άλλωστε, την πρωθυπουργία στον Briand. Παρ' όλο που ο διάδοχός του, ο Poincaré, εμφανίστηκε ως υπέρμαχος μιās ανεξάρτητης και δυναμικής έξωτερικής πολιτικής, στα έλληνοτουρκικά παρατηρήθηκε μιá απρόσμενη σύμπτωση απόψεων ανάμεσα στη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία, για κοινή μεσολάβηση. Γεγονός που οφείλεται στη μετατόπιση του επίκεντρου του ενδιαφέροντος, την εποχή εκείνη, από την Έγγυς Άνατολή στην Κεντρική Ευρώπη. Έτσι, από τις άρχες του 1922, "Έλληνες και Τούρκοι έμειναν στην ουσία μόνοι για να λύσουν τις μεταξύ τους διαφορές.

Η μαζική φυγή του χριστιανικού πληθυσμού από την Κιλικία αποτελεί προόμιο για τη γενικότερη έξοδο του έλληνικού στοιχείου από τη Μικρασία, λίγους μήνες αργότερα. Η εγκατάλειψη της πατρογονικής γής, ή απώλεια των περιουσιών, οι έπιδημίες, οι κακουχίες και οι ταλαιπωρίες των προσφύγων, προαναγγέλλουν τις τραγικές στιγμές που έμελλε να γνωρίσει ο Έλληνισμός της Μικρασίας.

Τέλος, ανάμεσα στις γαλλικές και τις έλληνικές άρχειακές πηγές υπάρχει μιá έντυπωσιακή δυσαναλογία σχετικά με την ποσότητα του πολεμικού ύλικου που παραχωρήθηκε στους κεμαλικούς. Είναι βέβαιο ότι τó ύλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια κατά του έλληνικού στρατού. Η ποσότητα, όμως, αποδεικνύεται μικρότερη από τους διατυμπανιζόμενους συνήθως αριθμούς. Την κύρια πηγή τροφοδοσίας των έθνικιστών αποτελούσαν ή Σοβιετική Ένωση και ή διενέργεια λαθρεμπορίου, φαινόμενο που είχε κάνει την εμφάνισή του

ἀπὸ τὸ 1919. Ὁ ὀπλισμὸς τῶν γαλλικῶν δυνάμεων κατοχῆς τῆς Κιλικίας ἐρχόταν σὲ ἐλάχισονα μοῖρα. Γεγονὸς ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν πεποίθηση ὅτι ἡ οὐσιαστικὴ σημασία τῆς γαλλοτουρκικῆς προσέγγισης πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν πολιτικὴ πτυχὴ τοῦ θέματος: μὲ τὴ διάσπαση ποὺ προκλήθηκε στοὺς κόλπους τοῦ συμμαχικοῦ συνασπισμοῦ καὶ μὲ τὴν ἐπίσημὴ ἀναγνώριση τοῦ κεμαλικοῦ κινήματος ἀπὸ μιὰ Μεγάλῃ Δύναμει τῆς Δύσης, κορυφώθηκε ἡ πίστις τῶν Τούρκων γιὰ τὴν τελικὴ ἐπικράτηση.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΡΕΛΟΣ

ANNEXE I

ACCORD FRANCO-TURC

Angora, le 20 octobre 1921

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et le Gouvernement de la République Française, désireux de conclure un accord entre les deux pays, ont nommé pour leurs Plénipotentiaires :

*Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie S.E. Youssouf Kémal Bey, ministre des Affaires étrangères,
et le Gouvernement de la République Française S.E. Monsieur Henri Franklin-Bouillon, ancien ministre,*

lesquels, après avoir échangé leurs pouvoirs qui ont été trouvés en règle, ont convenu ce qui suit :

Article Premier

Les Hautes Parties Contractantes déclarent que dès la signature du présent accord l'état de guerre cessera entre elles ; les armées, les autorités civiles et les populations en seront immédiatement avisées.

Article II

Dès la signature du présent accord, les prisonniers de guerre respectifs ainsi que toutes les personnes turques ou françaises détenues ou emprisonnées seront remises en liberté et reconduites aux frais de la partie qui les détient dans la ville la plus proche qui sera désignée à cet effet. Le bénéfice de cet article s'étend à tous les détenus et prisonniers des deux parties et quels que soient la date et le lieu de détention, d'emprisonnement ou de capture.

Article III

Dans un délai maximum de deux mois à partir de la signature du présent accord, les troupes françaises se retireront au sud et les troupes turques au nord de la ligne désignée à l'article VIII.

Article IV

L'évacuation et la prise de possession qui auront lieu dans le délai prévu à l'article III seront effectuées selon les modalités à fixer d'un commun ac-

cord par une commission mixte nommée par les commandants militaires des deux parties.

Article V

Une amnistie plénière sera accordée par les deux Parties Contractantes dans les régions évacuées dès leur prise de possession.

Article VI

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie déclare que les droits des minorités, solennellement reconnus dans le Pacte National, seront confirmés par lui sur la même base que celle établie par les conventions conclues à ce sujet entre les Puissances de l'Entente, leurs adversaires et certains de leurs alliés.

Article VII

Un régime administratif spécial sera institué pour la région d'Alexandrette. Les habitants de race turque de cette région jouiront de toutes les facilités pour le développement de leur culture. La langue turque y aura le caractère officiel.

Article VIII

La ligne mentionnée à l'article III est fixée et précisée comme suit :

La ligne frontière partira d'un point à choisir sur le golfe d'Alexandrette immédiatement au sud de la localité de Payas et se dirigera sensiblement vers Meïdan-Ekbès (la station du chemin de fer et la localité restant à la Syrie).

de là elle s'infléchira vers le sud-est de manière à laisser à la Syrie la localité de Marsova et à la Turquie celle de Karnaba, ainsi que la ville de Kilis.

de là elle rejoindra la voie ferrée à la station de Tchoban-Bey, puis elle suivra la voie ferrée de Bagdad dont la plate forme restera sur le territoire turc jusqu'à Nousseïbine.

de là elle suivra la vieille route entre Nousseïbine et Djésiré-ibn-Omar où elle rejoindra le Tigre. Les localités de Nousseïbine et de Djésiré-ibn-Omar ainsi que la route resteront à la Turquie, mais les deux pays auront les mêmes droits pour l'utilisation de cette route.

Les stations et gares de la section entre Tchoban-Bey et Nousseïbine appartiendront à la Turquie comme faisant partie de la plate forme du chemin de fer.

Article IX

Le tombeau de Suleyman Chah, le grand père du sultan Osman, fondateur de la dynastie ottomane, situé à Djaber Kalessi, restera, avec ses dépendances, la propriété de la Turquie qui pourra y maintenir des gardiens et y hisser le drapeau turc.

Article X

Le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie accepte le transfert de la concession de la section du chemin de fer de Bagdad entre Bozanti et Nousseïbine ainsi que des divers embranchements construits dans le vilayet d'Adana à un groupe français désigné par le Gouvernement Français avec tous les droits, avantages et privilèges attachés aux concessions, en particulier en ce qui concerne l'exploitation du trafic.

La Turquie aura le droit de faire ses transports militaires par chemin de fer de Meïdan-Ekbès à Tchoban-Bey dans la région syrienne, et la Syrie aura le droit de faire ses transports militaires par le chemin de fer de Tchoban-Bey jusqu'à Nousseïbine dans le territoire turc.

Article XI

Une commission mixte sera instituée après la ratification du présent accord en vue de conclure une convention douanière entre la Turquie et la Syrie.

Article XII

Les eaux du Kouveik seront réparties entre la ville d'Alep et la région au nord restée turque, de manière à donner équitablement satisfaction aux deux parties. La ville d'Alep pourra également faire à son frais une prise d'eau sur l'Euphrate en territoire turc pour faire face aux besoins de la région.

Article XIII

Les habitants sédentaires ou demi-nomades ayant la jouissance de pâturage ou ayant des propriétés de l'un ou de l'autre côté de la ligne fixée à l'article VIII, continueront comme par le passé à exercer leurs droits. Ils pourront pour les nécessités de leur exploitation, librement et sans payer aucun droit de douane ou de pâturage ni aucune taxe, transporter d'un côté à l'autre de cette ligne leur bétail avec le droit, leurs instruments, leur outillage, leurs sémences et leurs produits agricoles, étant bien entendu qu'ils sont tenus à payer les droits et taxes y relatifs dans les pays où ils sont domiciliés.

ANNEXE II

Lettre adressée par Youssouf Kémal Bey, ministre des Affaires étrangères du Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie à Monsieur Franklin-Bouillon.

Angora, le 20 octobre 1921

Excellence,

Je me plais à espérer que l'accord conclu entre le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie et le Gouvernement de la République Française en vue de réaliser une paix définitive et durable, aura pour conséquence de rétablir et de consolider les relations étroites qui ont existé dans le passé entre les deux nations, le Gouvernement de la République Française s'efforçant de résoudre dans un esprit de cordiale entente toutes les questions ayant trait à l'indépendance et à la souveraineté de la Turquie.

Le Gouvernement de la Grande Assemblée, désireux d'autre part de favoriser le développement des intérêts matériels entre les deux pays, me charge de Vous déclarer qu'il est disposé à accorder la concession des mines de fer, de chrome et d'argent se trouvant dans la vallée du Harchite, pour une durée de 99 ans à un groupe Français qui devra procéder, dans un délai de 5 ans à partir de la signature du présent accord, à l'exploitation de cette concession par une société constituée conformément aux lois turques, avec participation des capitaux turcs jusqu'à concurrence de 50%.

En outre, le Gouvernement Turc est prêt à examiner avec la plus grande bienveillance les autres demandes qui pourraient être formulées par des groupes français relativement à la concession de mines, voies ferrées, ports et fleuves, à condition que les dites demandes soient conformes aux intérêts réciproques de la Turquie et de la France.

Enfin, la Turquie espère que, dès la conclusion de l'accord, le Gouvernement Français voudra bien autoriser les capitalistes français à entrer en relations économiques et financières avec le Gouvernement de la Grande Assemblée Nationale de Turquie.

Veuillez agréer, Excellence, l'assurance de ma très haute considération,

Youssouf Kémal Bey

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

MINISTÈRE FRANÇAIS DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES
ARCHIVES DIPLOMATIQUES
(A.E.)

A. SÉRIE E: LEVANT 1918-1929

CILICIE - SYRIE - LIBAN

- 112 - 114 Armée du Levant. Opérations militaires (Décembre 1918-Décembre 1922).
118 - 120 Armée du Levant. Effectifs et stationnements (1919-1920).
137 - 142 Dossier général (Décembre 1920-Mars 1922).

TURQUIE

- 162 Conférence ottomane à Rome (Janvier 1921).
163 - 164 Conférence interalliée de Londres (Janvier-Avril 1921).
170 - 173 Relations avec la France (Mars 1920-Septembre 1921).
174 - 176 Mission Franklin-Bouillon et accord d'Angora (Octobre 1921-Mars 1922).

B. SÉRIE Z: EUROPE 1918-1929

GRÈCE

- 73 - 75 Politique extérieure (Janvier 1921-Mars 1922).

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ
(Α.Τ.Ε.)

A. ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ. Α' ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1921

- A1 "Εγγράφα σχετικά πρὸς Συνδιάσκεψιν Λονδίνου.
A2 Συνδιάσκεψις Λονδίνου (3 φάκελοι).
A4 "Ανώτατον Συμβούλιον Συμμάχων. Ἐφαρμογή ὅρων Συν-
θηκῶν Εἰρήνης.
A5/II Περὶ Γαλλίας.

Η ΓΑΛΛΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ 1921

- A5/VI Γαλλοκεμαλική Συμφωνία.
- A5/VI(1) Πολιτική Κυβερνήσεων Ἀγκύρας καὶ Κωνσταντινουπόλεως.
- A5/VI(3) Συνθήκαι Τουρκίας μετὰ γειτόνων Κρατῶν.
- A5/VI(4) Γαλλοκεμαλική καὶ Ἱταλοκεμαλική Συμφωνία.
- A5/VI(8) Πολιτική Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δι' Ἀνατολικὸν Ζήτημα.
- A5/VI(9) Ἐνισχύσεις Κεμαλικῶν.
- A5/VI(14) Κατάστασις Ἑλλήνων ἐν Κιλικίᾳ. Χριστιανικοὶ πληθυσμοί.
- A5/VI(16) Κιλικία, Συρία, Παλαιστίνη.
- A18 Συνδιάσκεψις Παρισίων (Ἰανουάριος 1921).
- A18 Συνδιάσκεψις Λονδίνου (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1921).
- Θ230 Ἀποστολὴ Γούναρη εἰς Ἐξωτερικὸν (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1921).

1921-1922

- A5/VI(11) Πολιτικὴ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ζητήματι.
- Φάκελος χω- Τηλεγραφήματα ἐκ Λονδίνου περὶ ἐπιλύσεως ἑλληνοτουρκικῶν ἀριθμὸ κῶν διαφορῶν.

1922

- A5/VI Ἐκκένωσις ἰταλικῆς ζώνης Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ ἰταλικῶν στρατευμάτων.
- A5/VI(4) Φάκελος Ἱταλοτουρκικῆς Συμφωνίας (Μάιος 1922).
- A5/VI(9) Ἐνίσχυσις κεμαλικοῦ στρατοῦ ὑπὸ Γάλλων καὶ Ἱταλῶν διὰ πολεμικοῦ ὅλικοῦ.
- A5/VI(14) Ἑλληνες Κιλικίας.

1922-1923

- A5/II Φάκελος Γαλλίας.
- A5/VI(6) Περὶ Συρίας, Παλαιστίνης.

B. ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΣΜΥΡΝΗΣ

- 6/2 1921. Πρόσφυγες Κιλικίας. Ἀπαγόρευσις ἐγκαταστάσεώς των εἰς περιοχὴν Σμύρνης.

Γ. ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

- Γ/4α 1922. Μεταφορὰ καὶ περίθαλψις προσφύγων ἐκ Κιλικίας.

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΜΟΥΡΕΛΑΟΣ

DOCUMENTS ON BRITISH FOREIGN POLICY
(D.B.F.P.)

FIRST SERIES

GREECE AND TURKEY (1921-1922)

Vol. XVII (January 1, 1921-September 2, 1922). Edited by W. N. Medlicott, Douglas Dakin, M. E. Lambert. London, Her Majesty's Stationery Office, 1970.